

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Ömer EVCİ

**KIYAMET SÛRESİ BAĞLAMINDA
KIYAMET VE ÖLÜM SAHNELERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi: Mehmet ÇALIŞKAN

Yozgat - 2020

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Ömer EVCİ

**KIYAMET SÛRESİ BAĞLAMINDA
KIYAMET VE ÖLÜM SAHNELERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi: Mehmet ÇALIŞKAN

Yozgat - 2020

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 80110717014 numaralı öğrencisi Ömer EVCİ'nin hazırladığı **“Kıyamet Sûresi Bağlamında Kıyamet ve Ölüm Sahneleri”** başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca, .../...../2020 .....günü saat ....'te yapılmış, tezin onayına OY ÇOKLUĞU / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan:Prof.Dr. Musa ALP

Üye: Doç.Dr. Mehmet ÇALIŞKAN

Üye: Doç.Dr. Orhan YILMAZ

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...../...../2020 tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2020

Prof. Dr. Yunus ÖZGER

Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Kıyamet Sûresi Bağlamında Kıyamet ve Ölüm Sahneleri**” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

24/08/2020

Ömer EVCİ

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kıyamet Sûresi Bağlamında Kıyamet ve Ölüm Sahneleri

Ömer EVCİ

Danışman: Dr. Öğr. Üy. Mehmet ÇALIŞKAN

2020-Sayfa: 97+XI

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde defalarca bahsedilen ölüm, kıyametin kopuşu, dünyanın sonu ve ahiret halleri tüm insanlar için merak edilen bir konudur. Ölümün ne zaman geleceği, kıyamet saatinin belirli olmaması gibi hususlar insanlar tarafından bilinmemektedir. Bu yüzden kimi insanlar ölümden sonra yeni bir hayatın olmayacağı, ölümle birlikte yok olunacağı hatta çürüyüp toz haline gelen kemiklerin yeniden yaratılamayacağı gibi düşüncelere kapılmışlardır.

Çoğunlukla Mekkî sûrelerde zikredilen kıyamet kavramıyla, kıyamet ve ölüm sahneleri anlatılmak istenmiştir. Bu kıyamet ve ölüm sahnelerinde, kıyamet günü yaşanacak olan dehşet verici korkulardan, ölüm ve dirilişten, ahiretteki mükâfat ve cezadan hatırlatmalar yapılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan bu bilgiler, o kadar etkileyici bir şekilde dile getirilmiştir ki, önemseyerek okunduğu zaman kalplerin titrememesi ve tüylerin ürpermemesi mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerim'in birçok sûre ve ayetinde değinilen kıyamet ve ölüm sahnelerine, Kıyamet Sûresi'nde de yer verilmiştir.

“Kıyamet Sûresi Bağlamında Kıyamet ve Ölüm Sahneleri” isimli iki bölümden oluşan bu tezimizin birinci bölümünde, Kıyamet Sûresi ile alakalı, sûre adı, ayet sayısı, nüzülü gibi genel bilgiler ve konuyla alakalı bazı kavram ve kelimelere yer verilmiş, ikinci bölümde ise, sûrenin kısa bir tefsiriyle beraber tez konumuz olan kıyamet ve ölüm sahnelerine, Kıyamet Sûresi'ne bağlı kalarak Kur'an bütünlüğünde değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıyamet Sûresi, Kıyamet, Ölüm, Kıyamet ve Ölüm Sahneleri, yaratılış, insan.

ABSTRACT

Master Thesis

Apocalyptic and Death Scenes in the Context of the Kıyamet Sûresi

Ömer EVCI

Supervisor: Assistant Professor Mehmet ÇALIŞKAN

2020-page: 97+XI

Death, the break of the apocalypse, the end of the world, and the hereafter, which are mentioned many times in the Qur'an and hadiths, are a curious issue for all people. Issues such as when the death will come and the time of doomsday are not known are not known to people. That is why some people have been thinking that there will not be a new life after death, that it will be destroyed with death, and that bones that decay and become dust cannot be recreated.

With the concept of apocalypse, which is often mentioned in Mekkî suras, it is aimed to explain the apocalyptic and death scenes. In these apocalyptic and death scenes, reminders are made of the horrifying fears that will be experienced on the Day of Resurrection, death and resurrection, reward and punishment in the Hereafter. This information, which is told in the Quran, has been expressed so impressively that when it is read by caring, it is not possible that the hearts do not vibrate and the feathers do not shiver. The apocalyptic and death scenes mentioned in many verses and verses of the Quran are also included in the Surah Doomsday.

In the first part of this thesis, which consists of two chapters titled "Apocalyptic and Death Scenes in the Context of the Kıyamet Sûresi", general information about the Doomsday and some concepts and words related to the subject are included, and in the second section, a short The apocalyptic and death scenes, which are our thesis topic together with his exegesis, have been mentioned in the integrity of the Quran by adhering to the time of Resurrection.

Keywords: Kıyamet Sûresi, Apocalyptic, Death, Apocalyptic and Death Scenes, creation, human.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1
1. Tezin Konusu ve Kapsamı	1
2. Çalışmanın Amacı	2
3. Çalışmada Takip edilecek Metot ve Teknikler.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1.1. SÛRE HAKKINDA BİLGİLER.....	5
1.1.1. Sûre Adı.....	5
1.1.2. Nüzul Yeri ve Ayet Sayısı	5
1.1.3. Nüzul Sebebi ve Zamanı.....	5
1.1.4. Ana Hatlarıyla Kıyamet Sûresinin Muhtevası	6
1.2. KIYAMET SÛRESİNDE GEÇEN ÖNEMLİ TERİMLER.....	8
1.2.1. Benâne/البنان.....	8
1.2.2. Meferr/المفر.....	8
1.2.3. Vezer/الوزر.....	9
1.2.4. Müstekar/المستقر.....	9
1.2.5. Âcile/العاجلة.....	10
1.2.6. Nâdire/النظرة.....	11
1.2.7. Bâsire/الباسرة.....	11
1.2.8. Fâkire/الفاقرة.....	12
1.2.9. Terâkî/التراقي.....	12

1.2.10. Râk/الزّاق.....	12
1.2.11. Sâk/السّاق	13
1.2.12. Mesâk/المساق	13
1.2.13. Temattî/التمطّى.....	13
1.2.14. Südâ/السدى.....	14
1.2.15. Nudfe/النطفة	14
1.2.16. Meniyy/المني.....	14
1.2.17. Alaka/العققة	15
1.3. KIYAMET VE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	15
1.3.1. Kıyamet/القيامة	16
1.3.2. Âzife/الازفة.....	17
1.3.3. Hâkka/الحاقّة.....	18
1.3.4. Vâkıa/الواقعة.....	20
1.3.5. Kâria/القارعة.....	21
1.3.6. Sâat/الصّاعة.....	21
1.3.7. Ğâşiye/الغاشية.....	23
1.3.8. Tâmmе/الطّمة	23
1.3.9. Sâhha/الصّحّة.....	24
İKİNCİ BÖLÜM.....	25
2.1. KIYAMET SÜRESİ.....	25
2.1.1. Yemin.....	25
2.1.2. Kıyamet ve Kıyamet Sahneleri	27
2.1.2.1. Kıyameti ve yeniden dirilmeyi inkâr edenler	27
a) Yeniden Dirilişin İmkânsız Olduğu Düşüncesi	32
b) Ahiretin Gereksiz Olduğu İddiası.....	34
2.1.3 Kur'an'a Göre Kıyamet ve Ölümden Sonra Dirilişin Gerekliliği.....	36
a) Emir ve Yasaklara Riayetin Karşılık Bulması.....	37

b) Mutlak Adaletin Gerçekleşmesi	40
c) Anlaşmazlıkların Sonlandırılması	41
2.1.4. Kıyamet ve Yeniden Dirilişin Kesinliğine Dair Bir Kısım Deliller	43
a) Kâinatta Hiçbir Tesadüf ve Aykırılığın Olmaması	43
b) İnsan Fıtratında Olan Ebedi Yaşam isteği	44
2.1.5. Kıyametin Kopması	45
2.1.5.1. Sûr'a Üfürülmesi.....	46
2.1.6. Yeryüzünün Ahvali.....	47
2.1.6.1. Yeryüzünün Dümdüz Olması	47
2.1.6.2. Yeryüzünde Peş Peşe Sallantılar Olması	48
2.1.6.3. Dağların Durumu	48
2.1.6.4. Denizlerin Durumu	49
2.1.7. Gökyüzünün Ahvali.....	49
2.1.7.1. Gökyüzünün Yarılması	50
2.1.7.2. Gökyüzünün Kızarması	51
2.1.7.3. Gökyüzünün Erimesi	51
2.1.7.4. Gökyüzünün Dürülmesi	51
2.1.7.5. Güneşin Durumu.....	52
2.1.7.6. Ayın Durumu	53
2.1.7.7. Yıldızların Durumu.....	54
2.1.8. Nefsi Levvâme	54
2.1.9. Kemiklerin Parmak Uçlarına Kadar Birleştirilmesi.....	57
2.1.10. İnsanın Mükellef Olması	58
2.1.11. İlk Yaratılış	59
2.1.12. Kıyametin Vakti ve Dehşeti.....	60
2.1.13. Amellerin Karşılığı	62
2.1.14. Dünya Geçici Ahiret Bakidir	64

2.1.15. Ahirette Allah'ın Görülmesi	65
2.1.16. Cehennemliklerin Hali	67
2.1.17. Ölüm ve Ölüm Sahneleri	67
2.1.18. Ölüm Kavramı	73
2.1.19. İslamda Ölüm.....	74
2.1.20. Kur'an'da Ölüm Kavramı	74
2.1.21. Allah'ın Öldürmesi ve Diriltmesi	75
2.1.22. Ölüm Korkusu.....	75
2.1.23. İnsanda Ölüm Hali	76
2.1.24. Kur'an'da Ölüm Anı ve Son Nefesle İlgili Ayetler	78
2.1.25. Hazreti Peygamberin Vefatı.....	79
2.1.26. Konuyla İlgili Bazı Hadisler	80
2.1.27. Mü'minlerin Ölümü	81
2.1.28. Kâfirlerin Ölümü.....	82
2.1.29. Hz. Peygamberin Vahiy Alma Telaşı ve Allah Teâlâ'nın O'nu Teskin Etmesi	84
SONUÇ	88
KAYNAKÇA	91
ÖZGEÇMİŞ	97

KISALTMALAR

TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
bkz	: Bakınız
b.	: Bin veya İbn
b.y.	: Basım yeri bilinmiyor
c.	: Cilt numarası
c.c	: Celle Celâlühû
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
hz.	: Hazreti
r.a	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa numarası
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
a.s.	: Aleyhi's-Selam
sad.	: Sadeleştirilen
thk.	: Tahkik eden
trs.	: Tarihsiz
ö.	: Ölüm tarihi
İA	: İslam Ansiklopedisi (MEB Yayınları)
çev.	: Çeviren
v.dğr	: Ve diğerleri
y.e.y.	: Yayınevi bilinmiyor
h.	: Hicrî tarih

ÖNSÖZ

Kıyamet ve ölüm, er ya da geç tüm yaratılan varlıkların başına gelecek bir gerçektir. Bu gerçeklik doğumla başlayan, çocukluk, gençlik, yaşlılık gibi evrelerden geçen hayatımızdan daha kesindir. İnsanlar yaratılışı gereği dünyadan gitmeyi sevmeyip, uzun yaşamak ve devamlı var olmak için çaba gösterir. Bu da gösteriyor ki, aslında her insana ahirete iman ve ebedi hayat hususunu her daim hatırlatacak bir fitrat yerleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında kıyamet ve yeniden yaratılışı inkâr etmek akli bir düşünce değil, dünya sevgisinden kaynaklanan bir durumdur. Kıyamet gerçekleşecektir. Ölüm ise bir yok oluş değil, yeni bir hayata doğuştur.

“Kıyamet Sûresi Bağlamında Kıyamet ve Ölüm Sahneleri” isimli bu yüksek lisans tezimizde, kıyamet koparken kâinatta gerçekleşecek olayları ve ölüm anında yaşanılacak olan sahneleri, özelde Kıyamet Sûresi bağlamında genelde Kur’an bütünlüğünde ele alarak konulu tefsir tarzında izah etmeye çalıştık

Tez çalışmamızın birinci bölümünde geçen kavramlarla ilgili lügat kitaplarına başvurduk. İkinci bölümde ise, kıyametin kopuşu, o anda meydana gelecek olaylar, öldükten sonra dirilme, kıyamet ahvali, inananlar ve inkârcıların ahiretteki durumu, insanın ölümü, ölüm anında kişinin durumu ve neler yaşadığı, etrafında bulunan yakınlarının telaşa kapılıp ne yapacaklarını bilemez bir halde, bu duruma çare bulmaya çalıştıklarını çeşitli tefsirlerden ve kitaplardan araştırdık.

Bu çalışmamızda asıl gaye olarak, kaçınılmaz bir gerçek olan kıyamet ve ölümü hatırlamak, hatırlatmak, ölümün bir yok oluş değil, yeni bir hayatın giriş kapısı, mü’minler için cennet, kâfirler için cehennem ilk basamağı olduğu ve tüm yaratılanların bu kıyamet ve ölüm sahnelerine tanık olacaklarını açıklamaya çalıştık.

Tez konusu tercihten yazım süreci boyunca, tecrübe, yardım ve destekleriyle her daim bana yol gösteren çok kıymetli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Çalışkan’a ve tezimin düzenlenmesinde yardımlarını esirgemeyen Yasin Cenân’a şükranlarımı sunarım. Ayrıca; tez yazım aşamasında beni anlayışla karşılayan eşim ve çocuklarıma teşekkür ederim.

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Kapsamı

Tezimizin konusu ve kapsamını Mekki olan Kıyamet Sûresi'ndeki kıyamet ve ölüm sahneleri oluşturacaktır. Bu sûre adını ilk ayetteki kıyamet lafzından almıştır. Üzerinde çalışma yaptığımız bu sûre diğer Mekki sûrelerin içeriğine sahiptir. Toplam kırk ayetten oluşan sûrenin ilk iki ayeti yemin, üç ve dördünü ayetleri Allah'ın ölüleri dirilteceğinin ispatı, beş-on beşinci ayetler kıyamet ahvali sırasında insanların çeşitli tavır ve düşüncelerini, on altı ve on dokuzuncu ayetler Hz. Peygamberin ilk vahiy alışındaki tutumunu belirtmektedir. Yirmi-yirmi üçüncü ayetler insanların dünyayı arzu ettiklerinden, ahiret âleminde inananların Allah'ı göreceklerinden, yirmi dört-otuz beşinci ayetler ölüm hallerinden ve otuzaltı-kırkıncı ayetler insanın yaratılışından ve sorumlu olduğundan bahsetmektedir. Görüldüğü üzere sûrenin muhtevası kıyamet ve ölüm üzerine bina edilmiştir.

Son Peygamber Hz. Muhammed'e indirilen Kur'ân-ı Kerim, tüm insanların hem dünya hem de ahiret mutluluğunu ve kurtuluşunu gaye edinmiş bir Kitab-ı İlahidir. Buna binaen Kur'ân, ister ferdi ister toplumsal açıdan insanoğlunun bütün davranışlarına yön vermeyi hedeflemiştir. İtikadî, ahlaki ve hukuki konularda getirmiş olduğu esaslarla da insanlığa her zaman yol göstermiştir. İşte bu özelliğinden dolayı Kur'ân-ı Kerim'in tefsir edilmesi elbette ki tabii ve gereklidir. Çünkü Allah Teâlâ, *“Ey Peygamber! Sana rabbinden gönderileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçilik görevini (insanlara) ulaştırmamış olursun...”*¹, *“Sana Kur'ân'ı gönderdik ki, insanlara indirileni onlara açıklayasın”*² ayetleriyle bu Yüce Kitab'ın tefsir edilmesini istemektedir. Tefsir ve tebyin çalışmaları kıyamete kadar varlığını koruyacaktır. Her araştırma ve incelemede Kur'an hakikatleri ortaya çıkmaya devam edecektir. Teknoloji ve ilim ilerledikçe Kur'an'ın mucizeleri de devam edecek, hep taze ve canlı olarak indirildiği gün gibi insanlığın kurtuluş vesilesi olmayı sürdürecektir.

---

¹ Maide, 5/67.

² Nahl, 16/44.

2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmamızdaki amacımız, Kıyamet Sûresi'nin ilk tefsirlerdeki yorumlarına değindikten sonra öncelikle sûrede bahsi geçen konuları konulu tefsir açısından ele almaktır. Ayrıca bu sûrede ayrıntılı olarak değinilmiş olan kıyamet ve ölüm sahnelerini Kur'an bütünlüğünde açıklamaya çalışacağız. Şüphe yok ki Kur'ân bize tefekkürü ve düşünmeyi tavsiye eder. Bir şeyleri düşünmek ve tefekkür etmek o meseleyi daha iyi anlamak demektir. Biz de bu sûrede üzerinde durulan kıyamet ve ölüm gerçeğini inceleyip o sahneleri tekrar göz önüne sererek, dünya ve ahiret ilgisini daha açık bir surette belirtmek amacındayız.

3. Çalışmada Takip edilecek Metot ve Teknikler

Çalışmamız, “Kıyamet Sûresi Bağlamında Kıyamet ve Ölüm Sahneleri” olması hasebiyle bir yönüyle konulu tefsir,³ açıklamada takip edilen yöntem nedeniyle de ictimaî⁴ tefsir çalışması olarak nitelenebilir. Tezimizin yazımına

³ Konulu Tefsir. Bu tefsir türünün tanımlanması ve tasnifiyle ilgili çeşitli görüşler olduğunu müşahede etmekteyiz. Konulu tefsirin tanımında ve tasnifinde ortak bir görüşün olmaması mahiyetinin net olarak belirginleşmemesinden dolayıdır. “Kur'an'ı Kerim'de konu bütünlüğü” isimli önemli bir eser te'lif eden Muhammed Hicâzî'nin tarifinde konulu tefsir, Kur'ân-ın çeşitli sûrelerinde bulunan özel hüküm içeren âyetleri ve onlardan genel bir hüküm çıkarmak gayesiyle, Kur'ân'ı Kerim'deki konu bütünlüğüne dikkat ederek incelemektir. Bu konuda genel olarak Hicâzî gibi düşünen Beyyûmî ise, konulu tefsiri ikiye ayırır: Birincisi, konulu tefsir sûre merkezlidir. Buna göre konulu tefsir, her hangi bir sûrenin özeldi ve genelde amaçlarını ve birbirine temayüz etmiş konularını, bu konuların da birbirleriyle alakasını çok dikkatlice ve sûre bütünlüğünü koruyarak açıklamaktır. Bu tanıma en uygun örnek ise, Fîrûzâbâdî'nin te'lif ettiği Besâiru zevi't-temyîz isimli eseri gösterilmektedir. Konulu tefsirin ikinci tanımı ise, Kur'an'ı Kerim'de aynı konu ile alakalı âyetleri birleştirmek ve ortak bir konusu olan âyetleri kapsamlı bir şekilde araştırmak veya bir konudaki âyetleri tek araştırma konusu yapmaktır. Örneğin; Allah'ın birliği, Kur'an'da ekonomik nizam, öldükten sonra dirilmenin ispatı gibi konuları bu tür konulu tefsire örnek olarak gösterebiliriz. (İbrahim el-Beyyûmî, Dirâsât fi't-tefsîri'l-mevdûî, (Kahire: y.e.y. 1981), s.25-29).

Ayrıca en önemli tefsir çeşitlerinden biri durumuna gelen konulu tefsirin tanımıyla ilgili çağdaş âlimler birçok görüş ileri sürmektedirler. Bu görüşlere kısaca değinelim; Evrensel, toplumsal veya düşünsel yaşamla ilgili herhangi konu hakkında Kur'anî bir söylem oluşturmak amacıyla Kur'an perspektifinden bir görüş ortaya koymak. Tek bir konunun lafzı veya hükmüyle alakalı Kur'an'daki âyetleri bir araya getirip Kur'an'ın temel ilkelerine uygun olarak yorumlamak.

Herhangi bir konuyu tek bir sûre ya da farklı sûrelerdeki âyetlerle açıklamak.

Konuları, bir sûre veya daha çok sûre kapsamında Kur'an'a uygun olarak ele almak gibi açıklamalara yer verilmiştir. (Mustafa Müslim, Kur'an çalışmaları yöntem, (çev. Salih Özer), (Şam: y.e.y. 1989), s.26-27).

⁴ İctimaî Tefsir. Bu türe ait eserler dirâyet, rivayet ve işaret gibi yöntemlerden yararlanılmakla birlikte merkeze daha çok muhatap kitlenin sosyal, bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarının ve güncel hayatın alınması sebebiyle bu adla anılmaktadır. İctimaî tefsirlerin tarihi çok eskilere gitmez. Her ne kadar Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtîhu'l-gayb'ında bu yöne doğru bir eğilim görülse de bu tefsir çeşidinin XIX. yüzyılın sonlarında doğduğunu söylemek mümkündür. Cemâleddîn-i Efgânî ve Muhammed Abduh çizgisi bu konuda belirleyici olmuştur. Bu alanda yazılan en meşhur tefsirler Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Çur'an'ı ile Mevdûdî'nin Tefhîmü'l-Çur'an'ıdır. Saîd Havvâ'nın el-Esâs fi't-tefsîri ve İzzet Derzeze'nin nüzûl sıralamasını esas aldığı et-Tefsîrü'l-hadîs'i ile Şerkâvî ve Vehbe ez-Zühaylî

başlamadan önce kaynak araştırması yaptık. Bu kaynaklarımızı çoğunlukla kütüphanelerden temin ettik, bazen de Şamile programına başvurduk.

Çalışmamızda takip edilen yöntem sûredeki konular ve kavramların öncelikli olarak klasik tefsir geleneğindeki rivayet ve dirayet metotları çerçevesinde açıklamaya çalıştık. Rivayet kapsamında genelde sûrenin, özelde ise sûrenin muhtelif ayetlerindeki sebebi nüzulleri incelenmiş, böylece Mekki sûrelerin karakteri tespit edilmeye gayret edilmiştir. Sûrenin rivayetler ışığında incelenmesi ayetlerdeki nesnel/objektif mana ve mesajların tespiti açısından önemli görülmüştür. Hiç şüphesiz sûrelerin iniş devreleri anlam ve mesaj tespiti bakımından kayda değer bir durumdur.

Çalışmanın dirayet boyutuna gelince sûrenin iniş vasatından hareketle günümüze ışık tutan yönü tespit etmeye çalıştık. Bu çerçevede dirayet metoduna göre telif edilen klasik tefsir literatüründeki görüş ve yorumlardan istifade etmenin yanında tasavvufi irfanın ürünü olan bazı temel eserlere de müracaat edilmiştir. Son olarak tezimizle alakalı bölümleri tespit edip, tasnifleyerek, bir başlıkta bir araya getirdik. Veri toplama, tasnif ve okuma aşamasından sonra tez yazım aşamasına geçtik.

İki bölümden oluşan tezimizin birinci bölümünde öncelikle Kıyamet Sûresi ile alakalı adı, ayet sayısı, nüzülü gibi genel bilgiler verdikten sonra, bu sûrede geçen bazı kavramlarla birlikte Kur'an-ı Kerim'de geçen kıyametle eş anlamlı kelimeleri de ele aldık. İkinci bölümde ise, konulu tefsir bağlamında sûrenin kısa bir tefsiriyle birlikte tez konumuz olan kıyamet ve ölüm sahnelerine, Kıyamet Sûresine bağlı kalarak Kur'an bütünlüğünde değindik. Sonuç kısmında ise, araştırmamızdan edindiğimiz bulguları, tezin amacına uygun olarak açıklamaya gayret gösterdik.

Tezimizi yazarken başvurduğumuz temel tefsir kaynakları arasında Ebû Cafer et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân'ı*, Ferrâ el Begavî'nin (ö.516/1122) *Meâlimu't-Tenzil'i*, Zemahşerî'nin (ö.538/1144) *el-Keşşâf'ı*, Fahreddin er-Râzî'nin (ö.606/1210) *Mefâtihu'l Gayb'ı*, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an'ı*, Beydavî, (ö. 685/1288)) *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil'i*, İbn Kesîr'in

---

gibi Mısır ve Suriyeli çağdaş birçok müfessirin eserleri bu kategori içerisinde değerlendirilebilir (Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, II, 467-496).

(ö. 774/1372)*Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm'i*, İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö.1137/1725) *Ruhu'l-Beyân'ı*, Şihâbuddîn el-Âlûsî'nin (ö.1270/1853) *Ruhu'l Meânî'si*, Elmalılı M. Hamdi Yazır,ın (ö 1942) *Hak Dini Kur'an Dili*, İzzet Derveze'nin (ö.1984) *et-Tefsîru'l-Hadîs'i* gibi eserler bulunmaktadır. Seyyid Kutub'un (ö.1966) *Fizılâli'l-Kur'ân'ı*, İbn-i Âşûr Muhammed Tahir'in (ö.1973) *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr'i*, Süleyman Ateş'in *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadreddin Gümüş'ün *Kur'an Yolu* tefsiri de kaynaklarımız arasında yer almıştır.

Sûredeki belli başlı kavramların filolojik ve semantik tahlillerine ilişkin olarak da, Mukâtil b. Süleyman'ın (ö.150/767), el-Vucûh ve'n-Nezâir'i, Râğıb el Isfahânî'nin (ö.502/1108) el Müfredât'ı, Semîn el Halebî'nin (ö.756/1355) Umdetü'l-Huffâz'ı, Dâmegânî'nin (ö.478/1085) Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir'i gibi eserler kaynaklarımız arasında bulunmaktadır. Ayrıca Cevherî (ö.400/1009) ve İbn Manzur (ö.1311) gibi dilcilerin ansiklopedik Arap dili sözlükleri de lügat kaynakları arasında yer almış, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisindeki ilgili maddelerden de faydalanılmıştır. Ayrıca ayet meallerini yazarken daha anlaşılır olduğunu düşündüğümüz Kur'an Yolu tefsirindeki mealler tercih edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. SÛRE HAKKINDA BİLGİLER

Üç bölümden oluşan tezimizin bu bölümünde öncelikle Kıyamet Sûresi ile alakalı adı, ayet sayısı, nüzulü gibi genel bilgiler verdikten sonra, ilk olarak bu sûrede geçen bazı kavramları ele alacağız. Daha sonra konu bütünlüğü oluşması bakımından Kur'an-ı Kerim'de geçen kıyametle eş anlamlı kelimeleri ele almaya çalışacağız. Kelime ve terimlerin ne anlama geldiğini araştıracağız. Araştırmalarımızı yaparken başta ibn Manzur'un Lisanü'l-Arab'ı ve Ragıb'ın Müfredat'ı olmak üzere çeşitli tefsirlere de müracaat edeceğiz. Amacımız bu sûrenin muhteviyatında bulunan tüm kavramlara özetle de olsa eksiksiz değinmektir.

1.1.1. Sûre Adı

Adını ilk ayette geçen ve ölümden sonra dirilmeyi ifade eden kıyâme (kalkma, kalkış günü) kelimesinden almış olup kıyamet veya kıyâme sûresi olarak zikredilir. Bazı kaynaklarda ise 'Lâ Uksimu bi-Yevmi'l- Kıyâme Sûresi' diye adlandırılır.⁵

1.1.2. Nüzul Yeri ve Ayet Sayısı

Kıyamet Sûresi, Karia Sûresi'nden sonra, Hümeze Sûresi'nden önce Mekke'de nazil olmuştur. Kur'an'da ki sıralamada yetmiş beşinci, iniş sırasına göre otuz birinci sûredir ve Müddessir Sûresi'nden sonra, İnsan (Dehr) Sûresi'nden önce yer alır. ayet sayısı kırktır. Kelime sayısı yüz doksan dokuz, harf sayısı üç yüz elli ikidir.⁶

1.1.3. Nüzul Sebebi ve Zamanı

Müşriklerden olan Adiy b. Rebia, Hz. Peygambere gelip kıyametten bahsetmesini ister, onun söylediklerini dinledikten sonra bunu gözleriyle görse bile asla inanmayacağını çünkü çürüyüp toz haline gelmiş kemiklerin bir araya gelip yeniden bedeni oluşturmasının imkân dışı olduğunu söylemesi üzerine,⁷ bu sûrenin ilk bölümlerinin nazil olduğu çeşitli kaynaklarda ifade edilse de Kur'an'ın beyan

⁵ Celaleddin es-Suyuti, *ed-Dürrül-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr*, (Kahire: y.e.y., 2003), 15/95

⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971), 9/5470.

⁷ Ebu'l- Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâb-ı nüzûl*, nşr. Kemal Besyûni Zeğlül, (Beirut: y.e.y., 1991), s. 448.

ettiği temel inanç konularından olan kıyamet gibi meseleler inananların imanını pekiştirmek, inkârcıları da imana davet etmek için indirildiğinde şüphe yoktur.⁸

1.1.4. Ana Hatlarıyla Kıyamet Sûresinin Muhtevası

Kıyamet Sûresi'ni dört ana bölümde tahlil etmek mümkündür. Birinci bölüm diyebileceğimiz 1-15. ayeti kerimelerde, kıyamet günü ve nefsi levvâme diye tabir edilen kendini devamlı kınayan nefse yemin edildikten sonra çürümüş kemiklerin bir araya getirilemeyeceğini savunan insanlara karşı Allah Teâlâ'nın parmak uçları dâhil tüm bedeni toplayıp bir araya getirme gücüne sahip olduğu belirtilir. Kıyamet anında meydana gelecek bazı değişik durumlara ve ölmek üzere olan insanların yaşayacağı şaşkınlıklara temas edilir. Müfessirlerin çoğu nefsi levvâme ile kast edilenin, kıyamet günü büyük pişmanlık içerisindeki inkârcıların olduğunu fakat bununla beraber, daha fazla sevap işleyemediklerinden pişmanlık duyan müminlere de işaret edilmiş olabileceğini söylemişlerdir. Tasavvufçular ise, işledikleri kötülöklere pişmanlık duyup kendini sorguya çeken nefis olarak tabir ettikleri nefsi levvâmenin, nefsi emmârenin üstünde ve nefsi mutmainnenin altında bir makam olduğunu dile getirmişlerdir.⁹

Sûrede dördüncü ayette geçen parmak uçlarına kadar yeniden var edileceğine dair ifade, tefsir kitaplarında farklı şekillerde izah edilmiş, ayrıca ilmî tefsir açısından bakıldığında insanların parmak izlerinin birbirinden tamamen farklı olup, insanların tanınmasına ve bununla birlikte suç işleyenlerin yakalanmasında faydalanılan daktiloskopiye işaret edildiğine dikkat çekmişlerdir.

Sûrenin ana temasından farklı sayabileceğimiz başka bir konuya değinen 16-19. ayetleri içeren ikinci bölüm, Hz. Muhammed'in gelen vahyi nasıl okuyacağını ifade eden bir açıklama içerir. Şöyle ki Allah Resulü(sav), gelen vahiyleri unutma kaygısıyla Cebrail'in (as) okuyuşunun sonunu beklemeden aceleyle tekrarlamaya çalışıyordu. Bu ayetlerde vahyin toparlanıp muhafaza edilmesi, doğru olarak okunması ve açıklanmasının Allah Teâlâ'nın güvencesi ve koruması altında olduğu

⁸ İlyas Üzüm, "Kıyâme Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 25/515.

⁹ Üzüm, "Kıyâme Sûresi", *DİA*, 25/516. Alûsî, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Mahmud, *Ruhu'l-meâni fi-tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-sebu'l-mesânî*, (Beyrut: y.e.y., trs.), 19/136-137).

garanti edilerek, Hz. Peygamber'in endişelenmesinin gereksiz olduğu beyan edilmiştir.

Üçüncü bölüm olarak sayabileceğimiz 20-30. ayet-i kerimelerde ise, insanların fani olan dünya hayatına dalıp ahirete dair görevleri yapmamaları kınandıktan sonra kıyamette müminlerin ışıldayan bir yüzle Allah'a bakacakları, kâfirlerin ise uğrayacakları sonun farkına vararak korktuklarının yüzlerinden anlaşılacağı anlatılır. Ehl-i sünnet âlimleri, yirmi üçüncü ayette geçen “Rablerine bakarlar” ifadesini mü'minlerin ahirette Allah'ı görebileceklerinin en önemli delili olduğunu belirtirken, Mu'tezile âlimleri Allah'ı görmenin imkânsız olduğunu söyleyerek bu ayeti kerimenin “*Rablerinin rızasını beklerler*” anlamında olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁰

Sûrenin 31-40. ayetlerini kapsayan dördüncü bölümüne baktığımızda, azapla cezalandırılacak kimselerin Hz. Muhammed'in getirdiklerini yalanlamaları, namaz kılmamaları ve çalımlı yürümleri gibi yanlış tutum ve davranışlarına değinilir. Başiboş bir halde bırakılmadığı önemle vurgulanan insanın yokluktan varlığa geçişindeki bazı aşamalar anlatılarak onu bu safhalardan geçiren Yüce Yaraticının ölümden sonra tekrar yaratmaya muktedir olduğu belirtilir.¹¹

---

¹⁰ Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ömer Zemahşerî, *el- Keşşâf*, 1. Baskı, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995). 4/192.

¹¹ Üzüm, “Kıyâme Sûresi,” *DİA*, 25/516.

1.2. KIYAMET SÛRESİNDE GEÇEN ÖNEMLİ TERİMLER

1.2.1. Benâne/البنان

Benâne (بِنَانَةٌ) sehâb (سحاب) veznindedir ve parmak uçları anlamına gelir. El-Benân aslında el ve ayaktaki parmakların uçlarıdır. Benân en zayıf uzuvdur. Parmaklar, mızrak, kılıç ve diğer silahları tutmada kullanılan aletlerdir. Parmak uçları kesilirse insan savaştan aciz kalır.¹²

Benâne terim olarak parmaklar anlamındadır. Parmaklara bu ismin verilmesi insanın yapmayı düşündüğü her şeyi parmaklarıyla yapabilmesi sebebiyledir. Yani eğer parmaklar olmasaydı çoğu iş yapılamazdı. Allah Teâlâ kıyamet sûresinde “İnsan, kemiklerini toplayıp birleştiremeyeceğimizi mi sanıyor? Evet, parmaklarına varıncaya kadar yeniden yapmaya gücümüz yeter.”¹³ buyurarak parmakların yaratılması en zor organlardan olduğuna işaret etmiştir.¹⁴

1.2.2. Meferr/المفر

El-Meferr (المَفَرُّ) kaçmak, firar etmek anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de ¹⁵يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ¹⁵ ayetinde geçen “meferr” bu anlamdadır. المَفَرُّ deki ف harfi fetha olursa firar etmek, kesra olursa kaçacak yer anlamına gelir.¹⁶

Ragıb’ın müfredatında, yukarıda zikrettiğimiz kıyamet sûresinde geçen meferr kelimesine “ kaçacak yer, kaçacak zaman ve kaçış” anlamlarından hepsinin verilebileceği zikredilmiştir.¹⁷

Kur’an-ı Kerim’e baktığımızda meferr kelimesinin kökü olan “ferra” fiilinden türemiş olan bazı kelimelerinde kaçmak anlamında kullanıldığını görmekteyiz.¹⁸

¹² İbn-i Manzur, *Lisânu’l-arab*, 1/361; Fahrüddîn er-Râzi, *Mefâtihu’l-ğayb*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1990), 30/109.

¹³ Kıyamet, 75/3-4.

¹⁴ Râgıb el-İsfahânî Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî garîb’il-Kur’ân*, thk. Muhammed Seyyid Kîlânî, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1991), s.171.

¹⁵ Kıyamet, 75/10

¹⁶ İbn-i Manzur, *Lisânu’l-arab*, (Kahire, Dâru’s-Sadır, 1986), 10/506.

¹⁷ Râgıb el-İsfahani, *el-Müfredât fî garîb’il-Kur’ân*, s.784, 785.

¹⁸ Şuarâ, 26/21; Müddessir, 74/51; Nuh, 71/6; Ahzab, 33/16; Zâriyât, 51/50.

1.2.3. Vezer/الوزر

Sarp ve sağlam dağ anlamına gelir. Bu tabir kaçakların sığındığı dağ, kale, insanlar veya diğer canlıların sığınacağı yer, sığınak veya siper anlamında yaygın olarak kullanılmıştır.¹⁹

Vezer, muhkem, sağlam ve sarp dağa verilen isimdir. Açıklamakta olduğumuz Kıyamet sûresi'nde geçen وَزَرَ bu manadadır. *كَلَّا لَا وَزَرَ* “Hayır, sığınacak bir yer yoktur!”²⁰

Ebu İshak ise bu kelimeyle ilgili şunu söyler:

وَزَرَ arap dilinde kendisine sığınılan dağ demektir. Kendisiyle korunulan ve kendisine sığınılan her türlü şeye vezer denir.²¹

Ragıb'ın müfredatına baktığımızda Kıyamet Sûresi'nde geçen “v.z.r” kelimesinin sığınak ve sarp dağ anlamı verildiğini görürüz. Ayrıca bu kelimenin kökünden türeyen “vizr” kelimesinin ise dağ anlamıyla birlikte onun ağırlığı kast edilerek ağırlık anlamı verilmiştir. Yine günah terimi de “vizr” kelimesiyle ifade edilmiştir. Bunların dışında yük, günah yükü gibi anlamlarda verilmiştir. Vezer kelimesi de bu kökten gelir ve emirinin yükünü ve işlerini yüklenen demektir.²²

1.2.4. Müstekar/المستقر

Müstekar, “bir yerde durmak” anlamında mimli mastardır. Durulacak yer anlamında bir isim de olabilir. Yani kıyamet günü bütün insanların tek sığınma yeri sadece yüce Allah'tır.²³

Ayrıca الْمُسْتَقَرُّ karar kılmak, sabitlenmek anlamında da kullanılır. Kur'an-ı Kerim'deki şu ayet buna örnektir:

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ

“Bir zamana kadar sizin için yeryüzünde kalacak bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır” dedik.”²⁴

¹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 8/5478.

²⁰ Kıyamet, 75/11.

²¹ İbn-i Manzur, *Lisânu'l-arab*, 11/282.

²² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb'il-Kur'ân*, s.1153. V.z.r için ayrıca bkz. İnşirâh, 94/2.

²³ Bkz. Kıyamet, 75/12; Açıklaması için bkz., Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 8/5478.

Müstekar kelimesiyle ilgili iki görüşe yer verilir:

Birincisi, istikrar anlamındadır. İkincisi, kulların bekleyecekleri yer, Allah'ın huzurudur, ikamet edecekleri yer ise, cennet ya da cehennemdir. Yani bu mesele Allah'ın dilemesine bırakılmıştır. Dilerse kullarını cennetine koyar, dilerse cehennemine atar.²⁵

Bazen müstekarın mazi hali olan “istekarra” kelimesi cennetlikler için “*O gün cennetliklere kalınacak yerlerin en iyisi, dinlenme yerlerinin en güzeli bahşedilmiş olacaktır*”²⁶ ve cehennem hakkında “*O cehennem ne kötü bir yerleşme ve kalma yeridir!*”²⁷ ayetlerinde olduğu gibi, ikamet ve durma anlamında da kullanılmıştır.²⁸

Yine, “*O, sizi bir tek nefisten yaratmıştır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır*”²⁹ ayetinde geçen “müstekar” kelimesi de barınma olarak yorumlanmıştır. Ayrıca bu kelime ve türevleri durdurmak, kabul etmek, olmak, isabet etmek, boşaltmak, sevinmek, aydınlatmak anlamlarında da kullanılmıştır.³⁰

1.2.5. Âcile/العاجلة

Acile kelimesi isimdir. “Acele etmek” anlamına gelmekte olup, “bir şeyi vaktinden önce talep etmek ve araştırmaktır.”³¹

Acile, bir şeyi vakti gelmeden istemek ve araştırmaktır. Bundan dolayıdır ki Hadislerde acele etmek çirkin sayılmıştır. Hatta acelecilik şeytandandır denilmiştir.³² Ayrıca Kur'an'da insanın aceleci olduğu haber verilmektedir.³³

Bununla ilgili Kur'an'da şöyle buyrulur:

---

²⁴ Bakara, 2/36.

²⁵ Er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/195.

²⁶ Furkan, 25/24.

²⁷ Furkan, 25/66.

²⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb'il-Kur'an*, s. 831.

²⁹ Enam, 6/98.

³⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb'il-Kur'an*, s.831-832.

³¹ Asım Efendi, *Kâmusu'l-Muhit Tercümesi*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013), 3/1425; “*Hayır (ey insanlar)! Doğrusu siz çabucak gelip geçeni seviyorsunuz, Âhireti ise bir yana bırakıyorsunuz.*” Kıyamet, 75/20-21.

³² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb'il-Kur'an*, s.323. Tirmizî, *Birr*, 66.

³³ “*İnsan, şerri de hayrı istediği gibi ister. İnsan pek acelecidir!*” İsrâ, 17/11.

“İnsan, aceleci olarak yaratılmıştır. Size ayetlerimi göstereceğim; benden acele istemeyin.”³⁴

Acele’yi istemek, “kim bu geçici dünyayı isterse burada istediğimiz kimseye dilediğimiz şeyleri veririz; sonrada onu cehenneme göndeririz; oraya kınanmış ve kovulmuş olarak girer.”³⁵ Ayetinde ifade edildiği üzere inanmayanların dünyayı isteyip ahireti uzak görmeleri anlamına da gelir.

1.2.6. Nâdire/النظرة

Nâdire, yüzün güzel olması anlamına gelir.³⁶

İbn-i Zeyd nâdireyi mutluluk anlamında tefsir etmiştir. Mücahid ise güzel yüz manası vermiştir.³⁷

Körpelik, tazelik, parlaklık, gençlik, zarafet, letafet gibi anlamları barındıran nâdire, sevinç ve güzellik manasına da gelmektedir. Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de yüzün parlak olması³⁸ anlamında kullanılmıştır. Altının parlak olması da bu kelimeyle tabir edilir.³⁹

1.2.7. Bâsire/البأسرة

Bâsire kelimesine asık ve ekşi, rengin değişmesi, yüzün buruşması ve asılması anlamları verilmiştir.⁴⁰

Bu kelime, “Sonra kaşlarını çattı, suratını astı”⁴¹ ayetinde olduğu gibi vakti ve zamanı gelmeden suratını astı anlamında kullanılmıştır. Yine Kıyamet Sûresi’nde “bir kısım yüzler ise o gün insanın belini kıracak bir felâketi sezerek sararıp solacaktır”⁴² ayetinde “sararıp solacaktır” anlamında geçen “bâsire” kelimesi de

³⁴ Enbiya, 21/37.

³⁵ İsra, 17/18.

³⁶ İbn-i Manzur, *Lisânu’l-arab*, 6/4454; “Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır.” Kıyamet, 75/22.

³⁷ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberi, *Cami’u’l-beyan fî tefsiri’l-Kur’an*, thk. Ahmet Muhammed Şâkir, (İstanbul: Müessesetü’r-risâle, 2000), 8/503.

³⁸ İnsan, 76/11; Kıyamet, 75/22-23.

³⁹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb’il-Kur’ân*, s.1065.

⁴⁰ İbn-i Manzur, *Lisânu’l-arab*, 1/279; İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, 8/306; “Bir kısım yüzler ise o gün insanın belini kıracak bir felâketi sezerek sararıp solacaktır.” Kıyamet, 75/24-25.

⁴¹ Müddessir, 74/22.

⁴² Kıyamet, 75/24-25.

vaktinden önce meydana gelen bir fiil kapsamındadır. Çünkü kâfirlerin, daha ateşi görmeden yaşadıkları sıkıntı ve acıdan dolayı bu kelime kullanılmıştır.⁴³

1.2.8. Fâkire/الفاقرة

Fâkire, “korkunç felaket, büyük bela” anlamındadır. Bel kemiğine etki eden yani belleri kırıp parçalayan şiddet manasındadır. Bazı müfessirler devenin burnunun dağlanmasını ifade eden “fakr” dan türediğini söylemişlerdir. Her iki anlamda da azabın şiddetini ve acılığını ifade etmektedir. Örneğin dilimizde “bu iş insanın belini kırar” tabiri kullanılır.⁴⁴

Bazı âlimler ise fâkire kelimesini, felaket ve şerr olarak anlamışlardır.⁴⁵

1.2.9. Terâkî/الترافي

Hamdi Yazır’a göre terâkî kelimesi, boynun altından kollara doğru uzanan köprücük kemiğine denir.⁴⁶

Göğsün üst kısmında bulunan ve nefesin çıktığı yer olan boğazın baş kısmına da terâkî denir.⁴⁷

1.2.10. Râk/الراق

Râkk, “râki” üfürükçü, çaresiz kaldığında son bir umut olarak başvuru okuyucu, nefes veya sözle tedavi eden kimseye denir.⁴⁸

Çoğu âlim râk kelimesini, şifa verecek doktor diye, bazıları ise yükselmek şeklinde açıklamıştır.⁴⁹

Kıyamet sûresinde geçen “râk” kelimesi kurtarmak anlamındadır. Yani can çekişmekte olan kişinin koruyacak veya kurtaracak hiç kimsesi olmayacağı ve kimsenin buna güç yetiremeyeceği anlamına gelir. Ayrıca “râk” kelimesinin geçtiği bu ayeti İbn Abbas “onun ruhunu yukarıya rahmet melekleri mi yoksa azap melekleri

⁴³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb 'il-Kur'an*, s.139.

⁴⁴ İbn-i Manzur, *Lisânu'l-arab*, 3/429; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/5483; “Bir kısım yüzler ise o gün insanın belini kırarak bir felâketi sezerek sararıp solacaktır.” Kıyamet, 75/24-25

⁴⁵ İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 8/306.

⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 8/5484; “Hayır artık çok geç! Can boğaza gelip dayandığında.” Kıyamet, 75/26.

⁴⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb 'il-Kur'an*, s.439.

⁴⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/5484; “Yok mu bir şifacı? Dendiğinde.” Kıyamet, 75/27.

⁴⁹ İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 8/307.

mi götürecek?” şeklinde tefsir etmiştir. Yine bu kelimenin kökü olan (ر ق ي) den türemiş olan bazı kelimeler, çıkmak, ilerlemek gibi anlamları ihtiva etmektedir.⁵⁰

1.2.11. Sâk/السَّاق

Sâk sözlükte ayakta bulunan inciğe denir. Ağaçların gövdesine de sâk denir.⁵¹

Fahreddin Razi'ye göre bu kelime hakkında iki görüş vardır: Birincisi, bir işin şiddetli ve sıkıntılı olması, ikincisi ise, bir uzvun (incik) özel adıdır.⁵²

Ragıb'a göre Kıyamet Sûresi'nde “bacaklar birbirine dolanır”⁵³ şeklinde anlam verilen bu kelimedenden kasıt, bazılarında göre ruhun çıktığında, bazısına göre ise ölünün kefenlendiği esnada bacaklarının birbirine dolanmasıdır. Yine bir kısım tefsirciler sağken kendisini taşıyan bacaklarının artık bu görevi yapamamalarıdır, demiştir.⁵⁴

1.2.12. Mesâk/المساق

Mesâk, “sevk” anlamında mimli mastardır. Yani inkârcılar kıyamet günü yakalanıp Rabbinin huzuruna sevk edilir.⁵⁵

Ragıb el İsfahânî bu kelimeye sevk anlamı vermiştir. Ayrıca bu kelimedenden türemiş olan bazı kelimelere vermek, sürülmek,⁵⁶ gövde,⁵⁷ bacak,⁵⁸ sokak, pazar⁵⁹ dibi anlamlar verilmiştir.⁶⁰

1.2.13. Temattî/التمطى

Temattî, böbürlenerek ellerini ve kollarını sallayarak çalılımlı yürümektir.⁶¹

⁵⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb 'il-Kur'ân*, s.438. Ayrıca bkz. Tûr, 52/3.

⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 8/5292; “*Ve bacaklar birbirine dolaştığında.*” Kıyamet, 75/29.

⁵² Er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/205.

⁵³ Kıyamet, 75/29.

⁵⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb 'il-Kur'ân*, s.527.

⁵⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/5485; “*İşte o gün sevk edilen yer sadece rabbinin huzurudur.*”

Kıyamet, 75/30.

⁵⁶ Enfal, 8/6.

⁵⁷ Fetih, 48/29.

⁵⁸ Kıyamet, 75/29; Sâd, 38/33.

⁵⁹ Furkan, 25/7.

⁶⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb 'il-Kur'ân*, s.527.

⁶¹ İbn-i Manzur, *Lisânu'l-arab*, 15/284; “*Sonra da çalım sata sata yürüyüp yandaşlarına gitmişti.*” Kıyamet, 75/33.

El İsfahânî, Kıyamet Sûresi'nde geçen bu kelimeyi “sallana sallana” şeklinde açıklamış olup, bunun anlamının da “göğsü kabarmak” olduğunu eserinde açıklamıştır.⁶²

1.2.14. Südâ/السدى

Südâ, “boş bırakılmış, herhangi bir şeyden sorumlu olmayan, başıboş, ilişkisiz, kendi keyfine bırakılan” demektir.⁶³

1.2.15. Nudfe/النطفة

Nutfe, az veya çok olsun saf ve halis suya denir. Erkeğin menisine de nutfe denir.⁶⁴

Ragıb'ın müfredatına baktığımızda yine bu anlam verilmiş olduğunu görmekteyiz. Buna ek olarak inci, yağmurlu gece, akıcı ve sıvı gibi anlamları olduğu da bildirilmektedir.⁶⁵

Her insanın yaratılış aşaması nutfeden başlar. Kur'an-ı Kerim'de on iki yerde bahsedilir.⁶⁶

1.2.16. Meniyy/المني

Meni, erkeğin üreme salgısına ve prostat, husye (testis) ve meni keseciği ifrazlarına denir. Meni iki kısımdan oluşur:

Testiste bulunan meni kanalcıklarının içinde oluşan spermelerdir. Asıl nutfe budur. Spermeleri besleyen, taşıyan ve rahme ulaştıran sıvıdır.⁶⁷

Bu kelimenin “takdir” anlamına geldiği de söylenerek, canlıların yaratılmasının takdir edildiği maddeye de “meniyy” denmiştir. Ayrıca bu kelimedden

⁶² Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb 'il-Kur'ân*, s.1005.

⁶³ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 3/1979; Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 8/5487; “İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?” Kıyamet, 75/36.

⁶⁴ Er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/207; “O akıtılan meniden bir damlacık (sperm) değil miydi?” Kıyamet, 75/37.

⁶⁵ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb 'il-Kur'ân*, s.1065-1066.

⁶⁶ Bkz., Kur'an: Nahl, 16/4; Kehf, 18/37; Hac, 22/5; Mü'minûn, 23/13; Mü'minûn, 23/14; Fâtır, 35/11; Yasin, 36/77; Mü'min, 40/67; Necm, 53/46; Kıyamet, 75/37; İnsan, 76/2; Abese, 80/19.

⁶⁷ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1988), 10/183-184.

türeyen kelimelerin ecel, temenni etmek, ummak, dilemek gibi anlamlara geldiği de görülmüştür.⁶⁸

Meni terimi Kur'an'da üç yerde geçer.⁶⁹ Her üç yerde de yukarıdaki anlamlarda kullanılmıştır.

1.2.17. Alaka/العلقة

Alaka kelimesi şu anlamlara gelir;

“Kan emen sülük, avın ağa yakalanması, kan pıhtısı, kan parçası, bir şeyin bir şeye tutunması veya yapışması, çocuğun parmağını emmesi, bir şeyin sevgisinin kalbe yerleşmesi, bir kimsenin biriyle alaka kurması, bir şeyin bir şeye asılması.”⁷⁰

Kur'an'da nutfeden sonra alaka kelimesinin kullanılması, modern ilmin gözle gördüğü ince hakikatleri içermesi bakımından mucizedir. Çünkü bu kelime, hem asılmak, yapışmak hem de emmek anlamını taşır. Modern tıbbın/embriyolojinin kabul ettiği gerçek şudur ki, rahimdeki cenin/embriyo, alaka konumuna geldiğinde rahmin duvarına asılıp, rahmin damarlarından kan emmeye başlar ve gıdasını alır.⁷¹

Ragıb'a baktığımızda bu kelimenin yukarıdaki anlamlarından başka, kendisiyle tutulan şey, kurumuş kan, bebeğin meydana geldiği şey, manen veya madden bağlanmak ve ölüm gibi manalarda verilmiştir.⁷²

1.3. KIYAMET VE İLGİLİ KAVRAMLAR

Canlı varlıklardaki ortak özellikler yok sayamayacağımız bir hakikat olarak karşımızda durmakta olup aynı zamanda tabiat bilimlerinin de ortaya koyduğu bir gerçektir. Her daim görüp algıladığımız bu ortak özelliklerden en önemlisi elbette ölümdür. Tüm canlı varlıklar doğar, büyür ve ölür. Her doğan canlı ölüm için bir adaydır. Aslında sadece canlılar için tasavvur ettiğimiz ölüm vakası daha kapsamlı bir olaydır. Çünkü ölüm, gerçekte sadece canlı varlıklar için değil, yaratılmış olan tüm varlıklar için geçerlidir.

⁶⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb 'il-Kur'ân*, s.1018.

⁶⁹ Bkz., Kur'an: Kıyamet, 75/37; Necm, 53/45-46; Vakıa, 56/58-59.

⁷⁰ İbn-i Manzur, *Lisânu 'l-arab*, 15/285.

⁷¹ İbn-i Aşur Muhammed Tahir, *Tefsiru 'tahrîr ve 't-tenvîr*, (Tunus: y.e.y., 1984), 29/340.

⁷² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb 'il-Kur'ân*, s.719.

Hayatımızı devam ettirebilmemiz için uygun bir şekilde yaratılan bu dünya ile birlikte diğer tüm gök cisimleri de bir gün mutlaka ölecektir ve akabinde büyük bir yok oluş bunu takip edecektir. Yüce Kitabımız, mutlak gerçekleşecek olan bu olayı “kıyamet” diye tasvir etmektedir. Üzerinde çalıştığımız sûre kıyamete yeminle başlamış, kıyamet alametlerinden bahsetmiş dünya ve ahiret birliğinden söz etmiş olunca Kur’an bütünlüğünde kavramlara kıyamet ve müradifi, diğer ifadeyle nezair lafızlardan devam etmek istiyoruz.

1.3.1. Kıyamet/القيامة

Kelime anlamı olarak “ق و م” kökünden “kalkmak” anlamında masdar olup; dini literatürde, yaratılmışların hesaplaşması için öldükten sonra yeniden diriltildiği güne verilen isimdir. Kıyâm kelimesinin aslı “kıvâm” dır. “kaf” kesre ile hareketlendiğinde “vav” harfi arap dili kuralları gereği “ya” harfine dönüşür.⁷³

Ragıb el-İsfahânî’nin *Müfredatına* bakıldığında bu kelimenin kökü olan “ق و م” nin dikilmek, ayağa kalkmak, yukarı kalkmak, yükselmek gibi anlamlara geldiğini görürüz.⁷⁴ Terim anlamı olarak kıyamet, “bütün varlıkların Hayy ve Kayyum olan Yüce Allah’ın huzurunda kıyam etmesi”, diğer bir ifade ile “yaratıkların, âlemlerin yaratıcısı olan Allah’ın dilemesiyle O’nun için dirilmesi, Cebrail ve meleklerinde O’nun huzurunda sıraya girmeleri” şeklinde izah edilir.⁷⁵

Kıyamet kelimesinin tam anlamı, insanın bir anda ayağa fırlamasıdır. Kelimenin sonuna eklenen “hâ” harfi o şeyin aniden olacağına işaret etmek içindir. Bu açıdan bakıldığında “kıyamet” terimi şu ayetlerde de zikredildiği gibi kıyametin kopması anlamında kullanılmıştır: “*Kıyamet koptuğu gün, günaha saplanmış kimseler ümitsiz ve şaşkın kalıverecekler.*”⁷⁶ Yine aynı kökten gelen “mugâm”⁷⁷ kelimesi, ismi zaman, ismi mekân, mimli mastar ve ismi meful olarak kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de bu kelime mastar haliyle kullanılarak kıyametin ebedi ikamet yerlerinden biri olan cehennemden bahsetmektedir.⁷⁸

⁷³ İbn-i Manzur, *Lisânu’l-arab*, 10/506.

⁷⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb’il-Kur’ân*, s.879.

⁷⁵ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Budûrû’s-sâfire fî umûri’l-Âhire*, Süleymaniye Ktp., Yahya Tevfik, nr. 137/43.

⁷⁶ Rûm, 30/12; ayrıca bkz. Mutaffifin, 83/6; Kehf, 18/36.

⁷⁷ Furkan, 25/66.

⁷⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb’il-Kur’ân*, s.881.

Canlıların yaratıcı tarafından belirlenen ömürlerinin sona erip, tamamıyla harap olacakları zamana “kıyamet” ismi verildiği gibi; ölenlerin tekrar dirilerek hayat bulacağı güne de “kıyamet” denir. İslam’a göre, İsrâfil’in sûra üflemesiyle birlikte başlayacak olan kıyamet, ahiretin de ilk safhasını oluşturur.⁷⁹ Bu izahlara baktığımızda kıyamet ahiretin bir unsurudur diyebiliriz. Yani kıyamet ahiret inancı içerisinde mütalaa edilir. Zira kıyametle artık dünya imtihanı bitmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de “Yevmü’l-Kıyâme” şekliyle adlandırılan kıyamet, başka isimlerle de ifade edilmektedir. Hâkka, Vâkıa, Kâria, Gâşiye... isimlerini bunlara örnek olarak verebiliriz. Ayrıca birçok kelime ve ahiret ile birlikte kıyameti de kapsayan “Yevmü’l-Dîn” gibi ifadelerde sıklıkla bu anlamda kullanılmıştır. Bu başlık altında, Kur’an’da geçen bu terimlere de kısaca değineceğiz.

1.3.2. Âzife/الازفة

“Acele etmek” ve “bir şeyin vaktinin yaklaşması” anlamlarını içeren âzife, müennes ismi fail ve de sıfat olup “meydana gelmesi yakın olan, yaklaşan” demektir.⁸⁰

Kur’an’da bu kelime “ezifetü’l-âzife” (*artık yaklaştı o yaklaşmakta olan*)⁸¹ kıyametin yaklaştığı gün olarak ve bir de “yevmü’l-âzife” (*yaklaşan gün*)⁸² yani ölüm anı veya kıyamet günü anlamlarında iki yerde zikredilmektedir.

Râgıb el İsfahânî, “âzife” kelimesinin zaman darlığı anlamına geldiğini ifade eder. Kıyametin âzife olarak isimlendirilme sebebinin, kopmasının yakın olmasından kaynaklandığını belirtir ve “Allah’ın emri geldi”⁸³ ayetinde mazi fiil kullanılmasının sebebinin kıyametin yakın ve zamanının dar olduğunu belirtmek için olduğu yorumunu yapar.⁸⁴

Birçok ayette kıyametin mutlaka vuku bulacağı, çok yakın olduğu ifade edilmekle beraber⁸⁵ Peygamber Efendimizin, orta parmağıyla şahadet parmağını

⁷⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah ilmi kelam*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1972), s. 319-320.

⁸⁰ İbn-i Manzur, *Lisânu’l-arab*, 9/4.

⁸¹ Necm, 53/57.

⁸² Mü’min, 40/18.

⁸³ Nahl, 16/11.

⁸⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb’il-Kur’ân*, s.80.

⁸⁵ Hicr, 15/85; Ahzab, 33/63.

bileştirerek, “Benim risaletimle kıyametin kopması bu ikisi kadar yakındır”⁸⁶ buyurması, bu kelimeye verilen anlamı desteklemektedir.

1.3.3. Hâkka/الحاقة

İşlerin hakikatini kavramak, gerekli ve sabit olmak, bir şeyi aslı üzere tanımak gibi anlamları olan “hâkka” ismi, (ح ق ق) kökünden ismi faildir. Kıyamete “hâkka” denilmesinin sebebi o gün hak ve batılın açığa çıkarılacağından dolayıdır.⁸⁷

Râgıb el İsfahânî, “hâkka” kelimesinin anlamının uygunluk ve uyumluluk olduğunu söyler ve bu minvalde dört ayrı anlamının olduğunu dile getirir: Birincisi, hikmeti gereği bir şeyi yaratana “Hakk” ismi verilir. Kur’an’da, “İşte o gün her şahıs, dünyada yaptığıının karşılığını görecektir, gerçek mevlâları (sahipleri) olan Allah’ın huzuruna götürülecekler ve uydurup yakıştırdıkları putlar da onları yüzüstü bırakıp kaybolacaklardır.”⁸⁸ buyurulmuştur.

İkincisi, hikmet gereği yaratılana da “hakk” ismi verilir. Ölüm haktır, yeniden diriliş haktır, gibi. Kur’an’daki şu ayet buna delildir; “Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı.”⁸⁹ Kıyameti de yaratacak olan Allah Teâlâ olduğu için birçok ayette kıyamet “hakka” kelimesiyle ifade edilmiştir.⁹⁰

Üçüncüsü, bir şeye gerçekte nasılsa o şekilde inanmaktır.

Dördüncüsü, gerektiği yer ve zamanda gerektiği kadar söz ve fiil ortaya koymaktır. Kur’an-ı Kerim’de, “Böylece günahkârlık batağına saplananlarla ilgili olarak rabbinin verdiği, “Onlar artık iman etmeyecekler!” şeklindeki hüküm gerçekleşti (sözü hakk oldu).”⁹¹ buyurulmaktadır.⁹²

Muhammed Hamdi Yazır, es-Sâa ve el-Vâkıa gibi el-Hâkka’nın da kıyametin isimlerinden biri olduğunu ifade ederek bu terimin on iki anlamı olduğunu söylemiştir.⁹³

⁸⁶ Buhari, Rikak, 39; Müslim, Fiten, 132, 135.

⁸⁷ İbn-i Manzur, *Lisânu’l-arab*, 10/54; Yazır, *Hak Dini Kur’an dili*, 8/299.

⁸⁸ Yunus, 10/30.

⁸⁹ Yunus, 10/5.

⁹⁰ Bkz., Yunus, 10/53; Bakara, 2/146-149-247.

⁹¹ Yunus, 10/33; ayrıca bkz., Secde, 32/13; Mü’minûn, 23/71.

⁹² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garib’il-Kur’ân*, s.296-298.

⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur’an dili*, 8/299-300. Bu tefsirde geçen on iki anlam şunlardır:

el-Hâkka, kıyametin isimlerinden biri olmakla beraber ayrıca Kur'an'ın altmış dokuzuncu sûresinin de ismidir. Bu sûre adını başta geçen "el-Hâkka" kelimesinden alır. Sûrenin ilk üç ayetinde "O gerçekleşecek olay (kıyamet)! Nedir o büyük olay? O büyük olayın ne olduğunu sen nereden bileceksin!"⁹⁴ şeklinde ve büyük olay anlamında üç defa zikredilir. "Hesap, hak, hukuk, her şeyin meydana çıkacağı, gerçekleşeceği gün" manalarını ihtiva eden bu kelime çoğunlukla önceden bildirilen bir musibet veya sıkıntının oluşmasıyla ilgili olarak da kullanılır. Kıyamet günü yeniden dirilme, mizan, hesap, ceza, mükâfat gibi Allah Teâlâ'nın daha önceden bilgilendirdiği durumların meydana gelmesi ve dünyada yapılan işlerin tam karşılığını bulacak olmasından dolayı kıyamet bu kelimeyle isimlendirilmiştir. Buna ilaveten "yaptığının karşılığını bulmak" manasında peygamberlerine inanmadıklarından dolayı helak edilmiş milletleri hatırlatmak için de kullanılır. Semud ve Ad kavimlerinin yok oluşlarını haber veren Kur'an ayetleri bu kelimenin kıyamet anlamı dışında da kullanıldığını göstermektedir.⁹⁵

1. Hâkk kelimesi "sabit ve gerekli" manalarında alındığı takdirde el-Hakka; meydana gelmesi gerekli olan, geleceği hiç kuşkusuz sabit olan saat demektir.

2. Hâkk kelimesi, bir şeyi hakikati üzere tanımak ve tanıtmak manasına mastar olarak düşünüldüğünde "el-Hakka", kendisinde durumların hakkıyla tanınacağı, yani eşyanın hakikatini açıp ortaya çıkaracak saat demektir.

3. el-Hakka, "işlerin hakikatlerini kapsayan" demektir. Yani içinde, doğruluğu ve gerçekleşmesi gerekli işlerin ve hallerin meydana geldiği şey demektir ki, Kıyamet'te meydana gelmesi ve varlığı gerekli olan sevap, ceza ve diğer kesin işleri ifade eder.

4. Hâkka, hakka demektir. Hakka ise, hukuk kelimesinin tekili olan "hak" tan daha özeldir.

5. Hâkka, şaşmaksızın inen ve yapacağını yalansız yapan bela demektir ki "Onun oluşunu yalanlayan yok." (Vakıa, 56/2) manasıdır.

6. Bir toplum üzerine meydana gelmesi hak olan vakit demektir ki birinci manaya yakındır.

7. Herbir doğruluk ve eğriliğe, iyilik ve kötülüğe ceza ve mükâfatın hak olduğu, başka bir deyişle her çalışana çalışmasının karşılığının verilmesinin hak olduğu vakit demektir ki, bu da kıyamettir.

8. Yükümlü ve sorumlu kişilerin yaptığı işlerin bütün eserleri gerçekleşip artık bekleme sınırından çıkıldığı hak saat demektir. Çünkü bütün sevap ve ceza o gün ortaya çıkar.

9. Ezheri'nin görüşüne göre, yenmeye ve üstün gelmeye çalışmak manasına, onunla karşılaştım da onu hakladım, yani "yenişmek üzere karşılaştım da ben yendim" denilmesinde olduğu gibi "haklamak" yani hakkından gelmek manasıdır. Çünkü bu kıyamet günü, dini hususunda Allah'la batıl yoldan yarıya kalkanları hep haklar, yenilgiye uğratır.

10. Ebu Müslim'in görüşüne göre, el-Hakka, "Rabbinin sözü hak oldu." (Yunus, 1 0/33; Gafir, 40/6) ayetinde geçen, "hakka" fiilinden türetilmiş faildir.

11. Akıbet, afiyet kelimeleri gibi mastardır ki, "sırf hakikat" demek olur.

12. Bu kelime, kıyametin ismi olması itibarıyla, başka herhangi bir anlamı düşünülmeden, türememiş isim olur.

⁹⁴ Hâkka, 69/1-3.

⁹⁵ Emin Işık, "Hâkka Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 15/202-203.

İbn-i Kesir, kıyamet günü Yüce Allah'ın va'di ve azabının gerçekleşeceği gün olduğu için, bu kelimenin “gerçekleştiren” manasında kıyametin isimlerinden olduğunu ifade eder.⁹⁶

Râzi, kıyametin diğer bir ismi olan “hâkka”nın Yüce Allah'ın diniyle batıl yolla savaşan herkesi mağlup edeceğinden dolayı bu isim verildiğini, bu itibarla “hâkka”dan kastın “mücadele ettiği tüm hasımları yenmek” olduğunu ifade eder.⁹⁷

Sonuç olarak “Hakka” kelimesinin, gerçekleşmesi kesin ve kaçınılmaz olan kıyametin bir ismi olduğu anlaşılmaktadır.

1.3.4. Vâkıa/الواقعة

Kur'an'da bir sûrenin ismi olan “Vâkıa” kıyamet anlamındadır. Kıyametin gerçekleşmesi kesin bir vâkıa olduğundan bu isim verilmiştir.⁹⁸

Düşmek, bulunmak, olmak anlamındaki (و ق ع) kökünden gelen ve ismi fail olan “el-Vâkıa” kıyametin kopuşunu ifade eden, olan veya olması kaçınılmaz olan olay anlamında kıyamet saatini ifade eden bir isimdir.⁹⁹

Vâkıa kelimesi sert ve istenmeyen durumlar için de kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de kökü “v.k.a.” olan kelimelerin büyük bir kısmı, “*Birisi, huzuruna yükselmenin birçok yolu bulunan Allah katından inkârcılar için gelecek olan ve hiç kimsenin savamayacağı azabın gelmesini istedi.*”¹⁰⁰ ayetinde olduğu gibi bela ve azap anlamında kullanılmıştır. Ayrıca sözün gerçekleşmesi anlamına da gelir ki bununla ilgili şu ayete bakabiliriz: “*Zulme saptıkları için kendileri hakkındaki söz gerçekleşmiştir; artık konuşamazlar.*”¹⁰¹ Yani zulümleri sebebiyle kendilerine söz verilmiş olan azap zorunlu hale gelmiştir.¹⁰²

⁹⁶ İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 4/439-442.

⁹⁷ Er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/102-103.

⁹⁸ İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, IV, 302-303.

⁹⁹ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 8/402-403.

¹⁰⁰ Meâric, 70/1; ayrıca bkz. Hâkka, 69/15; Vâkıa, 1-2.

¹⁰¹ Neml, 27/85; ayrıca bkz. Neml, 27/82; Araf, 7/71; Yunus, 10/51; Nisa, 4/100.

¹⁰² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb'il-Kur'an*, s.1174.

Kıyametin kesin olduğundan bahseden Vâkıa Sûresi'nde de, kıyamet koparken olacak olaylardan ve akabinde ahirette yaşanılacak hayattan kesitler sunularak, vakıanın büyüklüğü hakkında bilgiler verilir.¹⁰³

1.3.5. Kâria/القارعة

“Kâria” Kur'an'da kıyamet için kullanılmaktadır ve bir sûrenin ismidir.¹⁰⁴ İki şeyin çarpıştığında çıkan şiddetli ses anlamına gelir ve (ق ر ا) kökünden türemiş müennes ismi faildir.¹⁰⁵ Kâria Sûresinde bu kelime peş peşe üç defa zikredilmektedir.

Ayrıca bir şeyi bir şeyle vurmak anlamına da gelir. Kur'an'da “o çarpacak olan şey nedir? O çarpacak olan.”¹⁰⁶ buyurulmaktadır.¹⁰⁷

“Kâria” kâinatın düzeninin bozulacağı anda oluşacak olan dehşetli çarpışmalardan dolayı çıkacak sestir.¹⁰⁸

1.3.6. Sâat/الصّاعة

Sâat, kıyametin kopacağı vakittir. Kıyamet, insanların ansızın yakalanacağı ve bütün canlı varlıkların bir sayha ile öleceği için “sâat” ismiyle zikredilir.¹⁰⁹

Sâat kelimesi bir zaman dilimidir. Kıyametten bahsedilirken “*Vakit yaklaştı ve ay yarıldı.*”¹¹⁰ şeklinde kullanıldığını görürüz. Kıyametin saate benzetilerek böyle isimlendirilmesi yargılamanın ve hesabın hızlı olacağından dolayıdır. Çünkü Allah Teâlâ hesabı en hızlı görendir.¹¹¹ Böyle isimlendirilmesinin diğer bir sebebi de Kur'an'da “*Kıyamet gününü gördüklerinde (dünyada) sadece bir akşam vakti veya onun kuşluğu kadar kaldıklarını sanırlar.*”¹¹² denilmesi nedeniyledir.¹¹³

Kıyamet anlamında kullanılan sâat kelimesini üç kısma ayırmak mümkündür:

¹⁰³ Bkz., Vâkıa, 56/1-6.

¹⁰⁴ Kâria sûresinde bu kelime üç defa tekrarlanır. Bkz., Kâria, 101/1-3.

¹⁰⁵ İbn-i Manzur, *Lisânu'l-arab*, 8/262-265.

¹⁰⁶ Kâria, 101/1-2; ayrıca bkz. Hâkka, 69/4.

¹⁰⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garib'il-Kur'an*, s.839.

¹⁰⁸ Ömer Faruk Yavuz, *Kur'an ve Kıyamet*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1997), s.160-161.

¹⁰⁹ Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 8/87-88.

¹¹⁰ Kamer, 54/1; ayrıca bkz. Araf, 7/187; Zuhuruf, 43/85.

¹¹¹ Enam, 6/62.

¹¹² Nâziat, 79/46; ayrıca bkz. Ahkaf, 46/35; Rûm, 30/55.

¹¹³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garib'il-Kur'an*, s.524.

Birincisi, es-sâat'ül-kübrâ (büyük sâat) dır ki, kıyamet günü hesap vermek için insanların dirilmesine denir.

İkincisi, es-sâat'ül-vustâ (orta sâat) dır. Yani aynı sırda yaşayan insanların tümünün ölmesidir. Hz. Peygamberin Abdullah bin Enes'i gördüğünde söylediği “eğer bu çocuğa ömür verilirse kıyamet (sâat) kopmadıkça ölmez”¹¹⁴ sözünde geçen sâat kelimesi bu anlamdadır. Nitekim Abdullah bin Enes'in dünyadan ayrılan son sahabe olduğu rivayet edilir.

Üçüncüsü ise, es-sâat'üs-suğra (küçük sâat) dır. Bu ise insanın ölmesidir ki insan öldüğünde kendisi için kıyamet kopmuştur demektir. Şu ayeti kerime buna işaretir: “Allah'ın huzuruna çıkmayı yalan sayanlar gerçekten ziyana uğramışlardır. Nihayet kendilerine kıyamet vakti ansızın gelip çatınca, onlar günahlarını sırtlarına yüklenmiş bir halde diyecekler ki: “Dünyada iyi amelleri terk etmemizden dolayı vah halimize!” Dikkat edin, yüklendikleri vebal ne ağır!”¹¹⁵ Buna ek olarak Hz. Peygamberin sert bir rüzgâr estiğinde “sâatin (kıyamet) kopmasından korktum” demesinden kastının da kendi ölümü olduğunu söyleyebiliriz.¹¹⁶

Sâat, Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatının sonu ve ahiret hayatının başlangıcında oluşacak olan büyük olayı anımsatan bir kelime olarak geçmektedir.¹¹⁷

Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla kullanılan sâat kelimesi, “kıyametin kesinlikle vuku bulacağı,”¹¹⁸ “kıyametin ansızın meydana geleceği,”¹¹⁹ “kıyametin çok belalı olduğu, insanların çok büyük zorluklar çekeceği ve gelmesinin kesin olduğu”¹²⁰ gibi anlamlarda kullanılmıştır.

---

¹¹⁴ Müsned, 3/270.

¹¹⁵ Enam, 6/31,40; ayrıca bkz. Münafikûn, 63/10.

¹¹⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb'il-Kur'ân*, s.524-525.

¹¹⁷ Nahl, 16/77; Mü'min, 40/46.

¹¹⁸ Kehf, 18/21.

¹¹⁹ Enam, 6/31.

¹²⁰ Hicr, 15/85; Kamer, 54/46.

1.3.7. Ğâşiye/الغاشية

“Bürüme, kapsamak, örtmek” manasını içeren ve (غ ش ي) kökünden gelen “ğâşiye” müennes ismi faildir. Kur’an’da marife olarak geçtiğinde kıyamet günü anlamını taşır.¹²¹

Kur’an’daki seksen sekizinci sûrenin de ismi olan bu terim, “dehşeti her şeyi kapsayan kıyametin bilgisi sana gelmedi mi?”¹²² anlamında geçmektedir.

Bu kelime bazen “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır.”¹²³ ayetinde olduğu gibi örtü anlamında, bazen “Dalgalar onları koyu gölgeler gibi sardığında dini Allah’a özgü kılarak O’na yakarırılar; Allah kendilerini sağ salim karaya çıkardığında ise içlerinden bir kısmı ortada kalır. Hıyanete gömülmüş nankörler topluluğundan başkası ayetlerimizi inkâr etmez.”¹²⁴ Ayetinde geçtiği gibi sarmak manasında kullanılmıştır. Ayrıca kuşatmak,¹²⁵ bürüme,¹²⁶ uykuya daldirmek¹²⁷ ve mecazi olarak “Kendilerini bağışlaman için ben onları ne zaman çağırdıysam, parmaklarını kulaklarına tıkadılar; elbiselerini başlarına bürüdüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler.”¹²⁸ ayetinde olduğu gibi bürüme anlamında kullanılmıştır.¹²⁹

Kıyametin bu isimle tasvir edilmesinin diğer bir hikmeti, kıyamet günü felaket ve musibetlerin her şeyi kapsamasından dolayıdır. Ayrıca, inkârcıların yüzlerini kapatması sebebiyle cehenneme de “ğâşiye” denmektedir.¹³⁰

1.3.8. Tâmmе/الطامة

“Bürüme, örtmek, yenmek” anlamlarını içeren ve (ط م م) kökünden türeyen “tâmmе”, “her şeye galip gelen, kendisi dışındaki tüm musibetleri unutturan büyük bela”¹³¹ anlamını taşır. Bu ismin verilmesinin sebebi, en büyük belaların kıyamet

¹²¹ İbn-i Manzur, *Lisânu’l-arab*, 15/126.

¹²² Ğâşiye, 88/1.

¹²³ Bakara, 2/7; ayrıca bkz. Câsiye, 45/23; Leyl, 92/1; Yasin, 36/9; Yunus, 10/27.

¹²⁴ Lokman, 31/32; ayrıca bkz. İbrahim, 14/50.

¹²⁵ Tâha, 20/78.

¹²⁶ Necm, 53/16.

¹²⁷ Enfâl, 8/11.

¹²⁸ Nuh, 71/7.

¹²⁹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garib’il-Kur’ân*, s.755-756.

¹³⁰ İbn-i Manzur, *Lisânu’l-arab*, 15/126.

¹³¹ İbn-i Manzur, *Lisânu’l-arab*, 12/370.

günü olacağı, diğer musibet ve felaketlerin onun yanında basit kalacağı ve cennet ve cehennemlikler belli oluncaya kadarki bütün felaketleri kapsamasıdır.¹³²

Râgıb el-İsfahânî'ye göre “tâmme”, kuşatıcılığı ve büyüklüğüne istinaden okyanus anlamına gelir. Kıyamette büyük ve kuşatıcı olduğu için bu isimle zikredilmiştir.¹³³

1.3.9. Sâhha/الصَّحَّة

Büyük musibet ve bela anlamına gelen “sâhha”, (ص خ خ) kökünden türemiş ismi faildir.¹³⁴ Kur'an'da sâhha, “çarptığında kulakları sağırлаştıran o gürültü” olarak zikredilmektedir.¹³⁵

Sâhha teriminin aslı “sahh” tır. Taş ve demir gibi bir maddenin, sert olan bir şeye çarpmasıdır. Bu anlamda düşünürsek “sâhha” kelimesi, “kuvvetli ses çıkaran, şiddetle çarpan, haykıran” anlamlarını taşır.¹³⁶

Buna ek olarak, konuşmakta olan kişinin sesindeki şiddete de sâhha denir. Ayrıca haykırmak anlamı da bulunur. “Kulakları sağır eden o ses (gürültü) geldiğinde”¹³⁷ ayetinde olduğu gibi “sâhha”ya büyük gürültü anlamı da verilmiş ve bununla kıyamet kast edilmiştir.¹³⁸

¹³² Yavuz, *Kur'an ve kıyamet*, s.162-163.

¹³³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb 'il-Kur'ân*, s.640; ayrıca bkz. Nâziat, 79/34.

¹³⁴ İbn-i Manzur, *Lisânu 'l-arab*, 3/33.

¹³⁵ Abese, 80/33.

¹³⁶ İbn-i Manzur, *Lisânu 'l-arab*, 3/33; Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 8/540.

¹³⁷ Abese, 80/33.

¹³⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb 'il-Kur'ân*, s.579.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. KIYAMET SÛRESİ

Çalışma konumuz olan Kıyamet Sûresi'ni ihtivası bakımından, 1 ilâ 4'üncü ayetlerdeki kıyametin inkârına karşı Allah Teâlâ'nın yemin ederek cevap vermesi ve 36 ila 40'ncü ayetlerde ilk yaratılışı yapan tekrar yaratabilir anlamındaki ifadeler, 5 ila 15 ve 20 ila 25'inci ayetlerde kıyamet ve ahiretle ilgili hususlar, 26 ila 35'inci ayetlerde ölüm sahneleri, facirin ölümü ve onu bu acı ölüme götüren sebepler ve son olarak 16 ila 19'uncü ayetlerdeki Hz. Peygamberin vahiy anındaki telaşını gidermek için rahatlatma mesajı, şeklinde sıralayıp bu başlıklar altında ele alınacaktır.

2.1.1. Yemin

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda yer yer Allah Teâlâ'nın, bir konu veya bir olayı açıklarken bazı şeylere yemin ederek başladığını görmekteyiz. Bu ya açıklanacak olan şeyin önemine, ya da onun fazilet ve ahlaka olan olumlu etkisine veya toplumu ve aileyi güzele, iyiye yönlendirmek gayesi olduğuna işaret edildiği gibi kendi zatına da işaret olunmaktadır.

Kıyamet Sûresi'nin yeminle¹³⁹ başlaması hususu birçok yönden değerlendirilmiştir. Burada kendisiyle yemin edilen öncelikle kıyamet sonra ise nefsi levvâmedir. Özellikle mekkî sûrelerde yeminin önemli bir yeri vardır. Esasında yemin her millet için olduğu kadar, Kur'an'ın ilk muhatabı olan Araplar için de yabancı bir durum değildi. Onlarda cahiliye döneminde bu üslubu kullanmakta idiler.

Kökü “y-m-n” olan yemin kelimesi Arapça bir kelimedir. Sözlüğe baktığımızda, “kudret, kuvvet, bereket, sağ el, sağ taraf, yüce ve güzel mevki, ahd, ant içme” gibi anlamlara geldiğini görürüz.¹⁴⁰ Çoğulu “eymün” veya “eymân”dır. Yemin terim olarak, bir sözü yapıp veya yapmamak üzere Allah'ın adını zikrederek söz vermek anlamına gelir. Yemin, bir insanın kararlılığını sağlamlaştırmak ve başkalarını inandırmak amacıyla sözünü, Allah'ın adıyla veya sıfatıyla ya da kutsal

¹³⁹ Kıyamet, 75/1.

¹⁴⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîb'il-Kur'an*, s.552-553.

olan bir şeyle kuvvetlendirmesi demektir.¹⁴¹ Kıyamet Sûresi'nin ilk iki ayeti yeminle ilgilidir.¹⁴² Ayetlerdeki "lâ" hakkında farklı görüşler beyan edilmiştir.

لَا أُقْسِمُ (Yemin ederim). Bu "yemin etmem" manasına değil, hayır vallahi, yok vallahi, değil vallahi, gibi olumsuz bir ifadeden sonra yemindir. Âlimlerin çoğunluğu, bu gibi لَآ (Lâ) İarın sıla, yani sadece vurgu için ilave edilmiş, eklenmiş, olduğunu söyler. Ebubekir b. Ayyaş ile bir kısım Küfe âlimleri ise bu ayeti "Hayır, kıyamet gününe yemin olsun ki." şeklinde izah etmişler ve daha önce geçmiş olan bir sözün reddedilip yemin edilmesi halinde bu şekilde yemin edileceğini söylemişlerdir. Bu izaha göre ayetin manası şöyledir: "Hayır, durum, müşriklerin, cenneti ve cehennemi inkâr etmeleri gibi değildir. Kıyamet gününe yemin olsun ki onlar tekrar diriltileceklerdir"¹⁴³ Zira kıyamet gününün olduğunu bilmek, günlük yaşantıyı ilahi emirler doğrultusunda bir düzen ve denge içerisinde devam ettirebilmeye yönlendiren en kuvvetli etkendir. Bununla birlikte kişiyi nefis muhasebesine yönlendirip çoğu vaktinin sevap ve iyiliklerle geçmesine yardımcı olur.¹⁴⁴

Sûrenin başındaki yemin kendisinden sonra gelecek olan bütün konuları etkilemektedir. "lâ" formundaki yemin sekiz sûrede dokuz yerde geçmektedir.¹⁴⁵

Kıyamet haricinde gece¹⁴⁶, gündüz¹⁴⁷, yıldız¹⁴⁸ gibi başka varlıklara da yemin edilmiştir. Örnek olarak, Allah Teâlâ "Bakın! Yıldızların yerlerine yemin ederim ki bilesiniz, bu gerçekten pek büyük bir yemindir",¹⁴⁹ buyurarak yıldızlara ve yıldızların mekânına yemin etmektedir. Yeminlerin her biri aynı zamanda Allah'ın

¹⁴¹ Ertuğrul Boynukalın, "Yemin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 43/417. Ayrıca bkz. Yemin, kişiler ve kültürler arası iletişimde dikkat çekmenin ve güven oluşturmanın en yaygın ve etkili yollarından biridir. Bu bağlamda yeminler, pek çok toplumda sadece nesnelere önem ve kutsallığına dikkat çekmek değil, aynı zamanda mesaja güven duyulmasını sağlamak, ona önem atfetmek için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. (Mehmet Çalışkan, *Kur'an Dilinde Kasem (Yemin) Üslubu*, yayımlanmamış doktora tezi, (Adana: 2016), s.21.

¹⁴² "Sandıkları gibi değil, kıyamet gününe yemin ederim! Öyle değil, kendini kınayan nefse yemin ederim!". Kıyamet, 75/1-2.

¹⁴³ Taberi, *Cami'u'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an*, 8/493; Zemahşeri, Keşşaf, 4/189; Alûsî, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Mahmud, *Ruhu'l-meânî fi- tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-sebu'l-mesânî*, (Beyrut: y.e.y., trs). 5/71; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 4/447.

¹⁴⁴ Celal Yıldırım, *İlmin ışığında asrın Kur'an tefsiri*, 2. Baskı, (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1987), XXII, 6481.

¹⁴⁵ Nisa, 4/65; Vâkıa, 56/75; Hâkka, 69/38; Meâric, 70/40; Kıyâmet, 75/1, 2; Tekvîr, 81/15; İnşikâk, 84/16; Beled, 90/1.

¹⁴⁶ Leyl, 92/1.

¹⁴⁷ Rum, 30/23. (Gece ve gündüz uyuyabilmeniz ve Allah'ın lütfundan nasibinizi aramaya çalışmanız da O'nun kanıtlarındandır. Bunda, dinleyen kimseler için elbette dersler vardır.)

¹⁴⁸ Necm, 53/1.

¹⁴⁹ Vakıa, 56/75-76

zatına da işaret etmektedir. Yemin edilenlerin Allah'ın birer mahlûku olması hasebiyle hâliyle yaratıklar yaratıcına işaret ederler. Bu sebeple yeminlerin işaret ettiği husus Allah'ın zatına olduğu kanaati ortaya çıkar. Yemin edilen mahlûkun her biri birer kevnî ayet olunca bu ayetlerin hedefinde de hidayete yöneltmek olduğu kolayca anlaşılır.

2.1.2. Kıyamet ve Kıyamet Sahneleri

Allah Teâlâ'nın Kur'an'da soyut veya somut bir birçok şeye yemin ettiğini görmekteyiz. Bunlardan biride kıyamettir. Kıyamete yemin edilmesinin sebeplerinin başında, insanların Allah'ı, kıyameti ve yeniden yaratılışı inkâr edip kabul etmemeleri gelmektedir. Kıyamet Sûresi'nin ilk ayetinde yapılan yeminin gerekçesi de budur. Sonraki ayetlere baktığımızda bu açıkça görülmektedir.

Mekke'de nâzil olan sûrelere baktığımızda, yeminlerin cevabında Allah'a iman, kıyamet ve ahiret gibi hususlar olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise, öncelikle insanların zikredilen hususlara tam olarak iman etmelerini sağlamaktır. Çünkü bu temel inançlar fitratlara yerleştirilmeden insanların ıslah edilmesi ve yola getirilmesi mümkün değildir. Mekkî bir sûre olan Kıyamet Sûresi'de aynı hususlara değinerek, kıyametin ve yeniden dirilişin hak olduğunu bir kez daha ispat etmektedir.

Kıyamet Sûresi kıyametin ve dirilişin ispatını yaparken öncelikle insanların neden ahireti, kıyameti, yeniden dirilişi inkâr ettikleri ve bu konuyla ilgili ne zaman, nasıl olacak gibi soruları sıkça sorma sebeplerinin neler olduğuna dair aşağıdaki satırlarda bir tahlil yapmak istiyoruz.

2.1.2.1. Kıyameti ve yeniden dirilmeyi inkâr edenler

Kıyametin ne zaman olacağıyla ilgili sorular hem inananlar hem de inkârcılar tarafından devamlı surette sorulagelmiştir. Fakat Allah Teâlâ kıyametin kopacağı vakti insanlara bildirmemiştir.¹⁵⁰ Bunun sebebini, rızkın ve ecelin bilinmemesine kıyasla yorumlayabiliriz. Eğer insan rızkının nerede, ne kadar olduğunu bilse çalışmayı bırakır, ecelini bilse hayatı zindan olurdu. Kıyamet saati de insanların doğru yoldan ayrılmadan, ümit içinde yaşamaları ve çalışmaya devam

---

¹⁵⁰ Nâziat, 79/43.

etmeleri için gizlenmiştir. Kıyametin kopuş saatinin bilinemeyeceğini haber veren birçok ayet vardır.¹⁵¹ Bunlardan bir tanesi şöyledir:

*“Onun vaktini herkesten gizlemiş olsam da, her bir kişinin yapıp ettiğinin karşılığını görmesi için kıyamet mutlaka gelecektir.”*¹⁵²

Kur’an-ı Kerim devamlı olarak ‘kıyamet yakındır, uzak değildir, ansızın gelebilir’ gibi hatırlatmalarda bulunmak suretiyle insanların bu konuda çok dikkatli ve daha duyarlı olmalarını istemiştir:

*“İnsanların hesaba çekilecekleri (gün) yaklaştı. Hal böyle iken onlar halâ gaflet içinde yüz çevirmektedirler.”*¹⁵³

*“Hayır, o kıyamet onlara öyle ani gelir ki, onları şaşkına uğratar. Artık onu ne geri çevirebilirler ne de kendilerine mühlet verilir.”*¹⁵⁴

Kıyametin kopuşu Kur’an’da korku, heyecan ve dehşet verici sahneler sergilenerek insanın idrakine sunulmuştur. Diğer bir bakışla, sergilenen bu sahneler, korkuyla beraber teslimiyet duygularını coşturmaktadır. Kıyamet gününü resmeden bu sahnelerin hissettirdiği korku öyle bir korkudur ki, adeta insan ruhunu bütünüyle sarar ve titretir.¹⁵⁵

İnsanlarda bulunan duyguların uyandırılması ancak onların tecrübeleri ve müşahedeleriyle alışık oldukları bazı tasvirler ve idrak edebilecekleri manzaralar aracılığıyla sağlanabilir.¹⁵⁶ Bu konuyla ilgili olarak Kur’an’da dağların parçalanmasından ve etrafa saçılmış renkli yün haline getirilmesinden, yeryüzünün dümdüz olmasından, göğün yarılmasından, yıldızların dağılmasından, denizlerin kaynamasından ve bu durum karşısında çocukların bile saçlarının ağarmasından söz edilir. Bu konunun Kur’an’daki anlatımları çok çarpıcı, etkili ve vurguludur:

---

¹⁵¹ Araf, 7/187; Hud, 11/104; Nahl, 26/77; Enbiya, 21/21; Lokman, 31/34; Ahzab, 33/63; Sebe, 34/29-30; Mü’min, 40/59; Fussilet, 41/47; Şûrâ, 42/17-18; Zuhruf, 43/85; Muhammed, 47/18; Necm, 53/57-58; Mülk, 67/25-26; Kıyamet, 75/6-19; Nebe, 78/17; Nâziat, 79/42.

¹⁵² Taha, 20/15.

¹⁵³ Enbiya, 21/1

¹⁵⁴ Enbiya, 21/40. Ayrıca bkz., Nahl, 16/1; Necm, 53/56 ;Kamer, 54/1.

¹⁵⁵ Seyyid Kutub, *Meşahidu’l-kıyame fi’l-Kur’ân*, (Beyrut: Daru’ş-Şurûk, trs.), 41.

¹⁵⁶ İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, çev. Ahmet Çelen, Mehmet Çeleni, (İstanbul: Ekin Yayınevi, 1997). s.164.

“Güneş dürüldüğü, yıldızlar (dağılıp) döküldüğü, dağlar (yerlerinden alınıp) yürütüldüğü, doğurması yaklaşmış (kıymet verilen) develer (korkudan) terkedilip başıboş bırakıldığı, vahşi hayvanlar bir araya toplatıldığı, denizlerin ateşlenip kaynatıldığı, nefislerin eşleştirilip birleştirildiği, kız çocuğunun hangi suçtan öldürüldüğü kendisine sorulduğu, amel defterleri açıldığı, gök yerinden oynatıldığı, cehennem alevlendirildiği, cennet yaklaştırıldığı zaman; işte o zaman... Her insan hazırladığını, ortaya ne koyduğunu anlayacaktır.”¹⁵⁷

“Şiddetle çarpan o felaket; Nedir o felaket? O kapıları döven ve dehşetiyle kalplere çarpan kıyamet felaketini sen nerden bileceksin ki? O gün insanlar uçuşan kelebekler gibi şuraya buraya fırlatılırlar. Dağlar atılmış rengârenk yünler gibidir.”¹⁵⁸

“Eğer inkâr ederseniz, (korku ve dehşetinden) gençleri ihtiyarlatan o günden nasıl korunursunuz? O günün şiddetiyle gök (bile) parçalanmış durumdadır. O günün geleceğine dair verilen söz, mutlaka yerine getirilecektir. İşte bu bir mesaj ve uyarıdır. Dileyen rabbine varan bir yol tutar.”¹⁵⁹

Kıyametin dehşetli tablolarının canlandırıldığı bu ayetlerle insanlara ahiretteki hayatın varlığı canlı tablolar halinde sunulmaktadır.

Kıyamet Sûresi’nde ise bu durum şöyle anlatılır; “Kıyamet günü ne zamanmış? diye soruyor. Göz dehşetle açıldığı, ay tutulduğu, güneşle ay birleştirildiği zaman; İşte o gün insan "Kaçacak yer var mı?" diyecektir. Hayır, sığınacak bir yer yoktur! O gün varıp durulacak yer sadece rabbinin huzurudur.”¹⁶⁰

Kur’an’ın ahirete ait manzaraları çokça ve müessir bir üslupla tasvir etmesinin sebebinde, hata üzerindikileri doğru yola sevk etmek ve inkârcıyı inkârından vaz geçirmek gayesine matuftur. Diğer bir ifadeyle bu sahnelerin gözler önüne serilmesinin sebebi, insanları o günün şerrinden sakındırmak ve onları ibret ve öğüt dairesine çekmektir.

---

¹⁵⁷ Tekvîr, 81/1-14.

¹⁵⁸ Kâria, 101/1-5.

¹⁵⁹ Müzzemmil, 73/17-19.

¹⁶⁰ Kıyamet, 75/6-12.

Kur'an'ın ahiret inancını insanlığa sunarken kıyamet saati üzerinde önemle durmasının bir diğer sebebi ise şudur;

İnkâr edenler, yeniden diriliş ve ahiret inancına, kendilerine göre ileri sürdükleri bir kısım mantıkî izahlarla şiddetle muhalefet gösterdikleri bir sırada Kur'an, ahireti inkâr edenlerin nazarında ahiretten daha imkânsız olarak görülen öyle bir hadiseyi gündeme getirmiştir ki, yeniden diriliş inancını onların nazarında psikolojik açıdan daha makul bir konuma indirgemıştır.¹⁶¹ İnkârcıların -özellikle bu mesajların ilk muhatapları olan putperest müşriklerin nazarında imkânsız olan bu olay ise, kâinatın yıkılarak yok olması hadisesi, yani kıyamet saatidir. Onlar kıyameti o derece imkânsız görmekte idiler ki, onun hiçbir zaman meydana gelmeyeceğini söylemişlerdir.¹⁶² Açıklamakta olduğumuz Kıyamet Sûresi'nde de "*kıyamet ne zamanmış*"¹⁶³ diye alay ederek ne vakit geleceğini sormuşlardır.¹⁶⁴ Müşriklerin son derece imkânsız gördükleri bu hususu Kur'an sık sık gündeme getirerek onların diriliş gerçeğine karşı olan bu dirençlerini kırmıştır.¹⁶⁵ İnsanlık tarihi içerisinde inananlar birbirine benzediği gibi, inanmayanlar da birbirinin benzeridir. Önceki kavimlerden inanmayanlar da peygamberlerine bizi korkuttuğun şeyi hemen getir demişlerdir.¹⁶⁶

Hâsılı; Kur'an'ı Kerim'de haber verilen kıyametin dehşet veren sahneleriyle anlatılmak istenen gerçek, gerek vahyin ilk muhatapları, gerekse bütün toplumlar açısından, ahiret inancını zihinlere yerleştirmektir.

Kıyamet Sûresi'nin ilk ayetleri, kıyamet ve nefse (insanın kendisine) yemin ederek, ahireti, kıyameti, mahşeri, cennet ve cehennemi inkâr edenleri reddedip; durum sizin düşündüğünüz ve anladığınız gibi değil, bilakis Allah, öldükten sonra sizi hatta parmak uçlarınıza kadar bütün azalarınızı yaratacak ve dünya yaşantınızın karşılığını verecektir.¹⁶⁷ Özellikle Mekki sûrelerde görülen bu tip yemin formatının hedefinde ahiret hayatı, risalet ve tevhit bulunmaktadır. Esas itibarıyla Kur'an'ın

¹⁶¹ Yavuz, *Kur'an ve kıyamet*, s.223.

¹⁶² Sebe, 34/3.

¹⁶³ Kıyamet, 75/6.

¹⁶⁴ Yûnus, 10/48; Enbiya, 21/38; Naml, 27/71; Secde, 32/28; Sebe, 34/29; Yâsîn, 36/48; Mülk, 67/25; Kıyamet, 75/6; Naziât, 79/42.

¹⁶⁵ Yavuz, *Kur'an ve Kıyamet*, s.223.

¹⁶⁶ Yasin, 36/48; En'am, 6/134; Sebe, 34/29.

¹⁶⁷ Bkz. Kıyamet, 75/1-5.

bütün anlatımı, misalleri hep bu üçe yöneliktir. Çünkü Kıyamet Sûresi'nde olduğu gibi, Mekki sûre üslubu ahiret hayatında dirilme olmayacağını savunanların yanlışlığını ortaya koymak, Hz. Peygamberin risaletini ispat etmek ve Allah'ın birliğini ilan etmek gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Çünkü cahiliye inancında tevhide şirk karıştırmış, ahiretteki tekrar diriliş ve hesap verme inancı kaybolmuş, onun yerine herkesin yaptığı yanına kalacak ve toprak olunacak inancı ikame edilmiştir.

Geçmişte ve günümüzde kıyameti ve yeniden dirilmeyi inkâr edenlerin zihnindeki şüpheler, onları etkisi altına aldığını görürüz. Şüphelerle dolu bir zihnin sahibine huzur ve rahat vermeyeceği aşikârdır. Çünkü inkâr etmek, ebedi bir yaşam isteyen insanın fitratına uygun düşmemektedir. Dolayısıyla bu gerçeğe aykırı bir düşünce, onu daima huzursuz edecektir. Kıyamet Sûresi'nin nüzul sebebi olduğu rivayet edilen Müşriklerden Adiy b. Rebia'nın da Hz. Peygambere kıyamet ve yeniden dirilişle ilgili sorular yöneltmesi de, insanın fitratında olan bu gerçeğin, onun da zihnini işgal ettiğini ve bu şüphelerin kendisini rahat bırakmadığını göstermektedir.¹⁶⁸

Ahirete inanmayanların tatmin edici hiçbir delilleri yoktur. Ancak inkârcılar yüzeysel düşünceleriyle kavrayamadıklarından ya da kavrama azim ve gayretini göstermediklerinden dolayı birçok iddia ve soru ortaya atmaktan geri durmamışlardır.

Varlık âleminde meydana gelen bütün olaylar, öldükten sonra diriliş gerçeğini gözler önüne sermesine rağmen, eskiden olduğu gibi bugün de birçok kişi inanmadığını veya bu konuya kayıtsız kaldığını bir şekilde dile getirmektedir. Kıyamet ve ölümden sonraki diriliş gerçeğini görmezden gelenler, bu konuyu destekleyen bir delil bulunmadığından ya da karşılarındaki Kur'an ayetlerinin eksik ve yetersizliğinden inanmıyor değil, bilakis bu insanlar düşünce yapılarında oluşmuş olan ön yargıları yüzünden görmüş oldukları gerçekleri kabule yanaşmayıp, inkâr yolunu seçmektedirler.

---

¹⁶⁸ el-Vâhidî, *Esbâb-ı nüzûl*, s.448.

Fahredden er-Razî, “Hayır, onlar, hak ve doğru bilgi kendilerine geldiğinde onu yalanladılar. İşte onlar karışık/çelişkili (merîc) bir durum içindedirler”¹⁶⁹ ayetinde geçen ve ‘çelişkili, muhtelif’ anlamındaki *merîc* kelimesinden hareketle inkârcıların, sonu yalanlamaya varan düşünce değişimlerinin üç derecede veya üç aşamada meydana geldiğini kaydeder:

Birincisi, şek ve şüphe etmektir ki, taaccüp (şaşkınlık ve hayret durumu) bundan sonra yer alır. Çünkü şek içinde bulunan kişiye göre iki ihtimal de olabilir, eşit durumdadır. İkinci kademeyi oluşturan taaccüp sahibine göre ise, hayret ettiği şeyin meydana gelmeme ve doğru olmama ihtimali daha ağır basar. Fakat böyle birisi bu kademedede kesin hüküm ve karar veremez. Son safha olan tekzip ise taaccüpten daha ileridir. Çünkü yalanlayan kimse, iddia edilen şeyin aksine kesin doğru gözüyle bakmaktadır. Binaenaleyh bu kimseler önce şüphe etmiş, sonra zanna kaymış daha sonra da kesin inkâra geçmişlerdir. Yani onlar tekzibe varmadan önce düşünce dünyalarında muhtelif ve karışık safhalar içinde olmuşlardır ki, Kur’an’da bu halleri *merîc* tabiriyle ifade olunmuştur.¹⁷⁰

İnkârcıların bu meselede karışık ve çelişkili bir halde olduklarını bildiren Kur’an’ın başka bir ayeti ise şu şekildedir:

“(Acaba bu söyledikleri) Allah’a karşı bir yalan mı? Yoksa onda bir cinnet mi var? (dediler.) Hayır. Doğrusu, ahirete inanmayanlar azapta ve derin bir inhıraf içindedirler.”¹⁷¹

Kur’an-ı Kerim, inkâr edenlerin delili olmadan hangi zan ve kuru bir iddianın peşine takıldıklarını bize haber vermektedir. Bunlardan birisi ölümden sonraki dirilişi inkârdır. Bu inkâr ediş sebeplerini tahlil etmeye çalışalım.

a) Yeniden Dirilişin İmkânsız Olduğu Düşüncesi

Ahirete ait kavramları inkâr edenlerin en çok itiraz ettikleri mefhum, insanların ölümden sonra tekrar diriltileceğini ifade eden ba’s kavramıdır. Onlara göre, Kıyamet Sûresi’nde de bahsi geçtiği üzere¹⁷² insanların asırlık çürümüş

¹⁶⁹ Kâf, 50/5.

¹⁷⁰ Er-Razî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 28/154.

¹⁷¹ Sebe’, 34/8.

¹⁷² Kıyamet, 75/3.

kemikler haline geldikten sonra oradan tekrar yeni bir hayata dönmelerinin imkânı yoktur.¹⁷³

İnkârcıların dirilişi imkânsız görmeleri, kendi akıllarına göre karar ve hüküm vermelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Hakîm inkârcıların bu meseledeki düşüncelerini bize bildirdiği “Çürüyüp un-ufak olduktan sonra bu kemikleri kim diriltecek?”¹⁷⁴ ayetiyle bu konuya dikkat çeker. Bu sorunun cevabı ise bir sonraki ayette verilmektedir.¹⁷⁵

Kur'an'ın inkârcıların içine düştükleri şüphe ve tereddütleri izale etme sadedinde, Allah'ın yorulmayacağını¹⁷⁶ ve O'na yorgunluk dokunmayacağını¹⁷⁷ vurgulaması, onların Allah Teâlâ'nın kudreti hakkında ne denli bir düşünceye sahip olduklarını tespit etme açısından meseleye yol gösterici mahiyettedir.

Bütün bu düşünceler, insanların Allah'ı kendileri gibi aciz zannedip, ölüleri diriltme kudretini O'na çok görmelerinin¹⁷⁸ başka bir ifadeyle Allah'ın yüce sıfatlarını gereğince tanıyıp takdir etmemelerinin bir sonucudur. Buna göre eksik ve yanlış ulûhiyet anlayışının, insanların ölümden sonraki hayatı Allah'ın gücü ile ilişkilendirmelerinde zorluk çekmelerine neden olan en büyük etken olduğunu söyleyebiliriz. Bundan dolayıdır ki, ölümden sonra dirilmek ve hesap gününün var olduğunu kabullenmekte inkârcıların hissettikleri zorlukları izale etmek için Kur'an, Yüce Allah'ın kudretini dile getiren ve gösteren deliller sunar. Yeri ve gökleri yoktan var eden, dünyada sayısız hayat çeşitlerini ve insanı yaratan Allah'ın, elbette insanı yeniden yaratmağa ve bu güne kadar bilinmeyen ve duyulmayan yeni hayat şekillerini icat etmeğe muktedir olduğunu vurgular.¹⁷⁹ Nitekim konumuz olan Kıyamet Sûresinde “O akıtılan meniden bir damlacık (sperm) değil miydi? Sonra o, alaka (rahime tutunmuş embriyo) olmuş, derken Allah onu yaratıp şekillendirmiş; Ondan iki eşi, erkek ve dişi yaratmıştır. Peki, bütün bunları yapan, ölüleri

---

¹⁷³ T. Izutsu, *Kur'an'da Allah ve insan*, (çev. Süleyman Ateş,) (Ankara: y.e.y., 1975). s. 83; Bu hususu dile getiren ayetler için bkz., İsra, 17/49-97; Mu'minûn, 23/14-35-82.

¹⁷⁴ Yasin, 36/78.

¹⁷⁵ “De ki onları ilk başta yaratmış olan diriltecek O yaratmanın her türlüünü bilir.” Yâsîn, 36/79.

¹⁷⁶ Ahkâf, 46/33.

¹⁷⁷ Kâf, 50/38.

¹⁷⁸ Beydavî, Nâsiruddîn Ebu Sâid ‘Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî; *Envâru't- tenzîl ve esrâru't-te'vil*, thk. Muhammed ‘Abdurrahman el-Maraşlı, (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, h. 1418), 2/286.

¹⁷⁹ Fazlurrahman, *Ana konularıyla Kur'an*, (Çev. Alparslan Açıkgenç), (Ankara: y.e.y., 2000), s.243.

dirilmez mi?”¹⁸⁰ buyurularak, ilk yaratılışı yapan Yüce Yaratıcı için bu işi ikinci defa yapmanın daha kolay olacağı bildirilir. Kur’an’daki ifadelerle baktığımız da, insanların bu konu hakkındaki şaşkınlığının, onun anlama kapasitesine inilerek giderildiğini görmekteyiz.

Bu bağlamda, inkârcıların diğer bir itiraz noktası da, ölümden sonra dirilmenin alışıl gelmiş tabiat kanunlarına muhalifmiş gibi görünmesi¹⁸¹ ve hayatta olanların, kabrinden dirilip kalkan bir ölünün tekrar hayata döndüğünü görmemiş olmalarıdır. Yani, kıyameti ve yeniden dirilişi inkâr edenler, kendi duyularına istinat ederek, ölümden sonraki hayatı ve kâinatın düzeninin bozulacağı kıyameti gözleriyle görmediklerinden dolayı inkâr yoluna gitmektedirler.

Şüpheli ve gündelik tecrübeye bağlı yaşam sürenlerin, tamamen dağılıp toz toprak haline gelmiş olan bir insan bedeninin yeniden eski şeklini alarak tekrar hayata dönebileceği inancının onlar için kolay olmadığı görülmektedir. Bu cümleyi destekleyici olarak, müşrikler, kendilerine göre imkânsız gördükleri kıyamet ve diriliş hadisesinin kabul edilemez olduğunu şu istekleriyle dile getirmişlerdir:

*“Eğer doğru söylüyorsanız, babalarımızı diriltilip getirin”*¹⁸²

Görüldüğü gibi, hayatiyetini yitiren, daha sonra parçalanıp bozulan ve en sonunda toprağa karışan bir beden tekrar hayata dönmesi, eski fonksiyonlarını yeniden kazanması öteden beri insan mantığını zorlayan bir konu olagelmıştır.¹⁸³

b) Ahiretin Gereksiz Olduğu İddiası

Ahireti inkâr edenlerin itiraz noktalarından biri de, öldükten sonra dirilmeye insanların ihtiyacı olmadığı ve bunda bir faydanın bulunmadığı, düşüncesidir.¹⁸⁴

İnkârcıları ikaz etme ve onları tekrardan düşündürme bağlamında Kur’an’ın bazen *“Bizim sizi boş yere yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi zannediyorsunuz?”*¹⁸⁵ şeklindeki ifadesi, onların ölümden sonra dirilmenin gereksiz

¹⁸⁰ Kıyamet, 75/37-40.

¹⁸¹ S. Sabık, *el-Akâidu'l-İslâmiyye*, s.271.

¹⁸² Casiye, 45/25; Duhan, 44/36.

¹⁸³ Mehmet Paçacı, *Kur’an’da ve Kitab-ı Mukaddeste Ahiret İnancı*, (İstanbul: y.e.y., 1994), s.100.

¹⁸⁴ Tabbara, Afif Abdul-Fattah, *Ruhu'd-Dini'l-İslâmi*, (çev. Mustafa Öz), (İstanbul: y.e.y., 1981). s.121.

¹⁸⁵ Mu'minûn, 23/115; Kıyamet, 75/36.

olduğu ve bunun bir anlamının bulunmadığına dair öne sürdükleri fikir, düşünce ve iddialarını haber vermesi sadedinde gayet mühimdir.

Kıyamet ve öldükten sonra dirilme düşüncesinin, bu dünyanın sınırları ve sıkıntıları dışında hür ve sıkıntısız bir âlem keşfetmeye çalışan insan aklının türettiği boş ve gereksiz bir inanç olduğu tezine, zamanımızdaki materyalist felsefenin öne sürdüğü düşüncelerin bir ürünü nazarıyla bakmak gerektiği söylenebilir. Onlar, insanı bu düşünceye yönlendiren faktörlerin başında, meşakkatsiz ve rahat bir hayat sürebilme emeline ulaşmak olduğunu iddia etmektedirler.

Aslında insanların yeniden dirilip kalkma düşüncesine tepki olarak ortaya çıkan bu tavır, kaynağını insanların çok derine inen bir düşüncesinden almaktadır ki,¹⁸⁶ Kur'an-ı Kerim'de bu hususa şöyle işaret edilir:

“Onlar şöyle dediler: Hayat, yalnız dünya hayatımızdan ibarettir, biz bir daha diriltilecek değiliz.”¹⁸⁷

Kur'an-ı Kerim, hayatta oldukları zaman zarfında hiçbir şekilde, hesap görülmeyeceğini umanların; daha açıkçası bunu gereksiz saymaları sebebiyle hiç aklına getirmeyenlerin, bu telakkinin sonucu olarak, tekzip etme yolunu seçeceklerine şu ayetle son noktayı koyar:

“Çünkü onlar bir hesap görüleceğini ummuyorlardı ve ayetlerimizi yalanlaya yalanlaya tam bir yalancı olmuşlardı.”¹⁸⁸

Kıyameti ve yeniden dirilmeyi inkâr edenlerin itiraz ettikleri bu iki hususa temas ettikten sonra burada hususiyetle putperest müşriklerin inkârcı olmalarına sebep olan başka bir konuya da kısaca değinmek gerektiği kanaatindeyiz.

Kur'an, ahirete iman, öldükten sonra dirilme ve diğer dini esasları kabul etme noktasında insanların itirazda buldukları başka bir konunun da, kendilerine gelmiş olan elçinin beşer olmasıyla alakalı olduğunu belirtir.¹⁸⁹ Kur'an bu hususa, neredeyse tamamı ahiretle alakalı meselelere ayrılmış Kâf Sûresi'ndeki şu ayetle işaret eder:

¹⁸⁶ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s.83.

¹⁸⁷ En'am, 6/29.

¹⁸⁸ Nebe, 78/27-28.

¹⁸⁹ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/278; er-Razî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 28/149.

“ *Kâf. Yüce Kur’an’a kâsem olsun. Doğrusu, onlara kendilerinden (akâbetlerini haber veren) bir uyarıcı geldi diye şaşırıyorlar ve ‘bu çok acip bir şeydir’ dediler.*”¹⁹⁰

Aslında hayret edilecek bir şey varsa eğer o da, Allah Teâlâ’nın insanlara uyarıcı olarak insan olmayan birisini göndermesidir. Aksine onların en fazla hayret içinde kaldıkları durum kendi içlerinden birisinin, kendi kavimlerinden bir kişinin, hatta kendileri gibi bir insanın Allah (cc) tarafından peygamber olarak gönderilmesiydi.¹⁹¹

Bu cümleye ek olarak, Peygamberin (s.a.v.) muhatapları olan o günkü insanlar, ölümlerinin tekrar diriltileceği haberini işitince, daha şiddetli şekillerde karşılık vermişlerdir. Dahası, onun bu söylemini kendi aralarında alay konusu olarak ele almışlardır. İnkârcıların, kıyamet ve ahiretle birlikte iman esaslarını da kabule engel gördükleri bu meseleyi Kur’an şu şekilde beyan eder:

“... ‘Allah insanlardan elçi mi gönderir?’ demelerinden başka hiçbir şey, onların imanlarına mani olmadı.”¹⁹²

Aslında konunun bu kısmının daha çok nübüvvetle alakalı olması hasebiyle konu hakkında kısa bir malumatla yetinip bu hususu ilgili kaynak ve eserlere tevdi etmenin daha uygun olacağı düşüncesindeyiz.

Buraya kadar, kıyameti ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr düşüncesi konu başlığı altında inkârâ düşenlerin kimler olduğuna ve bunların zihinlerinde ürettikleri iki esas noktaya değindik. Şimdi ise kıyamet ve öldükten sonra dirilmenin ispatı, önemi ve gerekliliğine kısaca değinmek istiyoruz.

2.1.3 Kur’an’a Göre Kıyamet ve Ölümünden Sonra Dirilişin Gerekliliği

Birçok sebepten dolayı kıyamet ve ölümünden sonra dirilişin olması büyük önem arz etmektedir. Kur’an-ı Kerim, hem aklî hem de naklî delillere dayanan kıyamet ve ölümünden sonra tekrar dirilmenin kesinliğini, ilahî sözün yerine getirilmesiyle beraber daha başka önemli nedenlere de bağlar. Bu nedenlerin başında,

---

¹⁹⁰ Kâf, 50/2

¹⁹¹ Ebu’l Âlâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri (trc. Kurul), (İstanbul: y.e.y., 1996), 5/434. bkz., Bakara, 2/151.

¹⁹² İsrâ, 17/94.

insanın yaratılış gayesinin ne olduğunun net bir şekilde gözler önüne serilmesi gelmektedir ki, bu sayede insan ne için yaratıldığını açıkça idrak edebilsin.¹⁹³ Diğer bir neden ise, Kur'an'ın nüzul sebeplerinden olan ahlak ve adaletin sağlanmasıdır ki, insanların bu çerçevede hareket edip etmediğinin kesin tespiti dünyada değil, sadece ilahi bir mahkemede sonuçlandırılabilir. Başka bir önemli neden ise, dünyada yaşanan tartışma, anlaşmazlık ve düşmanlıkların sonlandırılmasıdır.¹⁹⁴

Kur'an'ın açıkça bağlantı kurduğu, yaratılma gayesi ile ölümden sonraki hayata ilgili konular, kelimciler tarafından ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Kelamla ilgili eserlerin meâd kısmına bakıldığında bu hususun açıkça görülmesi mümkündür.

Kur'an-ı Kerim, ölümden sonra tekrar diriltirme hakikatini, sadece Allah'ın yarattıklarına olan bir sözüne değil ayrıca O'nun yüce adalet, hikmet ve diğer ilahi sıfatlarına dayandırır. Şimdi kısaca temas ettiğimiz kıyamet ve yeniden dirilişin varlığının gerekliliğini ortaya koyan hususlara bakalım.

a) Emir ve Yasaklara Riayetın Karşılık Bulması

İnsan başıboş değil, önemli gayeler için yaratılmıştır ve bunda Allah'ın (cc) büyük hikmetlerinin olduğu aşikârdır. Sürekli yenilenen ve değişime uğrayan bir dünyanın sakinleriyiz ve bizlerde bu akışın bir parçası olarak ölüme ve sona doğru yaklaşıyoruz. Fakat dünyada iyi ve kötü yaptıklarımızın veya bize yapılanların karşılığını alamadan yok olup gitmek kabullenemeyeceğimiz bir durum olarak zihnimizi kurcalıyor. İşte bu durumu ortadan kaldırıp bizi rahatlatacak olan yegâne çare yeniden yaratılışla başlayacak olan ahiret inancıdır.

Dünya hayatının ölümlerle sona erdirilmesi ve arkasından da bambaşka bir hayatın yaratılması, insanların dünyada gayretli bir çalışmayla Allah Teâlâ'nın mülkünde onun istediği şekilde bir kul olabilmek için imtihan edilmelerine ve sonunda amellerinin karşılığı olarak yeni ve muhteşem bir hayata ulaştırılmaları amacına yöneliktir.¹⁹⁵ Mülk Sûresi'nde bu gerçek şöyle ifade edilir:

---

¹⁹³ Mülk, 67/2.

¹⁹⁴ Fazlurrahman, *Ana konularıyla Kur'an*, s.240-241.

¹⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 7/5155.

“O hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O, mutlak galiptir, bağışlayandır.”¹⁹⁶ Bu ayet, insanların dünyaya geliş gayelerini açıkça ortaya koymaktadır. Buna göre ölüm ve hayat bir bütünün parçaları durumundadır. İnsanın yaratılıp bu dünyaya yerleştirilmesinin yegâne gayesi, her şeyin sahibi olan Yüce Yaratıcı’nın kim olduğunu bilip O’na kulluk etmesidir. Onun var olma sebebinin sadece bu olduğunu açıklayan Kur’an bunu şöyle ifade etmektedir:

“Ben cinleri ve insanları yalnız bana kulluk etsinler diye yarattım.”¹⁹⁷

İnsana değer katan kulluğun¹⁹⁸ karşılığının verileceğini sıkça hatırlatan Kur’an, iman edip de salih amel işleyenlerin mükâfatlarının kesintisiz bir şekilde¹⁹⁹ ve tastamam²⁰⁰ verileceğini haber verir.

Allah’ın abid ve salih kullarının amellerini boşa çıkarması asla düşünülemez.²⁰¹ Eğer böyle olmazsa, hayır ile şer, iyilik ile kötülük birbirinden farksız olacak²⁰² ve bu konuda mücadele eden kişinin bütün çabası boşa gidecektir.²⁰³ Buna binaen, insanların yaptıkları güzel şeylerin karşılığını alabilmeleri için, ölümden sonra başka bir yaşam ve hayatın olması zorunludur.²⁰⁴ Bunu destekleyen Kur’an, iyilik ve güzel işler yapanların karşılığının yalnızca iyilik ve güzellik olduğunu hatırlatır:

“İhsanın (iyiliğin, güzelliğin) neticesi ondan başka bir şey mi olacaktır?”²⁰⁵

Dünyadayken Allah’ın emrini yerine getirmek için haramlardan uzak duran, helal dairesinin dışına çıkmayan, hakkı ve hakikati ayakta tutmak için türlü fedakârlıklara katlanan bir kuluna Rabbinin karşılık vermemesi düşünülebilir mi?

---

¹⁹⁶ Mülk, 67/2.

¹⁹⁷ Zâriyat, 51/56.

¹⁹⁸ Furkan, 25/77.

¹⁹⁹ İnşikâk, 84/25; Tîn, 95/6.

²⁰⁰ Al-i İmran, 3/57, 185; Enfâl, 8/60; Zümer, 39/10; Ahkâf, 46/19.

²⁰¹ Tabbara, *Ruhu’-d-Dîni’l-İslâmî*, s.117.

²⁰² Seyyid Süleyman en-Nedvî, *Tebliğât ve Ta’limât* (Çev.: Ali Genceli), (İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1967), 2/7.

²⁰³ Alparslan Açıkgeç, *Bilgi Felsefesi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992), s.108.

²⁰⁴ Derveze, *Kur’ânü’l-Mecîd*, s.166.

²⁰⁵ Rahman, 55/60.

Nitekim Rablerine dönüp, “Bize vadettiğin mükâfatları lütfet”²⁰⁶ diyecek olan kullarına Allah’ın cevabının şu şekilde olacağını Kur’an bize bildirmektedir:

*“Sizden gerek erkek, gerek kadın hayır işleyen hiçbir kimsenin çalışmasını zayi etmem. Çünkü siz birbirinizdensiniz. Benim rızam için hicret edenlerin, vatanlarından sürülenlerin, benim yolumda işkenceye, ziyana uğrayanların yine benim yolumda savaşanların ve öldürülenlerin elbette kusurlarını örtecek ve onları Allah tarafından mükâfat olarak içinden ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğim. (Şu bir gerçek ki,) en güzel mükâfatlar Allah’ın yanındadır.”*²⁰⁷

Yine bu konuyla ilgili olarak Mürselât Sûresi’nde Allah Teâlâ, yaratılış gayesi çerçevesinde ubudiyet görevlerini yerine getirenlerin yaptıklarına karşılık olarak en güzel nimetlerle donatılmış olan cennetlerin verileceğini vadettikten sonra şu ayetiyle bunu gerçekten yerine getireceğini beyan eder:

*“Biz, gerçekten güzel davrananları böylece mükâfatlandırırız.”*²⁰⁸

Ayrıca bu minvalde Kur’an’ın fazlaca üzerinde durduğu ‘amellerin tartılması’²⁰⁹ meselesi de oldukça önemlidir. Yani herhangi bir sebep bulunmasa da diğer âlemde insanların yaptıklarının ne anlam ifade ettiğini bilmeleri ve hakiki değerini elde edebilmesi için,²¹⁰ bir haşre ve bir mahkemeyi kübraya ihtiyaç vardır:

*“O gün insanlar gurup gurup (ilahî divana) çıkarlar ki, yaptıkları kendilerine gösterilsin.”*²¹¹

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, kulun yerine getirmiş olduğu ubudiyetin karşılık bulması ve yapmış olduğu her türlü işin hakiki değerini kazanması gibi, yaratılışla ilgili gayelerin amacına ulaşması için yeniden diriliş, kıyamet ve ahiret mutlak olacaktır. Bu hakikat Kıyamet Sûresi’ne girişte yeminle dile getirilmiş ve inkârcıları tersyüz etmiştir.

---

²⁰⁶ Âl-i İmran, 3/194.

²⁰⁷ Âl-i İmran, 3/195.

²⁰⁸ Mürselat, 77/44-45.

²⁰⁹ Enbiya, 21/47; A’raf, 7/8; Mu’minûn, 23/102; Kâria’, 101/6-8.

²¹⁰ M. el-Gazalî, *Akîdetu'l-Muslim*, (Dimeşk: y.e.y. 2012), s.242.

²¹¹ Zilzâl, 99/6.

b) Mutlak Adaletin Gerçekleşmesi

Bilgili-bilgisiz, yeni-eski, inanan veya inanmayan herkeste, dünya hayatında göremediği adaletin gerçekleşmesi hususunda, yaşadığımız âlemin dışında başka bir hayatın var olduğuna dair fitrata yerleştirilmiş gizli bir düşünce mevcuttur.²¹²

Dünyada insanlar tarafından sağlanan adalet veya verilen mükâfat tam olarak vicdanları rahatlatmayacaktır. Öyleyse mutlak adaleti sağlayacak güç ve kudret sahibi birine ihtiyaç vardır. O da adalet mefhumunu insanların fitratına yerleştiren, ilahi adaletin gereğini tam olarak icra edecek olan ve bunun neticesinde yeni ve mükemmel bir yaşam alanı yaratacak olan Yüce Allah'tır. Bu minvalde, Kur'an-ı Kerim ölümden sonraki hayatın ve oradaki hesaplaşmanın adalet üzere olacağını birçok ayette açıkça vurgulamaktadır. Örneğin:

*“Zerre miktar bir hayır işleyen de, şer işleyen de onun karşılığını görecektir.”*²¹³

*“Kıyamet günü için Biz, âdil teraziler koyarız. Hiçbir kimseye zerre kadar bir haksızlık edilmez. Hardal tanesi ağırlığınca da olsa, yapılan iyi veya kötü işi oraya getirip tartarız. Hesap görücü olarak Biz (fazlasıyla) yeteriz.”*²¹⁴

Ayrıca dünyadaki yaşam sürelerinin sonuna kadar yanlış yolları tercih etmiş olan insanların öldükten sonra iyi bir sonuçla karşılaşmalarının imkânsız olacağını da, Kur'an-ı Kerim birçok yerde şu şekilde beyan eder:

*“Yoksa o kötülükleri işleyip duranlar, iman edip güzel ve makbul işler gerçekleştirenlere yaptığımız muameleyi, kendilerine de göstereceğimizi; hayatlarında ve ölümlerinde onları bir tutacağımızı mı sanıyorlar? Ne kötü bir muhakeme!”*²¹⁵

*“Biz şimdi Müslümanları, suçlu (kâfirler) gibi mi tutacağız? Ne oluyor size? Ne biçim hüküm veriyorsunuz?”*²¹⁶

---

²¹² Tabbara, *Ruhu'd-Dini'l-İslâmi*, s.116.

²¹³ Zilzâl, 99/7-8.

²¹⁴ Enbiya, 21/47.

²¹⁵ Casiye, 45/21.

²¹⁶ Kalem, 68/35-6.

Görüldüğü üzere, Kur'an'da meselenin bu boyutuyla ilgili olarak sunulan delillerle, kıyametin ve yeniden yaratılışın gerçek ve gerekli olduğunun akla ve mantığa aykırı olmadığı dile getirilerek insanlara şu sorular sorulmuştur: Bütün bu gerçeklerden sonra ey insan, mahşere ve hesaba inanmanı engelleyen şey nedir?²¹⁷ Acaba geçici arzuları için tüm sınırları çiğneyerek sonuna kadar devam edenlere mükâfat verilmesi, bunları yapmayıp güzel ve Allah katında makbul işler gerçekleştirenlere ise, ceza verilmesi sizce adil bir durum mudur? Gerçekten, bu iki çeşit insanın akıbetlerinin aynı olacağına aklınız izin veriyor mu? Hüküm verenlerin en hayırlısı ve en yücesi olan Allah'ın iyiyi de kötüyü de aynı kefeye koymasını nasıl beklersiniz?²¹⁸

Özetle diyebiliriz ki, Kıyamet Sûresi'nde de bahsi net bir şekilde geçen kıyamet ve yeniden dirilişin zaruri bir durum olduğu gayet açıktır. İnsanlığın fitratındaki adalet ve vicdan duyguları bunun imkânsız olmadığını göstermektedir. Ayrıca mutlak adalet sahibi olan Allah'ın, zalimlerin zulümlerini meşru kılması düşünülemez.²¹⁹ Öyleyse, hak ve batılın belli olacağı, zulmeden ve zulme uğrayanın ceza ve mükâfatlarını alacağı o gün kesinlikle gelecektir: *“Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Herkes peşinde koştuğu (hayır ve şerrin) karşılığını görsün diye...”*²²⁰

c) Anlaşmazlıkların Sonlandırılması

Hız Âdem'den beri, hakikatin, insanlar arasında ihtilaflara sebep olabilecek şekilde farklı algılanabildiği bilinen bir gerçektir. Bu farklı algılamalar, çeşitli bakış açılarına sahip birçok değişik toplum, inanç ve kültürlerin doğmasına sebep olmuştur. Her asırda bu inançların yüzbinlerce taraftarları olmuş, benimsedikleri bu düşünceleri diğer insanlara ulaştırmak için servetlerini ve ömürlerini harcamışlardır. Genellikle de bir grup diğerini ortadan kaldırmak için büyük gayret göstermiştir.

Bu durumu gözlemleyen akl-ı selim olan insanlar, bu muhalif düşüncelerin elbet bir gün sonuca kavuşturulması ve doğruyla yanlıştın gün yüzüne çıkarılması gerektiği kanısına varacaktır. Fakat gerçeklik perdesinin, bu geçici dünyada iken kalkmayacağı ve her şeyin açıkça sergilenemeyeceği aşikârdır. Çünkü dünyanın hâli ve

²¹⁷ Bkz. Tîn, 95/7.

²¹⁸ Mevdudî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 7/167.

²¹⁹ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 17/26.

²²⁰ Tâhâ, 20/15.

kapasitesi buna imkân tanımaz. Öyleyse bu gereksinimin karşılanması için bu dünyanın dışında başka bir yaşama ihtiyaç vardır.²²¹

Kur'an, yeniden dirilişteki gayenin, iman etme ve salih amelin mükâfatının alınması ve mutlak adaletin yerine getirilmesi yanında, başka bir gerekçesinin de hakikatin öğrenilmesi ve anlaşmazlıkların sonlandırılması olduğunu sıkça vurgulamaktadır.²²² Yeniden dirilişin zorunlu olduğuna delalet eden bu husus hakkında Kur'an'da şöyle buyrulur:

*“Onlar ‘Ölecek kimseyi Allah diriltmez’ diye var güçleriyle yemin ettiler. Hayır, bu O'nun üzerine aldığı hak bir vaadidir (diriltecektir.) Ama insanların çoğu bunu bilmezler. (Diriltecektir ki,) hakkında ihtilaf ettikleri gerçeği onlara açıklasın ve inkâr edenler de yalancı olduklarını bilsinler.”*²²³

Yüce Allah bu ayette, ölümünden sonra insanları tekrar dirilteceğini kesin bir vaadi olarak beyan ettikten sonra, bunun sebeplerini de bizlere bildirmiştir ki, bunlardan birincisi, ihtilafa düştükleri gerçeğin kendilerine bildirilmesi; ikincisi de, inkârcıların gerçekten yalan söylediklerinin onlara gösterilmesidir.²²⁴

Gerçeklerin tamamıyla ortaya konacağı ve bütün insanlar tarafından görülüp itiraz edilemeyeceği bir gün olmalıdır ki, ihtilafa neden olmuş meselelerin hakikati ortaya çıksın. Sadece bu şekilde haklı ile haksız, doğru ile yanlış net bir şekilde ayrıştırılabilir. Aslında doğrunun yalandan ve hakkın batıldan seçilmesi, adaleti ilahînin ve hikmetin bir zorunluğudur.

Doğru ile yanlışın ortaya çıkarılması açısından kıyamet ve yeniden yaratılışın zorunlu olduğunu ifade eden Fuzulî el-Bağdadî (ö.1556) de, dikkatlerimizi şu noktaya yönlendirir: benimsedikleri inanç ve fikirlerde ısrar eden iki farklı kişiden biri doğru öteki hata üzere ölmüş olsa ve onlar için hakikatin açığa çıkacağı bir yer

²²¹ Mevdudi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 3-27.

²²² Bakara, 2/113; Al-i İmran, 3/55; Maide, 5/48; En'am, 6/164; Yunus, 10/19-93; Hacc, 22/69; Neml, 27/76; Secde, 32/25; Zümer, 39/3, 46; Zuhruf, 43/63; Casiye, 45/17.

²²³ Nahl, 16/38-9

²²⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/27.

bulunmasa, o takdirde doğru ile yalanın bir farkı olmayacaktır. O zaman, doğru ile yanlışın açığa çıkarılması için kesinlikle belirlenmiş bir günün bulunması şarttır.²²⁵

Gerek inkârcıların gerekse inananların her şeyi ayan beyan görüp müşahede edebilecekleri yegâne mekân ölümden sonra kurulacak olan ikinci hayattır. Kur'an, bu hayatı, insanın sadece söz ve yaşantılarının değil, gizledikleri niyet ve maksatlarının da değerlendirileceği bir gün olarak ifade eder:

*“O gün bütün sırlar ortaya dökülür”*²²⁶

Kısaca toparlayacak olursak, Kıyamet Sûresi'nde de bu konuya temas edilerek *“O gün insana yaptığı ve yapmadığı her şey hakkında bilgi verilecektir”*²²⁷ buyurulmaktadır. Bu minvalde baktığımızda, hakikatlerin açığa çıkacağı ve vicdanlarda gizli niyetlerin ortaya döküleceği bir günün olması zorunludur.²²⁸ Bu da ancak Yüce Allah'ın, başvurulacak merci ve tek hâkim olmasıyla mümkündür.²²⁹ Başka bir ifadeyle, dünyada halledilemeyen anlaşmazlıkların kesin çözümü için hasımların karşılaştırılmaları gerekir ki, bunu da ancak, her şeyi görüp gözetken ve en iyi şekilde bilen Yüce Allah gerçekleştirebilir.

2.1.4. Kıyamet ve Yeniden Dirilişin Kesinliğine Dair Bir Kısım Deliller

Yukarıda değindiğimiz yeniden dirilişin varlığına dair Kur'an'da zikredilen bazı sebep ve esaslara ek olarak kıyametin gerçekleşeceğini kanıtlayan başka deliller de mevcuttur. Konumuzun dağılmaması gayesiyle bu delillerden sadece ikisine değineceğiz:

a) Kâinatta Hiçbir Tesadüf ve Aykırılığın Olmaması

Hikmetler ve İbretlerle donatılmış olan bir kâinatın, bir amacı olmadan kaybolup gitmesi düşünülemez. Var olan herhangi bir şeye ibret nazarıyla bakan herkes, onların üzerinde yüce Yaratıcının varlığına delalet eden izler görecektir ve bu âlemin sahipsiz olmadığına hükmedecektir.

²²⁵ Fuzûlî el-Bağdadî, *Matlau'l-İ'tikad fi-marifeti'l mebde'i vel-maad*, (İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınevi, 2003), s.80.

²²⁶ Târik, 86/9.

²²⁷ Kıyamet, 75/13.

²²⁸ S. Sabık, *el-Akâidü'l-İslâmiyye*, s.280.

²²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 1/550; ayrıca bkz., Kıyamet, 75/30.

Kur'an, varlığın tesadüf eseri olarak meydana geldiğini savunan inkârcılar hakkında bunun sadece bir zandan ibaret olduğunu bildirir²³⁰ ve âlemdeki tüm varlıkların belirli bir düzen ve kural içinde işleyip asla tesadüfe yer olmadığına dikkatleri çeker:

*“O Rabbin ki, (varlığı) yaratmış (ve) ona düzen vermiştir. Ve ona (bir plan ve hedef) takdir etmiştir, (sonra o hedefe varmak için ona) yol göstermiştir.”*²³¹

Şayet yeniden yaratılış olmazsa bu muhteşem düzen, devamının olmaması hasebiyle anlamsız bir hale düşecektir ki, bu kesinlikle doğru olamaz. Zira yaratılan hiçbir şeyde düzensizlik yoktur ve her şey Yüce bir Yaratıcıya işaret eder. Öyleyse, yarattığı hiçbir şeyde düzensizlik bulunmayan Allah Teâlâ'nın bu hikmeti, varlığın devamını icap ettirir.²³²

b) İnsan Fitratında Olan Ebedi Yaşam isteği

İnsan fitratındaki sonsuzluk isteği, yeniden dirilişin var olduğuna işaret eden çok kuvvetli bir delildir. İnsanın ilk bakışta tamamen yok olma gibi algıladığı ölümden ürkmesi, içinde bulunan ebediyet arzusundan kaynaklanmaktadır.²³³ İşte fitrattan gelen bu istek, insanın sonsuz bir hayat için yaratıldığına, asla yok olmayacağına bir delildir. Her insan, kendinde bulunan bu ebedi hayat duygusuyla, fani ve ölümlü bir yaşam için değil de, ölümsüz ve ebedi bir hayat için halk edildiğini hisseder ki, bu his ve şuur da geçici bir hayatın ardından ebedî bir hayatın var olduğunun açık bir delilidir.²³⁴

Başka bir âlemde de olsa, ölümsüzlüğü istemek, insanların ruhunda bulunan ve küçümsenmesi mümkün olmayan çok güçlü bir duygudur. Ruhumuzun derinliklerinden gelen bu duygu, insanlığın yaratılışından beri bulunan fitrî bir duygunun yansıması mahiyetindedir.²³⁵

Tüm insanlarda mevcut olan bu ölümsüzlük isteğini başka bir ifadeyle, ebedi yaşama arzusunu, Yüce Allah insanın fitratına yerleştirmiştir. Kur'an:

²³⁰ Sâd, 38/27; Hicr, 15/85; En'am, 6/73; Duhan, 44/38.

²³¹ A'lâ, 87/2-3.

²³² A. Osman Tatlısu, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1982), s.230.

²³³ B. Topaloğlu, *Ahiret*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/544.

²³⁴ Tabbara, *Ruhu'd-Dîni'l-İslâmî*, s.116.

²³⁵ Tabbara, *Ruhu'd-Dîni'l-İslâmî*, s.116.

“Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin ona ne fısıldadığını biliriz, (çünkü) biz ona şah damarından daha yakınız.”²³⁶ buyurmaktadır.

Kıyamet Sûresi’nde anlatılan inkârcıların, alaycı bir tarzda hatta birazda merakla “Kıyamet günü ne zamanmış?”²³⁷ diye sormaları aslında onların da buna inanmak istediklerini yansıtmaktadır. Çünkü o güne kadar ölüp yok olacaklarını düşündükleri halde, bir anda hiç duymadıkları bir haber olan kıyametten bahsedilmesin esasında onları da cezbediğini söylemek mümkündür.

Kısacası, insandaki ebediyet arzularının tabiatından kaynaklandığını müşahede etmekteyiz. Öyleyse bu istek ve arzuların fitrata yerleştirilmesi boşuna değildir. O zaman yaşadığımız fani âlemde çoğunlukla gerçekleşmeyen bu istek ve beklentilerimizin gerçekleşeceği başka bir âlem gereklidir. O da ahiret âlemidir.

Buraya kadar bahsetme gereği duyduğumuz bu konularda özetle inkârcıların kıyamet ve yeniden dirilişin olmayacağına dair öne sürdükleri iddialarına göz attıktan sonra, kıyamet ve yeniden dirilişin kesinliğine dair Kur’an-ı Kerim’den deliller sunmaya çalıştık. Ayrıca âlemdeki hiçbir şeyin tesadüfi olmadığı ve insanın fitratında bulunan ölümsüzlük arzusu gibi duyguların da yeniden yaratılışın kesinliğine işaret ettiğine değindik. Bundan sonra ise kıyamet sahnelerine değineceğiz.

2.1.5. Kıyametin Kopması

Tezimizin ana konularından biri olan kıyamet sahneleriyle ilgili bu bölümde kıyameti ve başlangıcından itibaren yaşanacak olan sahneleri Kıyamet Sûresi bağlamında ve diğer ayetlerden örneklerle ele alarak açıklamaya çalışacağız.

Kıyametle birlikte yaşanacak sahnelere, kıyametin başlangıcı olan “sûr” a üflenişle ilgili bilgiler sunarak başlamak istiyoruz:

---

²³⁶ Kâf, 50/16.

²³⁷ Kıyamet, 75/6.

2.1.5.1. Sûr'a Üfürülmesi

Daha önce belirttiğimiz üzere kıyametin kopuş vaktinin bilinemeyeceği gibi, kıyametin başlangıcı olarak sayabileceğimiz Sûr'a üfürülüşün ne zaman olacağını da bilmemiz mümkün değildir.²³⁸

Kesin olan bir şey var ki, sonradan meydana gelen canlı veya cansız her şey ölecek veya son bulacak,²³⁹ sadece Yüce Yaratıcı'nın zatı baki kalacaktır.²⁴⁰

Üzerinde yaşadığımız dünyanın da bir sonu vardır. Dünyanın yok oluşu (ölümü) ise, nefha-i ûlâ denilen Sûr'a ilk üfürüşle başlayacaktır. Nefha-i ûlâ vakti geldiğinde Allah Teâlâ'nın emriyle, İsrâfil'in (a.s.) mahiyeti ve nasıl olduğunu bilemediğimiz Sûr'a ilk üfürüşüyle birlikte çok şiddetli bir ses²⁴¹ oluşacaktır. Bu sesin etkisiyle yerde ve göklerde bulunan tüm mahlûkat ölecek sadece Allah Teâlâ'nın istedikleri kalacak, göklerin ve yerin düzeni altüst olacak, yer yerinden oynayacak, âlem bambaşka bir âlem olacak ve yepyeni bir âlem yaratılacaktır.²⁴²

Sûr'a ikinci kez üfürülünce, insanlara hayat verilecek ve ayağa kalkıp, mahşere doğru hareket edeceklerdir. Buna binaen şöyle diyebiliriz; Sûr'a ilk üfürülmesi, ölüm, yıkım ve helakin meydana gelmesi, ikinci kez üfürülmesi ise, yeniden dirilmek ve yeni bir düzenin meydana gelmesidir diyebiliriz.²⁴³

Sûr'a ilk ve ikinci üfürüşle ilgili bazı ayeti kerimeler şöyledir;

“Sûr'a bir defa üflendiğinde; Yeryüzü ve dağlar yerlerinden sökülüp birbirine bir defa çarpılarak darmadağın edildiğinde; işte o gün olacak olur.”²⁴⁴

“Sûr'un üflendiği gün, Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır, hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler”²⁴⁵

“Onlar, besbelli ki, birbirleriyle uğraşırken kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar!”²⁴⁶

²³⁸ Lokman, 31/34.

²³⁹ Kasas, 29/88; Rahman, 55/26.

²⁴⁰ Rahman, 55/27.

²⁴¹ Yasin, 36/49; Abese, 80/33; Nâziat, 79/13-14.

²⁴² Ahmet Hamdi Akseki, *İslam Dini*, Ankara 1976, s.144.

²⁴³ İbrahim Taşçı, *“Ayetlerle Kıyamet Sahneleri”*, Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi, s.46-47.

²⁴⁴ Hâkka, 69/13-15.

²⁴⁵ Neml, 27/87.

“(O gün) Sûr’a üflenecek, ardından –Allah’ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek; sonra (Sûr’a) tekrar üflenecek ve onlar birden ayağa kalkmış, etrafa bakıyor olacaklar.”²⁴⁷

Sûr’un ilk üflenilişini müteakip çeşitli kıyamet sahneleri meydana gelecektir. Şimdi bu sahneleri Kur’an ışığında başlıklar halinde ele alacağız;

2.1.6. Yeryüzünün Ahvali

İnsanların emrine amade olarak yaratılan yeryüzü, Yüce Yaratıcı’nın Kur’an’da haber verdiği göre, kıyamet günü, bambaşka bir şekil alacak, değişime uğrayıp, şu ankinden daha farklı bir hale gelecektir.

2.1.6.1. Yeryüzünün Dümdüz Olması

“Düşün o günü ki dağları yürütürüz, yeryüzünü dümdüz görürsün. Onları da (dirilttiklerimizi) hiçbirini geride bırakmaksızın mahşerde toplamış olacağız.”²⁴⁸

“Bir gün gelecek yer başka yere, gökler de başka göklere dönüştürülecek, insanlar gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah’ın huzuruna çıkacaklardır.”²⁴⁹

Allah Teâlâ, kıyamet günü yaşanacak olan bu korkunç tabloları kullarının idrakine sunmuş ve kendisinin yüce kudret ve azametini görüp, düşünüp, itaat etmelerini istemiştir. Kıyametin, görüp bildiklerimizden çok farklı olacağı tekraren hatırlatılarak insanların ibret alıp, o dehşetli günün azabından kendilerini korumaları gerektiği bildirilmiştir.

Yine Kur’an’da kıyamet günü yeryüzünün hali şöyle tasvir edilir;

“Yer şiddetle sarsıldığı zaman,²⁵⁰ Hayır! Yer çarpılıp parçalandığı zaman.”²⁵¹ Bu ayetlerin amacı, kıyamet günü kâinattaki canlı cansız tüm varlıkların görüp yaşayacağı şeyleri sahneleyerek, insanların bu dehşetli olaydan haberdar olup içlerinin ürpermesini sağlamak olduğunu söyleyebiliriz.

---

²⁴⁶ Yasin, 36/49

²⁴⁷ Zümer, 39/68.

²⁴⁸ Kehf, 18/47; ayrıca bkz; Taha, 20/106-107; Kasas, 28/88; Hâkka, 69/14; Müzzemmil, 74/14; İnşikâk, 84/3; Fecr, 89/21; Zilzal, 99/1-2.

²⁴⁹ İbrahim, 14/48.

²⁵⁰ Vâkıa, 56/4.

²⁵¹ Fecr, 89/21

2.1.6.2. Yeryüzünde Peş Peşe Sallantılar Olması

“Yer dehşetli sarsıntısıyla sallandığında.”²⁵² Yer şiddetle sarsıldığı zaman.”²⁵³ Bu ayetlerde geçen “zelzele” teriminin manası ardı ardına şiddetli sallantıdır.²⁵⁴ Bu sallanma sadece yeryüzünün bir kısmında değil, tamamında olacaktır. Zelzelenin “arz” kelimesine izafesi, yeryüzünün olabilecek en şiddetli bir şekilde sallanmasına işaret eder.²⁵⁵ Çünkü “kıyamet sarsıntısı gerçekten büyük bir olaydır.”²⁵⁶

2.1.6.3. Dağların Durumu

Kıyamet günü yeryüzünde meydana gelecek olaylardan biri de dağlarla ilgilidir. Kur’an-ı Kerim, kıyamet gününde dağların durumuyla ilgili olarak, onların yürütülmesi,²⁵⁷ un ufak olmaları,²⁵⁸ akan kum tepeleri haline gelmeleri,²⁵⁹ atılmış yün haline gelmeleri,²⁶⁰ birer serap ve hayal haline gelmelerinden²⁶¹ söz eder.

Dağların yürütülmesiyle ilgili olarak Râzi, yerlerinden oynatılıp hareket ettirileceğini ve bu hareketin ise, “Dağlar yürütülür, serap haline gelir”²⁶² ayetinde bildirildiği gibi olacağını veya bu hareket ettirmenin havada cereyan edeceğini söyler.²⁶³

Yazır ise, yeryüzü deprem ve zelzeleyle sarsılıp patlarken, dağların atılmış yün gibi olacağını, yerin bulutlar gibi havaya fırlatılıp toz şeklinde serpileceğini, mevcut düzenin bambaşka bir düzene dönüşmesiyle, yeni bir düzen kurulacağını, bunlar yaşanırken yaşayan insanların büyük korku ve dehşet halinde olacağını söyler.²⁶⁴ Râzi de, dağların ufalanıp toz haline gelmelerini²⁶⁵, yerin ve dağların havaya kaldırılıp çarpıştırılarak toz haline getirileceğini açıklarken,²⁶⁶ dağların

²⁵² Zilzal, 99/1.

²⁵³ Vakıa, 56/4.

²⁵⁴ Firuzabadi, Mecdüddin Yakub, *Kamûsu'l-muhit*, (Beirut: y.e.y., 1987), s.1305.

²⁵⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/370.

²⁵⁶ Hac, 22/1.

²⁵⁷ Hâkka, 69/14.

²⁵⁸ Neml, 27/88.

²⁵⁹ Kâria, 101/5.

²⁶⁰ Nebe, 78/20.

²⁶¹ Tekvîr, 81/4.

²⁶² Nebe, 78/20.

²⁶³ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/10-11.

²⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 9/12-13.

²⁶⁵ Hâkka, 69/14.

²⁶⁶ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 31/66-70.

atılmış renkli yünler gibi olmasını da,²⁶⁷ “dağlarında farklı renklerde, beyaz, kırmızı, simsiyah yolları, kısımları vardır”²⁶⁸ ayetiyle tefsir ederek, dağların havaya kaldırılıp uçurulduklarında tıpkı atılmış rengârenk yünlere benzerler,²⁶⁹ diyerek yorumlamıştır.

“Dağlar parçalanıp toz duman haline geldiği”²⁷⁰ ayetini Râzi, yeryüzü tüm şiddetiyle sarsıldığı zaman, dağların paramparça olup toz zerrelere halinde savrulacağı, çok şiddetli rüzgârların havadaki tozlar misali dağları uçuracağı, bunları görenlerin hareketli olmalarına rağmen hareketsiz gibi zannedeceklerini, dağların büyük çukurlara, çukurlarında dağlara dönüşecekleri, böylece yeryüzünün fiziki değişiminin tamamlanacağı²⁷¹ şeklinde açıklamaktadır.

2.1.6.4. Denizlerin Durumu

Kıyamet günü, denizlerde de bir kısım olaylar meydana gelecektir. Bu durum Kur’an’da, denizlerin kaynaması,²⁷² denizlerin dolması,²⁷³ denizlerin bir birine karışması²⁷⁴ şeklinde anlatılmaktadır.

Mevdûdî, denizlerin birleştirilmesi ve tutuşturulmasını yorumlarken, kıyamet koptuğunda, çok şiddetli sallantıların etkisiyle, yerin çatlayabileceği ve suların bu sayede yerkürenin merkezindeki magmaya ulaşarak, suyu oluşturan oksijen ve hidrojenin ayrılacağı ve bu sayede tüm denizlerin tutuşabileceğini söylemektedir.²⁷⁵ Mevdûdî’nin bu yorumunun, diğer klasik tefsirlere nazaran, modern bilimle daha fazla uyuşmasından dolayı buraya almayı uygun gördük ve kısaca özetledik.

2.1.7. Gökyüzünün Ahvali

Kıyamet koparken gökyüzünün durumunu bizlere haber veren birçok ayet vardır. Bu ayetler, gökyüzünün yarılabacağı,²⁷⁶ gül gibi kızaracağı,²⁷⁷ ayın

²⁶⁷ Kâria, 101/5; Meârîc, 70/8-9.

²⁶⁸ Fâtır, 35/27.

²⁶⁹ Er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 30/125.

²⁷⁰ Vâkıa, 56/5-6.

²⁷¹ Er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 30/125

²⁷² Tekvir, 81/6.

²⁷³ Tûr, 52/6.

²⁷⁴ İnfıtâr, 82/3.

²⁷⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, 7/49-59.

²⁷⁶ Furkan, 25/25.

²⁷⁷ Rahman, 55/37.

yarılacağı,²⁷⁸ yıldızların kararacağı,²⁷⁹ güneşin dürüleceği,²⁸⁰ gibi olaylardan bahseder. Şimdi bu olaylara Kur'an'ın haber verdiği bilgiler ışığında göz atalım.

2.1.7.1. Gökyüzünün Yarılması

Kur'an-ı Kerim gökyüzünün yarılmasıyla ilgili olarak, “*Gök yarıldığında ve rabbine boyun eğip gerekeni yaptığında*”²⁸¹ ve “*Gök yarılıp gül kırmızısı bir yağ gibi olduğu zaman!*”²⁸² ayetleriyle bizlere haber ve bilgi verir.

Gökyüzünün yarılması, hem dünya semasının yok oluşu ve aynı zamanda ahiret semasının yaratılmasıdır. Yarılma olayı, “*O gün semayı örten bulutlar (perdeler) açılacak, melekler peş peşe indirilecek,*”²⁸³ ayetine göre, semayı örten bulutların ayrılması, meleklerin peş peşe indirilmesi ve ardından Allah Teâlâ'nın emrinin yerine gelmeye başlaması şeklinde izah edilmiştir.²⁸⁴

Hz. Ali'den rivayet olunan “yarılma olayı ‘mecerre’ den olacaktır” bilgisini Elmalılı M. Hamdi Yazır tefsirinde nakleder. Uzay bilimcilere göre “mecerre,” çıplak gözle görülmesi mümkün olmayan yıldız topluluğudur. Mecerreler, gözle görülebilen gökyüzünün en yüksek yerinde bulunduğundan, bu yarılmanın yukarıdan gelebilecek bir yarılma olduğu anlaşılabilir. Böyle bir başlangıçla harekete geçecek olan yarılma olayının devamında ise, dürülme ve işin bitirilmesi aşamaları vardır. Bu süreç, Furkan Sûresi “*O gün semayı örten bulutlar (perdeler) açılacak, melekler peş peşe indirilecek*” ayetiyle başlayıp, Rahman Sûresi “*Gök yarılıp gül kırmızısı bir yağ gibi olduğu zaman!*” ve Hâkka Sûresi “*Gök yarılr, o gün (bütün) bunların düzeni çökmüştür*” ayetleriyle devam eder.²⁸⁵ Son olarak ta Nebe Sûresi “*Gökyüzü açılır da orada pek çok kapı oluşur*” ayetiyle tamamlanır.

²⁷⁸ İnşikak, 84/1-2.

²⁷⁹ Tekvir, 81/2.

²⁸⁰ Tekvir, 81/1.

²⁸¹ İnşikak, 84/1-2.

²⁸² Rahman, 55/37.

²⁸³ Furkan, 25/25.

²⁸⁴ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 4/234.

²⁸⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 9/81-82.

Kıyamet gününde göğün yarılması olayıyla ilgili olarak Serahsî, “gökyüzünün yarılması, sadece dünya semasına ait bir durum olmayıp, bütün gökleri kapsayacak ve sonunda arş meydana çıkacaktır” diye açıklamada bulunur.²⁸⁶

2.1.7.2. Gökyüzünün Kızarması

Rahman Sûresi’nde geçen “*Gök yarılıp gül kırmızısı bir yağ gibi olduğu zaman!*”²⁸⁷ ayeti göğün kızarıp kızıl bir renk haline dönüşeceğine işaret eder.

İbn-i Kesir bu konuyla ilgili olarak ayette geçen “şuvaz” kelimesinin, ateşin özü ve alevi, iyi tutuşmuş, katıksız ateş, “nuhâs” kelimesinin ise, erimiş bakır anlamında olduğunu söyler.²⁸⁸

2.1.7.3. Gökyüzünün Erimesi

Meâric Sûresi’ndeki “*O gün gökyüzü erimiş maden gibi olur*”²⁸⁹ ayetinde geçen “mühl” kelimesini Zemahşeri “erimiş maden” diye tercüme eder.²⁹⁰ İbn-i Mesud’un ise bu terimi, “erimiş gümüş” olarak açıkladığını nakleder.²⁹¹

2.1.7.4. Gökyüzünün Dürülmesi

Kur’an-ı Kerim göğün dürülmesi hakkında “*O dehşet günü gökleri yazılı kâğıt tomarlarını dürer gibi düreriz. Yaratmaya başlamadan önceki hale döndürürüz. Sözümüz sözdür; biz bunu mutlaka yaparız,*”²⁹² “*Onlar Allah’ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Kıyamet gününde bütün dünya O’nun avucundadır; gökler de O’nun kudret elinde dürülüp bükülmüştür. Allah, müşriklerin koştukları ortaklardan uzaktır ve yücedir*”²⁹³ ayetleriyle bizlere bilgi verir.

Zemahşeri, birinci ayette geçen “sicil” kelimesi hakkında, “insanlara gönderilen kitapları düren bir melektir” denildiğini rivayet eder.²⁹⁴ Seyyid Kutup ise, göğün dürülmesiyle ilgili olarak, kitapçı kitapları nasıl dürer veya rulo haline

²⁸⁶ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Ebû Bekir Serahsî, *Sıfatı eşrati’s-saât*, (çev. Dr. Zeki Toprak), (Kahire: y.e.y., 1993), s.78-79.

²⁸⁷ Rahman, 55/37.

²⁸⁸ İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, 14/7652.

²⁸⁹ Meâric, 70/8.

²⁹⁰ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 4/47-48.

²⁹¹ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 4/157.

²⁹² Enbiya, 21/104.

²⁹³ Zümer, 39/67.

²⁹⁴ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 2/585.

getirirse öyle dürülmüş, uçları düzeltilmiş, boyları toplanmıştır. Ya da başka bir ayette geçtiği gibi tomar şeklinde dürülmüştür²⁹⁵ diyerek görüşünü beyan eder.

Semada meydana gelecek bu olaylarla beraber Kur'an, "Gökyüzü sıyrılıp açıldığında"²⁹⁶ anlamındaki ayetiyle, göğün çekilip alınacağını da bildirir. Ayrıca o gün, hakikati kapatan hiçbir şey kalmayacak ve Yüce Allah'ın arşı görünüp, tüm hakikatler şüphe olmayacak bir şekilde açığa çıkacaktır. Gökyüzü sıyrılıp, örtü kaldırıldığında Hakk'ın arşı gözükecek, insanlar bütün dehşet ve büyüklüğüyle Allah Teâlâ'nın adaletinin tecellisi ve bütün güzelliğiyle rahmetinin tecellisi arasında bulunacaktır.²⁹⁷

2.1.7.5. Güneşin Durumu

Kıyamet koparken güneşin durumuyla ilgili olarak Kur'an, "Güneş katlanıp dürüldüğünde"²⁹⁸ şeklinde bilgi vermektedir.

Güneşin katlanıp dürülmesiyle ilgili tefsir kitaplarında çeşitli bilgilere yer verilmiştir;

Zemahşeri, güneşin ışığının toplanıp, yayılması ve genişlemesinin duracağını ve bunun neticesinde gizlenip yükseltileceğini ifade eder. Zira elbiseler kaldırılırken toplanıp dürülmektedir,²⁹⁹ diye izah ederken, Yazır, bu olaya daha farklı bir yorum getirir. Şöyle ki; güneşin dürülmesi (tekvîr), daire şekline getirmek, dürüp sarmak demektir. Güneşin dürülmesi, ışığının kaybolması veya tamamen yok edilmesi anlamına gelir, demiştir. Ayrıca, güneşin dürülmesiyle ilgili olarak Yazır, tefsirinde, ibn-i Abbas'ın, güneşin arşa dâhil olması veya kararması; Mücahid'in, ışığının sönmesi ve çöküp yok olması; Ebu Heysem'in, ters döndürülmesi ve Kurtubi'nin, sarık sarar gibi dürülüp, ışığının giderilerek atılması gibi başka görüşlere de yer vermiştir.³⁰⁰

Râzi ise, "güneş katlanıp dürüldüğünde" ayetini tefsir ederken, "tekvîr" hakkında, sarığın sarılmasına benzer, daire şeklinde dürülme anlamında olduğunu,

²⁹⁵ Seyyid Kutub, "Kur'an'da Kıyamet Sahneleri" (çev. Süleyman Ateş), (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998), s.299.

²⁹⁶ Tekvir, 81/11.

²⁹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 9/21-23.

²⁹⁸ Tekvîr, 81/1.

²⁹⁹ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 4/221-222.

³⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 9/10-11.

elbiseleri bohçalayan çamaşırcıya da aynı kökten gelen “kâre” denildiğini söyler. Ona göre; bürülüp, dürülen şeyler görünmez. Buna binaen güneşin kendisinin ve ışığının tamamen kaldırılması neticesinde güneşin görülemez hale gelmesi “tekvîr” kelimesiyle ifade edilmiştir.³⁰¹

Kıyamet koparken güneşin durumunu anlatan başka bir olayda güneşle ayın bir araya gelmesidir. Bu husus Kıyamet Sûresi’nde, “*güneşle ay birleştirildiği zaman*”³⁰² şeklinde anlatılır.

Güneşle ayın bir araya getirilmesi olayı, her ikisinin de ışığının yok olması veya güneşle ayın birleşerek tek bir kitle haline getirilmesi şeklinde yorumlanmış ve ayette geçen “*güneş dürüldüğü zaman*”³⁰³ ifadesi buna delil olarak gösterilmiştir.³⁰⁴

2.1.7.6. Ayın Durumu

Kıyamet günü meydana gelecek olaylardan biri de ayın durumuyla ilgilidir. Bu hususla ilgili olarak Kıyamet Sûresi’nde “*ay tutulduğu, güneşle ay birleştirildiği zaman*”³⁰⁵ şeklinde bilgi verilir.

Ayın tutulması, ışığının yok olması şeklinde izah edilmektedir.³⁰⁶ Buna göre bahsedilen ay tutulması bildiğimiz tutulma değil, ayın ışığının veya kendisinin görünmez olması diyebiliriz. Şöyle de bir izah getirebiliriz: Aslında ayın bizatihi ışığı yoktur. Işığını güneşten almaktadır. Güneşin ışığı giderilince hâliyle ayın da ışığı yok olacaktır.

Zemahşerî, güneş ve ayın bir araya getirilmesini, ikisi de ışıkları giderilip birleştirilir şeklinde izah eder.³⁰⁷ Râzi ise, Yasin Sûresi’nde geçen “*güneşin aya yetişip çatması uygun değildir*”³⁰⁸ ayetini, kıyamet koparken bunlar bir birine yetişir

³⁰¹ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 31/66-70.

³⁰² Kıyamet, 75/9.

³⁰³ Tekvîr, 81/1.

³⁰⁴ Karaman Hayreddin v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 5/507.

³⁰⁵ Kıyamet, 75/8-9.

³⁰⁶ İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 15/477-478.

³⁰⁷ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 15/189-191.

³⁰⁸ Yasin, 36/40.

ve her ikisi de ışıklarının sönmesi sebebiyle kararımış olarak bir araya gelirler, şeklinde yorumlar.³⁰⁹

2.1.7.7. Yıldızların Durumu

Kur'an-ı kerim, kıyamet koparken bütün varlıklarda olduğu gibi yıldızlarda da değişme ve bozulmalar olacağını, ışıklarının söneceğini³¹⁰ ve kararıp döküleceklerini³¹¹ zikretmektedir.

İbn-i Kesîr, yıldızların söndürülmesini, dağılıp düşmeleri veya düşüp sönmeleri diye tefsir ederken,³¹² Râzi, bundan maksadın yıldızların yok edilmesidir,³¹³ demiştir.

Yıldızlarda oluşacak olan bu olayları, ışıklarının kaybolması, gökyüzünden dökülmeleri ve gök cisimleri arasında bulunan çekim ve düzenin bozulması şeklinde özetleyebiliriz.

2.1.8. Nefsi Levvâme

Konumuz olan sûrenin ikinci ayetinde³¹⁴ Allah Teâlâ'nın nefsi levvâmeye yemin ettiğini görmekteyiz. Bu konuyla ilgili olarak öncelikle nefsi levvâmeyle ilgili bilgiler verip daha sonra birinci ayetle olan bağlantısı üzerinde kısaca duracağız.

Nefs, lügatte bir şeyin zatı (kendisi) demektir. Kalp ve ruh anlamına da gelir. Şeriatta ise kızgınlık ve şehvetin başlangıç noktası olan nefsî kuvvete denir.³¹⁵

Nefs, Kur'an'da birçok yerde farklı anlamlarda kullanılmıştır.³¹⁶ Nefs, genel kabulde kötülenmesi ve sürekli bastırılması gereken bir özellik olarak anlaşılmıştır. "Kur'an'ın tamamında nefislerin kötülüğü ve pislği anlatılır. Bu yüzden insan eğitiminde ve tasavvufta en çok dikkat çekilen ve üzerinde durulan konulardan biri nefistir. Bir şeyin özü ve varlığı anlamındaki nefis, genellikle insan bedeninin ihtiyaç ve arzularına bağlı, kontrol edilmesi, alçaltılması hatta ezilmesi

³⁰⁹ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/219-220.

³¹⁰ Murselât, 77/7-11.

³¹¹ Tekvîr, 81/2; İnfîtâr, 82/2.

³¹² İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 15/489-490.

³¹³ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/269-270.

³¹⁴ Kıyâmet, 75/2, (*Öyle değil, kendini kanayan nefse yemin ederim!*)

³¹⁵ Asım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, 2/1031.

³¹⁶ Örnek olarak bkz. İnsanın kendisi: Bakara, 2/48; Şems, 81/7; Öz anlamında: Nisa, 4/1; İnsanda fücür taşıyan (kötülüğü emreden) nefis: Yusuf, 12/53; Haşr, 59/9.

gereken özellikleri ifade etmektedir”³¹⁷ Tasavvuf anlayışında nefis, bedendeki hareket, his, irade ve hayat gücünü bulunduran uçucu ve latif bir cevherdir. Bedendeki varlığı, hem bâtinen hem de zahiren ölümle birlikte sona eren, uyku halinde ise sadece zahiren ayrılan, bedene dirilik ve canlılık veren latife ve cevherin ismidir.³¹⁸ Tasavvufî bir tefsir olan Rûhu'l-Beyân'da nefsi levvâme hakkında şu bilgilere yer verilir; Levv kökünden türeyen levvâme kelimesi “kınayan” şeklinde tercüme edilmektedir. Levv, insanın işlemiş olduğu hatalardan dolayı kendini kınamasıdır. Nefsi levvâme, nefsi mutmainne ile nefsi emmâre arasında yer alır ve bir yönüyle emmareye diğer yönüyle mutmainneye bakar. Emmâre yönü, İslam'ın emirlerine uymayıp muhalefet ettiği için kendini kınar. Ayrıca geçmişte amel ve itaatleri kaçırdığı için pişmanlık duyar. Mutmainne yönü ise, iman imanla ilgilidir. Bu da yapılan ufak tefek hatalardan tamamen kurtulup mutmain oluncaya kadar devam eder. Nefsi levvâmeye bu açıdan bakıldığında Allah'ın kendisine yemin etmesini hak etmektedir.³¹⁹

Nefsi levvâme, kınayan nefis anlamına gelir. Bu da işlediği günahların ve hataların kötülüğünü idrak ederek kendini kınayıp pişman olan nefis veya başkasını çok fazla kınayan nefis demektir, fakat birinci görüşün daha yaygın ve ayetin anlamına daha uygun olduğu bilinmektedir.³²⁰

Nefsi levvâme ile ilgili müfessirler birbirine benzer çeşitli açıklamalar yapmıştır:

Nefsi levvâme, kendini kınayan nefistir yani, yaptığı işlerden dolayı “keşke şöyle yapmasaydım, şöyle yapsaydım...” diyerek kendini kınayan nefistir.³²¹

Hasan Basri ise, “yemin ederim ki gerçek mümin; ‘benim bu sözlerdeki amacım neydi? Bunu yemekteki maksadım neydi? İçimden geçen şu düşünceden muradım neydi?’ diye kendini kınar. Fakat günahkâra gelince o kendini asla kınamaz” şeklinde bir izah getirmiştir.³²²

³¹⁷ Mustafa Ergun, *İnsan ve Eğitimi (Mevlana Üzerine Bir Deneme)*, (Ankara: y.e.y., 1993), s.43.

³¹⁸ İrfan Gündüz, “Gümüşhanevi Ahmet Ziyâüddîn”, (İstanbul: y.e.y., 1984), s.201.

³¹⁹ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-beyân (Kur'an Meâli ve Tefsiri)*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2010), 22/423.

³²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 8/5473.

³²¹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 10/170.

³²² İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 8/300, 301.

İbn-i Abbas ve Katade, nefsi levvâmenin kötü nefis olduğunu söylemişlerdir. İbn-i Cerir et-Taberi, Sahabe ve Tabiinden bu konuda nakledilen birçok görüşün lafızları farklı olsa da anlam olarak yakın olduğunu söyleyerek, nefsi levvâmeyi yapılan doğru ve yanlış işlerden dolayı kendini kınayan veya yapamadığı iyi şeylere üzülen nefis olarak özetler.³²³

Bunlardan farklı olarak İbn-i Kuteybe, nefsi levvâmeyi, dünyada yapıp ettiklerinden dolayı, kıyamet günü kendini kınayan nefis olarak tarif eder.³²⁴

Kur'an-ı Kerim'de "*Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu arzularıyla baş başa bırakan da ziyana etmiştir.*"³²⁵ buyurularak, nefsin arındırılabilir olduğu veya başıboş bırakıldığında ziyanda olunacağı beyan edilerek nefsin mertebeleri olduğuna işaret edilmiştir.

Allah Teâlâ'nın kıyametle nefsi levvâmeyi bir yemin içerisinde zikretmesindeki münasebet ise şudur: Kıyamet günü geldiğinde iyi ve kötü nefsin bütün halleri ortaya çıkacaktır. Bu yüzden bir yeminle aralarının birleştirilmesi güzel ve uygun olmuştur.³²⁶ Buradaki kendini kınayan nefsten maksadın azabı gören kimsenin dünyada iken yaptığı kötülüklerle pişman olmasıdır. Bir diğer görüş ise, iyi insanların dünyada iken daha fazla niçin iyilik yapmadığına pişman olmasıdır.³²⁷

Kıyametin maksatlarından biriside, kendini kınamakta olan nefislerin durumunu yani iyilik ve kötülüklerini meydana çıkarmasıdır. Bu açıdan bakıldığında nefsi levvâme ile kıyamet arasında sağlam bir bağ ortaya çıkmaktadır. Bazı âlimler, kınayan nefse yemin edilmesi onu tazim etmek içindir. Zira o tekrar tekrar Allah Teâlâ'ya itaat hususundaki gayretlerini, çalışmalarını ve fiillerini az ve hakir görür. İşte bu yüzden kıyametle birlikte zikredilmiştir, demişlerdir.³²⁸

³²³ Taberi, *Cami'u'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an*, 29/173-175; İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 8/301-302.

³²⁴ İbn-i Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Garibü-l Kur'an*, (Beyrut: y.e.y. 1978), s.499.

³²⁵ Şems, 91/9-10.

³²⁶ Hazin, Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî; *Tefsîru'l-Kur'an lübâbu't-te'vil fi meâni't-tenzil*, (Mısır, Matba-i Meymeniyye, trs.), 6/408.

³²⁷ Âlûsî Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Mahmud, *Ruhu'l-meânî fi-tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-sebu'l-mesânî*, (Beyrut, İhyâu't-Turâsi'i Arabiyyi, trs.), 29/129; Muhammed et-Tâhir, İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus, y.e.y., 1984), 20/339.

³²⁸ er-Razî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/191.

2.1.9. Kemiklerin Parmak Uçlarına Kadar Birleştirilmesi

Sûrenin 3. ve 4. ayetlerine³²⁹ bakıldığında, önceki ayetlerde³³⁰ geçen yeminlere cevap niteliği taşıdığı görülmektedir. ayetlerin nüzul sebebine³³¹ baktığımızda, kemiklerin yeniden yaratılmayacağını söyleyenlere karşı yemin edilerek bu ayetlerin inzal olduğu rivayet edilmektedir.³³²

Kur'an-ı Kerim'de, ufalanmış ve çürümüş kemiklerin yeniden yaratılmasından bahsedilmesinin nedenlerinden biri de kemiklerin insan hayatındaki önemine dikkat çekmek içindir. Zira bedenimizdeki tüm organlar kemikler vasıtasıyla korunmaktadır. Ayrıca ayette zikredilen parmak uçlarına kadar yaratılma olayı basit ve yüzeysel bir bilgi değildir. Parmak uçlarının özellikle zikredilmesi onların yaratılmasında çok derin incelikler olduğunu gösterir. Öncelikle insanlar en önemli işlerini elleri aracılığıyla yapar. Bu sebeple el, kudret ve gücün sembolü sayılır. “bu iş onun elindedir”, “eli geniştir”, “eli açıktır”, eli uzundur” gibi gücü ifade eden sözler, her zaman ele nispet edilmiştir. Elin kıymeti parmaklara, onlarda uçlara bağlıdır. Parmak ve parmak uçları çok ince bir sanat ve duyarlılıkla donatılmıştır. Karanlık bir gece de bile elimizdeki sopayla dokunduğumuz şeyin ne olduğu rahat bir şekilde ayırt edilebilir. Yazı, resim, nakış gibi aklımıza gelebilecek her türlü işi parmaklar büyük bir maharetle yerine getirebilir. Bu açıdan bakıldığında bu ayetleri, “o insanı ve ellerini ve bunlarla yapmış oldukları iş ve eserleriyle yaratırız,” diye açıklamanın mümkün olduğu söylenebilir.³³³

Ayrıca ayetteki parmak uçlarına kadar ifadesi, onda bulunan mucizevi izlere de işaret etmektedir. Çünkü bugün yeryüzünde bulunan milyarlarca insanın parmak izlerinin birbirine benzemediği bilinen bir gerçektir. Allah Teâlâ sanatı ilahisinin yüceliği ve kudretinin en mükemmel olduğuna işaretle insanı aciz bırakarak, bütün

³²⁹ (İnsan, kemiklerini toplayıp birleştiremeyeceğimizi mi sanıyor? Evet, parmaklarına varıncaya kadar yeniden yapmaya gücümüz yeter.) Kıyamet, 75/3-4.

³³⁰ Kıyamet, 75/1-2.

³³¹ Ahnes b. Şurayk'ın damadı Adıyy ibn Ebi Rabia' Hz. Peygamber'in komşusu idi. Resulullah (S.A.V.) Kıyamet gününden haber verince Adıyy: “Ey Muhammed! Ben onu gözümle görsem yine doğrulamam ve sana inanmam. Allah o kemiklerimi toplayacak?” Ebu Cehil'de: “Muhammed, Allah'ın çürüyüp dağıldıktan sonra bu kemikleri toplayıp yeni bir yaratılışla tekrar canlandıracağını mi iddia ediyor?” demişlerdi. (Kerim Buladı, el-Kıyâme Sûresinin Tefsiri ve Tasvir Ettiği İnsan Karakteri, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, (Ankara: 1995). s.73.

³³² Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 8/5474; el-Vâhidî, *Esbâb-ı nüzûl*, s.448.

³³³ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 8/5475-5476.

özellikleriyle insanı tekrar yaratacağını haber vermektedir.³³⁴ Parmak uçlarındaki kemiklerin vücudun en küçük kemikleri olduğu, en küçüğü yaratan büyük kemikleri daha kolay yaratır.³³⁵

Kıyamet Sûresi'nin ilk dört ayetinde geçen insanın yeniden yaratılmasının imkânsız olduğunu düşünenlere karşı Yüce Yaratıcı, yaratılmanın tekrar ve en ince ayrıntısıyla olacağını yemin ederek bildirmektedir. Allah Teâlâ, bu sözünü insanların yakinen anlaması için sûrenin son ayetleri olan 36-40. ayetlerde geçen insanın ilk yaratılışını misal ve ispat olarak gözler önüne sermektedir. Birbiriyle bağlantılı olması hasebiyle değindiğimiz ilk dört ayetten sonra sûrenin son beş ayetini burada zikretmeyi uygun gördük.

2.1.10. İnsanın Mükellef Olması

Kıyamet Sûresi'nin otuz altıncı ayetinde “*insan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?*”³³⁶ buyurulmaktadır. Yani insan emir ve nehye muhatap olmayacağını, dünyada yapıp ettiklerinden mükellef tutulmayacağını ve öldükten sonra ahirette amelleriyle ilgili hesap vermeyeceğini mi sanır? gibi anlamları ihtiva eder.³³⁷

Ayrıca bazı tefsirlerde bu ayetin şu şekilde tefsir edildiği görülmektedir; İnsan sonsuza dek kabrinde kalacağını ve orada başıboş bir halde bırakılıp yeniden diriltilmeyeceğini mi zanneder? Hayır, onun bu zannı yanlıştır, aksine hem dünya hayatında emir ve yasaklara muhataptır hem de ahirette Yüce Yaratıcının huzurunda haşredilecektir.³³⁸

Razî'ye göre ise bu ayet, ahiretin ve ahiretteki hesabın var olduğunun delilidir. Çünkü insanın başıboş bırakılmadığının belirtilmesi, mükellefiyetini de gerektirir. Mükellef olunması ise, kötülüklerin cezasının ve iyiliklerin sevabının

³³⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 12/6484-6485.

³³⁵ Mahallî, Celâlüddin Muhammed b. Ahmed; Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr; *Celaleyn*, (Kahire, y.e.y., trs.), s.243.

³³⁶ Kıyamet, 75/36.

³³⁷ Taberi, *Camîu'l-beyan fî tefsiri'l-Kur'an*, 29/201; er-Razî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/206; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 19/116.

³³⁸ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 19/116; İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 8/308.

olmasını gerekli kılar. Buna binaen ikab ve mükâfatın ahirette olacağını düşündüğümüzde bu ayetin ahirete delil olduğunu söyleyebiliriz.³³⁹

2.1.11. İlk Yaratılış

Sûrenin 37-39. ayetlerinde ise, yeniden yaratılmayı kendi aklınca imkânsız sayanlara muhteşem bir cevap olarak şöyle buyrulur: “*O akıtılan meniden bir damlacık (sperm) değil miydi? Sonra o, alaka (rahime tutunmuş embriyo) olmuş, derken Allah onu yaratıp şekillendirmiş; Ondan iki eşi, erkek ve dişiği yaratmıştır.*”³⁴⁰

Ayeti Kerimelerde geçen “nutfe”, “meni” ve “alaka” kelimelerini terimler bölümünde açıklamıştık. Buna ilave olarak, Razî konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapar: “Meni”, kadın ve erkeğin suyudur. Yani yaratılışın temeli olan sudur. İnsan temelde çirkin ve değersiz bir su olmasına rağmen Yüce Yaratıcı böyle değersiz bir şeyden her şeyiyle mükemmel ve kusursuz olan insanı yaratmakla kudretinin büyüklüğüne işaret etmiştir.³⁴¹

Ayrıca dikkat çekilecek bir husus olarak şunu da belirtmemiz gerekir: bu ayette³⁴² nutfe (sperm) ile meninin birbirinde ayrılarak, nutfenin (sperm) meniden bir parça olarak zikredilmesi, mucizevi ve bilimsel bir gerçektir.³⁴³ Şu hadis-i şerifte de bu gerçeği görmekteyiz: “*Çocuk meni sıvısının tamamından değil, bir parçasından yaratılır. Her sudan çocuk olmaz. Ama Allah bir canı yaratmak isterse onu da kimse engelleyemez.*”³⁴⁴

Bir sonraki ayete³⁴⁵ baktığımızda meni ve nutfenin “alaka” yani rahime tutunmuş embriyoya³⁴⁶ dönüştüğü bildirilmektedir.

Alaka kelimesiyle ilgili olarak Süleyman Ateş tefsirinde şu bilgilere yer verir: Kur’an-ı Kerim’de birçok yerde zikredilen bu kelimedden fallop tüpünde

³³⁹ Er-Razî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/206; Mehmet Vehbi Efendi, *Hulâsatü'l-beyân fî tefsîr'il-Kur'ân*, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1969). 15/6267.

³⁴⁰ Kıyamet, 75/37-39; ayrıca bkz. Müminün Sûresi, 23/12-14,

³⁴¹ er-Razî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/207.

³⁴² Kıyamet, 75/37.

³⁴³ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 10/184.

³⁴⁴ Müslim, nikah, bâbü'l-azl, 123.

³⁴⁵ Kıyamet, 75/38.

³⁴⁶ Hayreddin Karaman ve diğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/511.

spermle dölllenmiş olan dişi yumurta hücrelerinin, bir hafta kadar bir süre sonra rahim duvarı içerisine asılıp gömülmesinin kastedildiği anlaşılmaktadır.³⁴⁷

Bu bilgilerin ardından Allah Teâlâ, kadını ve erkeği yarattığını³⁴⁸ bizlere bildirerek her şeyi çift (erkek-dişi) olarak dünyaya gönderdiğini beyan eder.

Son ayette ise insanın bizzat kendisinin yaratılış aşamasını ve bunu yapan yüce kudreti zihinlere naksettikten sonra, “*Peki bütün bunları yapan, ölüleri diriltebilir mi?*”³⁴⁹ buyurularak, sûrenin başında anlatılan yeniden yaratılmayı inkâr edenlere en güzel cevabı vermektedir.

Allah Teâlâ kıyameti yalan sayanlara ve böyle bir şeyin imkânsız olduğunu söyleyenlere karşı insanın ilk yaratılışını misal ve ispat olarak gözler önüne serdikten sonra beş ila on beşinci ayetlerde³⁵⁰ inkârcıların kaçınılmaz bir gerçek olan önündeki kıyameti yalanlamak istediklerinden bahseder. Bunun akabinde ise, bir uyarı mahiyetinde kıyamette olacak bazı olaylardan haber verir ve o gün kaçacak yer olmayacağını tek varılacak yerin Allah’ın huzuru olacağını bildirir. Şimdi bu ayetlere kısaca değinmek istiyoruz.

2.1.12. Kıyametin Vakti ve Dehşeti

Yazır, Kıyamet Sûresi’nin beş ve altıncı ayetlerle ilgili şöyle bir yorum getirir: Günaha devam ederek iyi halli olmaktan uzak duranlar, adeta alay edercesine “*o kıyamet ne zaman*”³⁵¹ diye sorarlar. Fakat kıyametin dehşetini görünce akılları başlarına gelir, gözü açılır, dehşet içerisinde kalır ve pişmanlıklar içerisinde kendini kınar.³⁵²

İbn-i Abbas beşinci ayetle ilgili şu görüşe yer vermiştir: “öne doğru koşar ve aynı zamanda kıyamet günündeki hesabı inkâr eder”³⁵³, “*Önündekini yalan saymak ister*”³⁵⁴ Bunu söylemekle insan “her şeyi yaparım ve kıyametten önce tevbe eder kurtulurum” demektedir, der. Yine ibn-i Abbas bu insanın ahireti yalanlayan kâfirler

³⁴⁷ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 10/205-206.

³⁴⁸ Kıyamet, 75/39.

³⁴⁹ Kıyamet, 75/40.

³⁵⁰ Kıyamet, 75/5-15.

³⁵¹ Kıyamet, 75/6.

³⁵² Yazır, *Hak Dini Kur’an dili*, 8/5476.

³⁵³ Tefsîru ibn Abbas, *Sahifetü Ali b. Ebi Talha*, thk. Raşit Abdülmün’im er-Ricâl, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1991), s. 508.

³⁵⁴ Kıyamet, 75/6.

olabileceğini söylemektedir. İkrime, Dehhak, Süddî ve Said b. Cübeyr'den gelen rivayete göre ise ayette bahsedilen insan tipi, çokça günaha dalıp tevbeyi erteleyen kimsedir. Bu sebeplerden dolayı, insanın bu ifadenin hemen ardından “*kıyamet günü ne zamanmış*”³⁵⁵ diye sorması da kıyametin meydana gelmesini uzak saymak ve onu yalanlamak için sorulmuş bir soru olduğunu göstermektedir.³⁵⁶

Gerçek olan şudur ki, insan günah işlemeye yatkındır ve bunu devamlı olarak ister. Bununla birlikte işleyeceği günahlara engel olunmamasını ve bu sebepten cezalandırılmamayı arzu eder. İşte bundan ötürü öldükten sonra yeniden dirilmeyi ve kıyametin varlığını yok sayar veya şüphe duyar.³⁵⁷

Allah Teâlâ, kıyameti inkâr edip yok sayanlara karşı, adeta siz istediğiniz kadar inkâr edin elbette gerçekleri göreceksiniz dercesine yedi ila on ikinci³⁵⁸ ayetlerde kıyametin dehşetinden ve o gün olacak olaylardan bahsederek hiç kimsenin olacıklardan kaçamayacağını bildirir.

Kur'an, “*o gün göz dehşetle açılır,*”³⁵⁹ buyurarak, dehşetten gözleri şimşek gibi çakan, korkudan dolayı fal taşı gibi açılan veya gözleri sabit bir şekilde donup bakakalan inkârcının kaçacak yer arayacağından bahseder.³⁶⁰

Râzî, ayette geçen gözün dehşetle açılması olayının ne zaman gerçekleşeceğiyle ilgili olarak üç yerde olabileceğini söyler; Birincisi, ölüm anında olabilir çünkü göz, o andaki ölüm sahnesini ve melekleri görünce dikilip kalıverir. İkincisi, diriltildikten sonra, üçüncüsü ise, cehennemi gördüğünde olabilir.³⁶¹

Bir sonraki ayette³⁶² ise, ayın tutulacağından bahseder. Bu konuyla ilgili iki görüş ileri sürülür; birincisi, ay tutulmasından maksat, ışığının kaybolmasıdır. Ya da bizzat kendisinin yok olup gitmesi de kast edilmiş olabilir. İkincisi ise, “h.s.f” fiili meçhul okunduğunda ortaya çıkan anlamdır ki, o zaman manası kaybolan ay ışığının

---

³⁵⁵ Kıyamet, 75/6

³⁵⁶ Taberi, *Camîu'l-beyan fî tefsiri'l-Kur'an*, 29/177,178; İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 8/301; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 19/94-95.

³⁵⁷ Seyyid Kutub, *Fizılâli'l-Kur'ân*, (çev. Bekir Karlığa ve dğr.), (İstanbul: Hikmet Yayınları, trs.), 6/3769.

³⁵⁸ Kıyamet, 75/7-12.

³⁵⁹ Kıyamet, 75/7.

³⁶⁰ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 10/174.

³⁶¹ Er-Razî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/194.

³⁶² Kıyamet, 75/8.

tekrar gelmemesi demektir.³⁶³ Genelde ise, müfessirler bu ayeti tefsir ederken ‘ışığının sönmesi’ anlamını tercih etmişlerdir.³⁶⁴

Kıyamet günü meydana gelecek olaylardan biri de, güneş ve ayın birleştirilmesidir.³⁶⁵ Mücahit bu ayeti, güneş ve ay dürüldüklerinde diye tefsir etmiştir. İbn-i Mesud ise, güneş ve ayın arası birleştirildiğinde şeklinde ifade etmiştir.³⁶⁶

İbn-i Âşûr’a göre ise, güneş ve ayın birleştirilmesi şu anlama gelir; Ayın güneşle birleşmesi sonucunda güneşin ayı yutmasıdır. Çünkü ayda yıldızlar gibi güneşin etrafında dolanır. Bu da güneş sisteminde bulunan yer çekimi kanununun bozulmasıyla meydana gelebilir.³⁶⁷

Ay tutulup ışığı kaybolunca ve güneşle birleştirilince artık bilinen düzen ve nizamları kaybolur. İşte bu karışıklık ve hengâmede insan korku ve endişeyle titreyerek “*kaçacak yer neresidir?*”³⁶⁸ diye sorar. Etrafına bakınır durur, her tarafın kapalı ve tutulmuş olduğunu görür. Artık ne koruyacak kimse vardır ne de sığınacak bir yer.³⁶⁹ Allah’ın yakalamasından ve hükmünden kaçılacak yerde yoktur. Dönüş ve duruş ancak O’nun huzurudur.³⁷⁰ O’ndan başka karar verecek de yoktur.³⁷¹

2.1.13. Amellerin Karşılığı

Kıyamet Sûresi On üç ila on beşinci ayetlere baktığımızda ise, kıyamet günü hiçbir mazeretin kabul edilmeyeceği ve insanın itirazına karşı Allah Teâlâ’nın dünyada yapılan ve yapılmayan her şeyi gözler önüne sereceği ifade edilerek her türlü mazeretin önü kapatılmaktadır.

³⁶³ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 19/96; Alûsî, ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Mahmud, *Ruhu'l-meânî fi-tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-sebu'l-mesânî*, (Beyrut: y.e.y., trs.), 19/139.

³⁶⁴ Taberi, *Camiu'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an*, 29/180; İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 8/302; Beydavî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 6/410.

³⁶⁵ Kıyamet, 75/9.

³⁶⁶ Taberi, *Camiu'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an*, 29/180; Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1995), 15/164; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 19/97.

³⁶⁷ İbn-i Aşur, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 29/345.

³⁶⁸ Kıyamet, 75/10.

³⁶⁹ Kıyamet, 75/11.

³⁷⁰ Kıyamet, 75/12.

³⁷¹ Seyyid Kutub, *Fîzûlâli'l-Kur'ân*, 6/3769.

İbn-i Kesîr, Kıyamet Sûresi'nin on üçüncü ayetiyle ilgili şöyle der; "amellerin küçüğü ve büyüğü, öncekileri ve sonrakileri, yenileri ve eskileri her ne varsa haber verilir."³⁷² Nitekim başka bir ayette bu durum şöyle ifade edilir; "*Artık kitap (amel defteri) ortaya konmuştur; suçluların, onda yazılı olanlardan korkuya kapılmış olarak, "Vay halimize! Bu nasıl kitapmış! Küçük-büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş!" dediklerini görürsün. Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez.*"³⁷³

Taberi, "bize göre uygun olan şudur; bu Allah Teâlâ'nın verdiği bir bilgidir ki, her insanın dünyada iken yaptığı veya yapmadığı şeyler, öldükten sonra geride bıraktığı iyi bir çığır veya ileri ve geriye dönük kötü amelleri haber verilir. Yine aynı olarak yapması gerekli olup da yapmadığı amelleri de haber verilir," demektedir.³⁷⁴

Yine bu ayette geçen³⁷⁵ insan kelimesi hakkında Kurtubî, "ister mümin ister facir olsun tüm insanları içine alır," demektedir.³⁷⁶

İbn-i Âşûr ise, ayetlerin siyak ve sibakına bakıldığında buradaki insandan kasıt kâfirlerdir, demektedir.³⁷⁷

Şu Hadis-i Şerife baktığımızda bu ayet daha iyi anlaşılacaktır; "*kim İslam'da güzel bir iş veya amel işlerse (yani güzel bir çığır açarsa), hem onun mükâfatı hem de kendisinden sonra (sebepe olduğu bu doğrultuda amel edenlerin) mükâfatının bir misli hiç kimseden bir şey eksilmeksizin kendisine verilir. Kim de İslam'da kötü bir amel işler (fena bir çığır açarsa) işlediği şeyin vebali ve günahı ile kendisinden sonra onunla amel edenlerin vebal ve günahının bir misli yine kimseden bir şey eksilmeksizin kendisine verilir.*"³⁷⁸

İnsanın hayır veya şer olarak yapıp ettiği şeyler gözler önüne serilip de kendi kendine şahitlik edince artık öne sürdüğü mazeretleri de fayda

³⁷² İbn-i Kesir, *Tefsîru 'l-Kur'ani 'l-Azîm*, 8/302.

³⁷³ Kehf, 18/49.

³⁷⁴ Taberi, *Camîu 'l-beyan fî tefsiri 'l-Kur'an*, 29/184.

³⁷⁵ Kıyamet, 75/12.

³⁷⁶ Kurtubî, *Ahkâmu 'l-Kur'an*, 19/98.

³⁷⁷ İbn-i Aşur, *Tefsiru 't-tahrîr ve 't-tenvîr*, 29/346.

³⁷⁸ Müslim, ilim, 15; zekat, 69; İbn-i Mâce, mukaddim, 14; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 357-359-361.

sağlamayacaktır.³⁷⁹ Başka bir ayette bununla ilgili şöyle buyrulur; “*Oku şimdi kitabını! Bugün kendini yargılamak üzere kendi nefsin yeter!*”³⁸⁰

İbn-i Abbas kendi kendine şahitlikle ilgili, “gözü, kulağı, ayakları, elleri ve organları ona şahitlik yapar,” der.³⁸¹ Nitekim Yüce Allah bu hususu, “*İmanlı, saf ve namuslu kadınlara iftira atanlar dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir, onlara büyük bir ceza vardır.*”³⁸² “*O gün onların ağızlarını mühürleriz; yapmış olduklarını elleri bize anlatır, ayakları da tanıklık eder.*”³⁸³ “*Nihayet oraya geldiklerinde vaktiyle yaptıklarından dolayı kulakları, gözleri ve derileri onların aleyhine şahitlik eder.*”³⁸⁴ ayetleriyle haber vermektedir.

2.1.14. Dünya Geçici Ahiret Bakidir

Allah Teâlâ, kıyameti ve yeniden dirilişi inkâr edenlerin uydurdukları bahaneleri geçersiz sayacak hem dünyevî hem uhrevî delilleri sıraladıktan sonra, insanın ne kadar aceleci, nankör ve aynı zamanda, az bir menfaat için nice büyük mükâfatları kaçırdığını ifade edercesine “*Hayır (ey insanlar)! Doğrusu siz çabucak gelip geçeni seviyorsunuz, Âhireti ise bir yana bırakıyorsunuz.*”³⁸⁵ buyurmaktadır.

Adeta Yüce Yaratıcı, dünya hayatının geçici ziynetini ebedî olan ahirete tercih edenlere söyle seslenmektedir; “ey insanlar! Durum tahmin ettiğiniz gibi değildir. Öldükten sonra diriltileceksiniz ve amellerinizin karşılığını alacaksınız. Bu gerçeğe rağmen sizi bu inkârî sözü söylemeye sevk eden şey, geçici dünyaya olan aşırı sevginiz ve onun çekiciliğini ileride gelecek olan ahiret nimetlerine tercih etmenizdir.” Katâde bu ayetleri tefsir ederken Allah’ın merhamet edip koruduğu kimseler dışında, insanların çoğunun “acile” yi (Dünya) tercih ettiklerini ifade etmiştir.³⁸⁶

İnsanın yaratılışında ruhuna eklenen dünya sevgisinin onun hayata sarılmasına ve hareket halinde olmasına yönelik olduğunda şüphe yoktur. Bunun yanında Allah ve Din duygusu da ruhta bulunan özelliklerdendir. Ancak ilk özellik

³⁷⁹ Kıyamet, 75/14-15.

³⁸⁰ İsrâ, 17/14.

³⁸¹ Taberi, *Camîu'l-beyan fî tefsiri'l-Kur'an*, 29/185.

³⁸² Nur, 24/23.

³⁸³ Yasin, 36/65.

³⁸⁴ Fussilet, 41/20.

³⁸⁵ Kıyamet, 75/20-21.

³⁸⁶ Taberi, *Camîu'l-beyan fî tefsiri'l-Kur'an*, 19/191.

yaşadığı dünyaya ve nefsanî isteklere, diğeri ise ilahî inayet ve feyze meyillidir. İkisini bir arada dengede tutup geliştirmek, güven, huzur, dayanışma, kardeşlik, yardımlaşma, insaf ve adalet duygusunu meydana getirir. Bunun doğal sonucu olarak ta hem ruh ile beden hem de dünya ile ahiret arasında kurulan köprü sağlamlaşmış olur. Fakat hangi asırda ve çağda olursa olsun bu denge sağlanamadığında ahiret unutulup dünyevileşme artmış, Allah ve din duygusu zayıflamaya yüz tutmuştur. İşte bu yüzden insanlar bu gibi ayetlerle uyarılmaktadır.³⁸⁷

2.1.15. Ahirette Allah'ın Görülmesi

Dünya ve ahiret dengesini kurabilenlere en büyük mükâfat olan Allah'ı görebilme fırsatı verileceği “*Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır*”³⁸⁸ ayetleriyle müjdelenmektedir.

Burada bahsi geçen Allah Teâlâ'nın görülmesi hususuyla ilgili olarak müfessirler; müminler, Allah'tan başka şeylerden soyutlanarak, sadece O'nun Cemalini göreceklerdir. Bazı müfessirlerin, Allah'ı, yaratılan hiç kimse göremez, buradaki bakmaktan maksat ondan sevap beklemektir, gibi yorumlarda bulunmalarına rağmen çoğunluğun görüşü Allah'ın görüleceği yönündedir. İbn-i Abbas'ında bu ayeti “arada hiçbir engel olmadan Rablerini görürler” şeklinde açıkladığı görülmektedir.³⁸⁹

Örneğin Taberi, Hz. Peygamberden gelen hadislerle³⁹⁰ dayanarak "ru'yetullahın vuku bulacağı fikrini" en doğru görüş olarak kabul eder. Kâfirlerin Allah'ın cemalini görmekten mahrum olacaklarını Mutaffifin suresinin 15.³⁹¹ ayeti ile delillendirir. Ru'yetullahı kabul etmeyenlerin şüphelerinin yersiz, delillerinin yetersiz olduğunu ifade eder. Onların iddialarının, şeytanın bir aldatmacasından ibaret olduğunu; bunun yanlışlığının gerçeği araştıranlar tarafından kolayca anlaşılabilirliğini; iddiaların hiçbir ayete, sahih ya da zayıf bir hadise dayanmadığını

³⁸⁷Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 12/6494.

³⁸⁸ Kıyamet, 75/22-23.

³⁸⁹ Taberi, *Camiu'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an*, 29/191-193.

³⁹⁰ Buhârî, mevâkit, 16; tevhid, 24; ezan, 129; tefsir, 50; rikâk, 52; Müslim, iman, 299; Tirmizi, cennet, 16; Ebu Davud, sünnet, 20; Ahmed b. Hanbel, 3/16.

³⁹¹ Mutaffifin, 15, “*Ve gerçek şu ki onlar, o gün elbette rablerinden mahrum kalacaklardır*”

söyler ve "onlar karanlıklar içerisinde bilgisiz ve delilsizce yürüyorlar, basiretsizlik içinde bocalayıp duruyorlar" diyerek sözlerini noktalar.³⁹².

Zemahşerî ise, ru'yetullahı ispatta kullanılan delillerin başında gelen “*O gün birtakım yüzler Rabblarına bakıp parlayacaktır*”³⁹³ âyetlerini müminlerin imanları dolayısıyla korku ve hüznün yaşamayacakları günü beklemleri anlamında yorumlamıştır.³⁹⁴

Yukarıdaki açıklamalara baktığımızda Allah'ın görülüp görülemeyeceği hususunun ihtilafı bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Bu ihtilaf ise “nâzire” kelimesinin ne anlama geldiğiyle ilgilidir. Çoğu müfessir bu kelimeye “bakmak” anlamını verirken, bazıları “beklemek” anlamında olduğunu ifade etmişlerdir. Bu hususla ilgili olarak Hz. Peygamberin hadislerine müracaat etmenin daha isabetli olacağı görüşündeyiz;

Ebu Hureyre, kıyamet günü Allah Teâlâ'nın görülmesiyle ilgili olarak şu Hadis-i Şerifi nakleder:

*“Bazı insanlar: Ey Allah'ın Resulü, bizler kıyamet günü Rabbimizi görebilecek miyiz? dediler. Allah Resulü (S.A.V.) buyurdu ki: siz bedir (dolunay) gecesinde Ayı ve bulutsuz zamanlarda Güneşi görmekte zorluk çeker misiniz? Onlar: hayır ey Allah'ın Resulü, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: işte Rabbinizi de öyle açık göreceksiniz, buyurdu.”*³⁹⁵ Bu hadis, kıyamette Allah Teâlâ'nın görüleceğini yoruma fırsat vermeden açık olarak beyan etmiştir. Bu gibi konularda nakle göre hareket etmenin en isabetli bir anlayış olacağı kanaatindeyiz.

Tefsiri ictimai Tefsir ekolünden kabul edilen Seyyid Kutub'un Kıyame 22-23 ayetlerle ilgili şu mütâlâsı ru'yetullah konusunu özetlemiştir:

Bu Ayet-i Kerimeler süratle bir hale işaret eder ki, tasvir etmekten kelimelerin aciz kaldığı gibi, idrakte hakikatini resmetmekten acizdir. Benzeri olmayan bu durum, kurtuluşa erenlerin bir halidir ki, Allah Teâlâ bunu onlara hazırlamıştır. Hatta diyebiliriz ki, tüm şâşâsı ve nimetleriyle Cennet, bunun yanında

³⁹² Taberî, *Camî'u'l-beyan fî tefsiri'l-Kur'an*, 7/202-203.

³⁹³ Kıyamet, 75/22-23

³⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/649.

³⁹⁵ Buhârî, mevâkıt, 16; tevhid, 24; ezan, 129; tefsir, 50; rikâk, 52; Müslim, iman, 299; Tirmizî, cennet, 16; Ebu Davud, sünnet, 20; Ahmed b. Hanbel, 3/16.

sönük kalır. İşte ayette bahsedilen parlayan yüzlerin parıltıları Rabb'lerinin cemaline bakmaktan ileri gelmektedir. Bu ne yüce bir mertebe! Ne yüce bir saadet! Yaratılana değil, Yaratana bakmanın zevki ve saadeti tasavvur bile edilemez. Bu öyle bir mutluluktur ki, hiçbir vasıf onun hakikatini yansıtamaz. Bu yüzden bu konuyla ilgili tüm münakaşa ve mücadeleler faydasız ve kısır bir çekişmeden öteye geçmemiştir. Çünkü onlar bu meseleyi dünya kıstaslarıyla ele alıp ölçmekte, insan aklıyla açıklamaya çalışmakta ve sınırlı çerçevede içindeki anlama kalıplarıyla algılama yoluna gitmektedirler.³⁹⁶

2.1.16. Cehennemliklerin Hali

Kıyamet günü bazı yüzler mutluluk içinde yüzleri parıldayarak Rab'lerine bakarken, bir kısım yüzlerde dünyada yapıp ettiklerinden ve kıyameti inkâr ederek, dünyayı tercih ettiklerinden dolayı, o gün bellerini kırarak bir felaketin kendilerini beklediğini sezerek sararıp solacakları da sonraki ayetlerde³⁹⁷ haber verilmektedir.

Yüzlerin sararıp solmalarıyla ilgili olarak tefsirler şu bilgilere yer vermektedir: Allah Teâlâ, cennetliklerle cehennemlikleri birbirinden ayırdığında³⁹⁸ fark edilmeleri için cennetliklerin yüzleri mutluluklarından dolayı aydınlık olur, cehennemliklerin yüzleri ise, keder ve gamlarından ötürü siyah ve bulanıktır. Allah'ın yüzlerini karartmasından ve rahmeti ilahiden ümidi kesip sıkıntıya düşmelerinden dolayı, yüzlerindeki nimetin ve sevincin eseri yok olmuş, renkleri atmış ve suratları ekşiyip asılmış bir haldedirler.³⁹⁹

2.1.17. Ölüm ve Ölüm Sahneleri

Bu başlık altında tezimizin ana konularından biri olan ölüm sahnelerinin Kıyamet Sûresi'nde nasıl işlendiğine bakalım.

Allah Teâlâ *“Hayır artık çok geç! Can boğaza gelip dayandığında; “Yok mu bir şifacı?” dediğinde; (Hasta) bunun beklenen ayrılış olduğunu anladığında ve bacaklar birbirine dolaştığında;”*⁴⁰⁰ buyurarak, insanın son nefesini verip can çektiği anı, adeta sahneleyerek hem ölen kişinin hem de etrafındakilerin bunu

³⁹⁶ Seyyid Kutub, *Fîzilâli'l-Kur'ân*, 6/3770-3771.

³⁹⁷ Kıyamet, 75/24,25.

³⁹⁸ Bkz. Yâsîn, 36/

³⁹⁹ Er-Razî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/303; Mehmet Vehbi Efendi, *Hulâsâtü'l-beyan*, 15/6263.

⁴⁰⁰ Kıyamet, 75/26-29.

hissettiklerini, korku ve dehşete kapıldıklarını bildirmektedir. Artık can boğaza dayanmış vaziyettedir ve son nefesini vermekte olan kişi için her şey bitmiş, gözleri yerinden kaydıran ölüm anı gelip çatmıştır.⁴⁰¹

“Hayır, artık çok geç! Can boğaza gelip dayandığında; “Yok mu bir şifacı?” dendiğinde”⁴⁰² ayetlerini Taberi, şu şekilde izah etmektedir: Hayır! Gerçek, müşriklerin isyanları ve Allah’a ortak koşmalarından dolayı cezasız kalacaklarını sanmaları boşunadır. Onlardan herhangi birine ölüm gelip de canı boğazına dayanınca etrafında bulunan ailesi: “Bunu iyileştirecek büyücü veya doktor yok mu?” diye sızlandıklarında onlar asıl gerçeğin ne olduğunu bileceklerdir. ayette geçen ve: “Tedavi edecek kim var?”⁴⁰³ Şeklinde anlam verilen “Men Rakk” ifadesi, Ebu Kilâbe, Dehhak, İkrime, ibn-i Zeyd ve Katade tarafından: “Tedavi edecek bir doktor veya büyücü var mı?” şeklinde izah edilmiştir. Abdullah b. Abbas ise “Ölüm gelip can boğaza dayandığında melekler: “Bunun ruhunu alıp yukarı kim çıkaracaktır? Azap melekleri mi yoksa rahmet melekleri mi?” diye soracaklardır.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁰⁴

Razi ise bu ayetle ilgili olarak Zeccac’ın şu sözlerine yer verir: “Burada geçen (kellâ) ifadesi dünyanın ahirete tercih edilemeyeceği anlamındadır.” Buna istinaden sanki siz ahiretteki saidlerin saadetlerini ve şakîlerin şekâvetlerini anladığınıza ve dünyanın ahiret ile kıyas dahi edilemeyeceğini bildiğinize göre, dünya için ahireti heba etmekten vazgeçin ve geldiğinde dünyadan ayrılacağınız ve kendisiyle ebedi olan ahirete intikal edeceğiniz, önünüzdeki ölüm meselesinde daha dikkatli olun, denilmek istenmiştir.⁴⁰⁵

Bunlara ilave olarak “kellâ”, Arap dilindeki edatlardan biridir. Kur’an-ı Kerim’de Kellâ ifadesi, yeniden diriliş gününün dehşetine inanmayanları caydırmak maksadıyla isti’mal edilmiştir. Kur’an’da bulunan on beş Mekkî sûrenin otuz üç farklı yerinde korkutmak ve uyarmak gayesiyle kullanılmıştır. Kellâ, “hayır” anlamında olumsuzluğu ifade eder. Kellâ, hedef kitle olan insanların yapmak istedikleri bazı şeyleri reddeder ve onları bu isteklerinden vazgeçirmeyi ister. Kellâ,

⁴⁰¹ Seyyid Kutub, *Fîzilâli'l-Kur’ân*, 6/3772.

⁴⁰² Kıyamet, 75/26-27.

⁴⁰³ Kıyamet, 75/27.

⁴⁰⁴ Taberî, *Cami’u'l-beyan fi tefsiri'l-Kur’an*, 7/508.

⁴⁰⁵ er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, , 12/309.

muhatapı olan insanlara kendisinden önceki mananın yasaklama ve olumsuzluk anlamını göstermekle birlikte bundan sonra söylenecek ifadenin önemini bildirir. Kellâ'nın Kur'an-ı Kerim'de ve Arap Dilinde "hakkan" yani gerçekten anlamına geldiği de, Kûfe dil ekolü öncülerinden olan el-Kisâi ve onun görüşlerini takip edenler tarafından kabul edilmiştir.⁴⁰⁶

Kısaca izah ettiğimiz "Kellâ" ifadesinden hemen sonra gelen, "*can boğaza (köprücük kemiğine) dayandığı zaman*" ayetiyle, adeta ruhun bedenden çıkmadan önceki son haline işaret edilmek istenmiştir. ayette geçen "terâkî" kelimesi cem'i olup boyun ile gırtlak boğumu arasındaki kemik anlamına gelir. Bu ayet-i kerime Allah Teâlâ'nın Vâkıa Sûresi'nde bildirdiği şu ayet gibidir: "*Ama can boğaza gelip dayandığında; İşte o zaman siz (çaresiz) bakar durursunuz. Biz ona sizden yakınız, fakat göremezsiniz. Mademki kimsenin hâkimiyeti altında değilmişsiniz; Haydi onu (hayatı) geri döndürün, sözünüzde doğruysanız!*"⁴⁰⁷

Yine bu ayetin devamında geçen, "*Yok mu bir şifacı? dendiğinde*" ayetiyle ilgili tefsirlerde bazı açıklamalara yer verilmiştir. Bunlardan üç tanesini kısaca zikretmeyi istiyoruz:

1. "Râkk" kelimesi "rukye" den türediği düşünüldüğünde "muskacı ve üfürükçü" anlamına gelir ki, Kur'an'ın indirildiği dönemde bu kelimeyle "eczacılık ve hekimlik" kast edilirdi. Bu anlamda düşünülürse, ayete "Yok mu bu adamı tedavi edecek hekim, şifa verecek ilaç?" şeklinde anlam verilebilir.⁴⁰⁸

2. "Râkk" kelimesi "terakki" anlamına da gelmektedir. Kelime bu anlamda kullanıldığında ise ayet; "Bu kişinin canını alıp, bu sıkıntıdan onu kurtaracak kimdir, var mı böyle birisi?" şeklinde anlaşılır. ayete bu anlam verildiğinde, aşırı yaşlılar ve umutsuz hastalar için Türkçedeki "Allah kurtarırverse, Allah çektirmese" gibi çaresizlik ve umutsuzluk belirten ifadeler gibi olduğu söylenebilir. İbni Abbas ise: "Ölüm gelip can boğaza dayanınca melekler: "Bunun

⁴⁰⁶ Halil İbrahim Tanç, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Erzurum: 2014), Sayı: 42, s.40.

⁴⁰⁷ Vakıa, 56/83-87.

⁴⁰⁸ Taberî, *Cami 'u'l-beyan fi-tefsiri'l-Kur'an*, 7/509.

ruhunu azap melekleri mi yoksa rahmet melekleri mi alıp yukarı çıkaracak?” diye soracaklardır.” şeklinde açıklamıştır.⁴⁰⁹

3. Buradaki “râkk” kelimesi (rakıye-yerkâ-rakye) fiilindedir. Buna göre, bu sözü melekler söylemişlerdir. İbn-i Abbas; “Melekler, ölen kişi kâfir ise ona yaklaşmak istemezler. Bunun üzerine ölüm meleği; “Bu kâfire kim yaklaşacak?” anlamında “yerkâ” demiştir. Kelbî’de kişi ölmek üzereyken, ölüm meleğinin dışında, yedi rahmet, yedi de azap meleği hazır bulunur. Ölmek üzere olan kişinin canı, köprücük kemiğine dayandığında, onlar birbirlerine, hangisinin bu ruhu alıp göğe yükselteceğini anlamak için bakarlar. İşte “men râkk” (kim yükseltecek) ifadesi bu anlamdadır” demiştir.⁴¹⁰

Yine bu ayetlerin devamında, (*Hasta*) “*Bunun beklenen ayrılış olduğunu anladığında.*”⁴¹¹ ifadesi yer almaktadır. Bu ayete göre; can boğaza dayandığında ve kendilerini iyileştirebilecek hiç kimsenin bulunmadığı anlaşıldığında can vermekte olan kimse, ailesinden, çocuklarından, malından ve bütün dünyadan ayrılacağını anlar ve gidilecek yerin, Yüce Allah’ın huzuru olduğunu idrak eder.

Bu ayet hakkında ayrıca şöyle denmiştir: Buradaki “zann”⁴¹² lafzıyla, ölen kimsenin artık bu dünyadan tamamen ayrıldığını kesin olarak idrak edip, inandığı kastedilmiştir. Demek ki insanlar, ruhu bedeninde olduğu sürece, Allah Teâlâ’nın; “*Yok yok, siz çarçabuk geçen (dünyayı) seversiniz*”⁴¹³ ayetinde de beyan ettiği gibi, bu dünyayı çok fazla sevdikleri için, daha fazla yaşayacağı zannıyla, öleceğini düşünmek istemiyor. Bunun aksine hayatta kalacağını düşünmeye devam ediyor. Belki de Allah Teâlâ, onların bu şekildeki inançlarını, istihza için, “zann” kelimesini kullanmıştır. Ayrıca bu Ayet-i Kerime, ruhun kendi kendine yeten bir cevher olduğu ve ölümden sonrada devam ettiğine delalet etmektedir. Zira Allah Teâlâ burada ölüme “ayrılış” ismini vermiştir. Ayrılış ise, ruhun ölmemesi durumunda söz konusu

⁴⁰⁹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîb’il-Kur’ân*, s. 201;

⁴¹⁰ er-Râzi, *Mefâtihu’l-ğayb*, 12/310.

⁴¹¹ Kıyamet, 75/28.

⁴¹² “Zann” kelimesi farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu lafız, sanmak, bilmek itham etmek, sezme, şüphe etmek anlamlarına geldiği gibi, “yakîn-kesin bilgi” anlamında da kullanılmıştır. bkz. Bakara, 2/46.

⁴¹³ Kıyamet, 75/20.

olur. Çünkü birleşme ve ayrılma birer sıfattır. Sıfat ise bir mevsufun varlığını gerektirir.⁴¹⁴

Son olarak ölümle ilgili şu iki ayet zikredilir: “*Ve bacaklar birbirine dolaştığında; İşte o gün sevk edilen yer sadece Rabbinin huzurudur.*”⁴¹⁵

Ayette geçen “Sâk” lafzının ne anlama geldiği hususunda şu iki görüşe yer verilmiştir:

Birincisi: Bu, zor ve büyük iş demektir. Bununla ilgili me’ânî âlimleri şöyle bir ifade de bulunurlar; “İnsana, bir sıkıntı uğradığında, onu üzmemek için paçalarını sıvar. Buna binaen, çetin ve zor işlere sâk (bacak) denmiştir. Yine ayette geçen bu ifadeyle dünya ve dünyanın lezzetlerinden ayrılışın şiddetiyle, dünyadan gitmenin şiddeti birleştiği zaman veya çocukları, aileyi, malı ve makamı terk etmek zorunda olmasının getirdiği sıkıntıyla, dostlarının kederlenip, düşmanlarının sevinmesi bir araya geldiği zaman...” demektir.⁴¹⁶

Allah Teâlâ, insanın eşini, dostunu geride bırakması, alıştığı dünya hayatından, bilmediği bir uhrevi yolculuğa çıkması, Allah Teâlâ’nın huzuruna varıp dünyada yapıp ettiği şeylerin hesabını verme endişesi gibi durumlar meydana geldiği ve ruhun bedenden çekilmesinin zorluğuna istinaden, “*Bacakların birbirine dolandığı*”⁴¹⁷ ifadesini kullanmıştır. İkincisi: Buradaki “sâk” kavramıyla, baldır kastedilmiştir. ayette geçen, “Bacaklar birbirine dolaştığı zaman” ifadesini müfessirler çeşitli şekillerde izah etmişlerdir:

Abdullah b. Abbas, Katade, Mücahid, Hasan-ı Basri, Atiyye, Dehhak ve ibn-i Zeyd’e göre bundan maksat, dünyanın dehşetiyle, ahiretin dehşetinin karışmasıdır. Yani, can veren kimse, dünyaya veda ederken bir yandan onun sıkıntısını çeker diğer taraftan ahirete geçiş yaptığı için orada olacıklardan dolayı büyük bir sıkıntıya kapılır.⁴¹⁸ Böylece bir ayağı dünyada diğer ayağı ahirette olduğu için ayakları birbirine dolaşmış olur. Hasan-ı Basri ise, bundan maksadın, ölünün, kefenlenme esnasında bacaklarının sarılması olduğunu söylemiştir. Âmir eş-Şa’bî,

⁴¹⁴ er-Râzi, *Mefâtihu’l-ğayb*, 12/311.

⁴¹⁵ Kıyamet, 75/29-30.

⁴¹⁶ er-Râzi, *Mefâtihu’l-ğayb*, 12/312.

⁴¹⁷ Kıyamet, 75/29.

⁴¹⁸ Mahallî; Suyûtî, *Celaleyn*, s.244.

Hasan-ı Basri, Ebu Malik ve Katade'den gelen başka bir görüşe göre, ölenin bacalarının dolaşmasından maksat, insanın öleceği esnada gücünü kaybetmesinden dolayı bacalarının fiilen birbirine dolaşmasıdır. Ebu İsa'ya göre ise bu ifade, ölen kişinin işlerinin birbirine karışmasına işaret eder. Taberi ise, ölenin ahiretteki sıkıntıları ile dünyadaki sıkıntılarının birbirine karışacağını ifade eden görüşü tercih etmiştir. Bu görüşüne, “*İşte o gün sevk edilen yer sadece rabbinin huzurudur.*”⁴¹⁹ ayetini delil göstermiştir.⁴²⁰

Elmalılı Tefsirine baktığımızda, “*bacakların birbirine dolandığı zaman*” ayetine ölümün şiddet ve acısıyla el ayak karışmış ve birbirine dolanmıştır şeklinde anlam verilmiştir. Mesâk kelimesini, “Ölmek üzere olan kişi, çok sevdiği dünyasından, onun nimetlerinden ve bütün azalarının birbirlerinden “elveda, el firak!” diyerek acı ve keder içinde tam anlamıyla ayrıldığı zaman o bunu görmüş ve ölüm acısıyla el ayak birbirine karışmış, bacak bacağa dolaşmış bir vaziyette, o gün sevk olunmuş ancak Rabbinedir, der.” ifadeleriyle açıklamıştır.⁴²¹

Hayatta iken tüm ikaz ve uyarılara rağmen Allah Teâlâ ve ahireti inkâr edip ölüm anında hakikatleri görünce yola gelenlerin hiçbir mazereti kabul edilmeyecektir. Onlara böyle davranılması dünyadaki yaşamlarıyla ilgilidir. Bununla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: “*Vaktiyle o hakka inanmamış, namaz da kılmamıştı. Aksine inkâr etmiş, haktan yüz çevirmişti. Sonra da çalım sata sata yürüyüp yandaşlarına gitmişti.*”⁴²² Bu ayetler dünyada iken hakkı inkâr eden, amelleriyle haktan yüz çeviren, kendisinde hayırdan bir eser bulunmayan inkârcıların halini haber vermektedir.⁴²³

Otuz dört ve otuz beşinci ayetlerde ise, “*(Ey insan!) Acı sonun yaklaştıkça yaklaşıyor! Evet, o sana yaklaştıkça yaklaşıyor!*” buyrulması, uyarı üstüne uyarı, tehdit üstüne tehdittir. Buradaki uyarı ve tehdidin dört defa tekrarlanması, önceki ayetlerde geçen Allah'a ve Resulüne inanmamak, yalanlamak, namazı terk etmek ve

⁴¹⁹ Kıyamet, 75/30.

⁴²⁰ Taberî, *Cami'u'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an*, 8/509.

⁴²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an dili*, 8/5485.

⁴²² Kıyamet, 75/31-33.

⁴²³ İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 8/307.

haktan yüz çevirmek gibi kötü hasletleri işlemekten dolayıdır. Bu ayetlerin Ebu Cehil hakkında indiği de rivayet edilir.⁴²⁴

Malına, mülküne, makam ve şöhretine, güç ve kuvvetine güvenerek Allah'tan (cc) yüz çevirenlere hitap eden bu ve bunun gibi ayetler, insanı sarsacak ve tüyleri ürpertecek mahiyettedir. Bu ayetlerin Ebu Cehil hakkında nazil olduğu rivayet edilse de özünde Hakka karşı gelen tüm insanları kapsamaktadır.⁴²⁵

2.1.18. Ölüm Kavramı

Ölüm (mevt) kelimesi, lügatlere baktığımızda gerçek ve mecazi olarak çeşitli anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Gerçek manada kullanıldığında, yaşamın zıddı anlamına gelir.⁴²⁶ Mecazi olarak ise ölüm, gücün yok olması, aklın kaybolması, sakinlik, uyku, fakirlik, yaşlılık, zillet, isyan, dilencilik gibi birçok anlamda kullanılmaktadır. Örneğin; tabiatın yok olduktan sonra yeniden canlanması, Kur'an'da şöyle ifade edilir. *“Yeryüzünü ölümünden sonra dirilten O'dur.”*⁴²⁷ Bir hadiste ise, *“öldükten sonra bizi dirilten Allah'a hamdolsun ve dönüş O'nadır”*⁴²⁸ buyrulur, uykunun da ölümün bir çeşidi olduğu bildirilmiştir.

Ölümün tarifiyle ilgili olarak birkaç örnek verecek olursak, İmam-ı Gazzâlî'nin tasavvufî anlamdaki şu tanımını dikkat çeker; ölüm, ruhun bedeni terk etmesi ve bedenün organlarını kullanma gücünü kaybetmesidir. Beden bu haldeyken, ruhun bedene isyan etmesidir. Ölüm, tüm organlardaki dönülmez felç halidir.⁴²⁹

Tıptaki ölüm tarifi ise şöyledir; maddi açıdan canlıların yeni hücre ve molekül üretemeyip kendilerini yenileyememesi veya yaşam için hayatîyet arz eden organların (beyin, kalp gibi) tahribi sonucu yaşamın sona ermesidir.⁴³⁰

Psikolojide ise ölüm şöyle tanımlanır; ölüm insanlar için önü alınamayan ve çaresi olmayan bir son, yaşam isteğinin önündeki aşılabilir bir engel aynı zamanda korku ve endişe uyandıran şeydir.⁴³¹

⁴²⁴ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 19/114.

⁴²⁵ Kerim Buladı, “el-Kıyâme Süresinin Tefsiri ve Tasvir Ettiği İnsan Karakteri”, s.157.

⁴²⁶ İbn-i Manzur, *Lisânu'l-arab*, 2/90.

⁴²⁷ Rum, 30/19.

⁴²⁸ Buhârî, Daavât, 6.

⁴²⁹ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed ibn-i Muhammed, *Ölüm ve Ötesi* (çvr. Abdullah Aydın), (İstanbul: Seda Yayınları, 1997) s.185.

⁴³⁰ Faruk Karaca, “*Ölüm Psikolojisi*”, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), s.86.

2.1.19. İslamda Ölüm

İslam inancına göre ölüm, ruhun bedenden çıkmasıdır.⁴³² Ruh bedenden ayrılınca beden ölür ve ruh berzah denilen yerde beklemeye başlar.⁴³³ Ardından kıyametin kopuşuyla birlikte Allah Teâlâ ölüleri diriltir⁴³⁴ ve mahşerde toplar.⁴³⁵ İnsanların dünyada yapıp ettikleri sorgulandıktan sonra,⁴³⁶ mü'minler cennete,⁴³⁷ kâfirler cehenneme gönderilir.⁴³⁸ Artık cennette ve cehennemde ölüm yoktur.⁴³⁹

Kur'an-ı Kerim'in bizlere verdiği bu bilgiler ışığında kesin olarak diyebiliriz ki; ölüm ve ölümden sonra diriliş vardır. Ölüm bir yok oluş değil, yeni bir hayatın başlangıcıdır.

2.1.20. Kur'an'da Ölüm Kavramı

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de, *"hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, güçlüdür, çok bağışlayandır"*⁴⁴⁰ ve *"her nefis ölümü tadacaktır"*⁴⁴¹ buyurarak, ölümü ve hayatı yarattığını ve tüm canlıların öleceğini haber verir. *"Birde daima diri olup, hiçbir zaman ölmeyen Allah'a tevekkül et!"*⁴⁴² anlamındaki ayetler ise, ölümsüzlüğün sadece Yüce Allah'a ait olduğunu vurgular.

Yine Kur'an, *"...hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır,"*⁴⁴³ *"Hiçbir kimse Allah'ın yazılıp bir süreye bağlanmış izni olmadan ölmez,"*⁴⁴⁴ anlamındaki ayetlerle, insanların ne zaman ve nerede öleceklerini bilemeyeceklerini, bunun sadece Yüce Allah'ın tasarrufunda olduğunu ve O'nun izni dışında hiçbir ölümün gerçekleşmeyeceğini hatırlatır.

---

⁴³¹ Hayati Hökekleli, *"Din Psikolojisi"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 22/97.

⁴³² Enam, 6/61.

⁴³³ Mü'minûn, 23/99.

⁴³⁴ Hacc, 22/6-7.

⁴³⁵ Enam, 6/38; isra, 17/71.

⁴³⁶ İnşikâk, 84/7-12.

⁴³⁷ Araf, 7/42.

⁴³⁸ Ahzâb, 33/64.

⁴³⁹ Araf, 7/42; Taha, 40/74.

⁴⁴⁰ Mülk, 67/2.

⁴⁴¹ Âli İmran, 3/185; Enbiya, 21/35; Ankebût, 29/53.

⁴⁴² Furkan, 25/58.

⁴⁴³ Lokman, 31/34.

⁴⁴⁴ Âli İmran, 3/145.

Kur'an'ın beyanına göre insanlar, yaşamlarının son anında ölüm sarhoşluğu yaşar.⁴⁴⁵ Bu sebeple Hz. Peygamber'in ölüm sarhoşluğundan Yüce Allah'a sığındığını birçok hadisinde görürüz.⁴⁴⁶ Bir insanın ölüm vakti gelince, ölüm meleği onun canını çeker alır⁴⁴⁷ ve bu işi Allah Teâlâ'nın izni ve emriyle yapar. “*Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler*”⁴⁴⁸ ayeti gereğince ölüm anı geldiğinde ecelin ertelenmesi veya öne alınması söz konusu değildir.

2.1.21. Allah'ın Öldürmesi ve Diriltmesi

Yüce Allah, hem öldüren hem de hayat verendir.⁴⁴⁹ Bunları yaparken O tektir. O'ndan başka hiç kimsenin bu işlere gücü yetmez. Bir şeye karar verdimi, sadece “ol” demesi yeterlidir, o şey hemen olur. O'na karşı durulamaz ve muhalefet edilemez. Her zaman O'nun dediği olur.⁴⁵⁰

Kur'an-ı Kerim'de “*Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın ve dilediğine sayısız rızık verirsin,*”⁴⁵¹ buyrulur, diriden ölüyü, ölüden diriye çıkarmaya muktedir olan yegâne zatın Yüce Allah olduğu bildirilmektedir.

2.1.22. Ölüm Korkusu

Ölümden kaçmak imkânsız olduğu gibi, ölümden korkmamakta mümkün değildir. Bu gerçek, Kur'an'daki “*Sayıca binleri buldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Bunun üzerine Allah onlara “ölün!” dedi. Sonra kendilerine hayat verdi. Şüphesiz Allah'ın insanlar üzerinde büyük lütufları vardır ama insanların çoğu şükretmezler*”⁴⁵² ayetiyle ifade edilir. Allah Teâlâ, ne zaman ve hangi peygamber devrinde olduğunu bilmediğimiz bu haberle ölümden kaçışın imkânsız olduğunu bildirmektedir. Ayrıca bu ayeti kerime, hastalık, doğal afet veya savaş gibi durumlarda toplu olarak ölüm korkusuyla vatanını terk etmenin

⁴⁴⁵ Kâf, 50/19.

⁴⁴⁶ Tirmizî, Cenâiz, 8.

⁴⁴⁷ Enam, 6/61; Secde, 32/11.

⁴⁴⁸ Araf, 7/34.

⁴⁴⁹ Bakara, 2/258; Tevbe, 9/116; Hac, 22/66; Mü'minûn, 23/88; Hicr, 15/23; Mü'min, 40/68; Hadîd, 57/2; Duhân, 44/8.

⁴⁵⁰ İbn-i Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 13/7014.

⁴⁵¹ Âli İmran, 3/27.

⁴⁵² Bakara, 2/243.

insanları ecelin yakalamasından uzaklaştırmayacağını ilan etmektedir. Yine ölüm korkusundan dolayı, Allah'ın emri olan vatanlarını savunmayı bırakıp topluluklar halinde yurtlarını terk eden nice kavimlerin perişan ve zelil olduklarını hatta öldüklerini tarih kaydetmekte ve bu asırda da bunu bizzat görmekteyiz. Hâlbuki Yüce Allah, *“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!”*⁴⁵³ buyurarak, ölüm korkusuyla insanları sınayacağını bildirmektedir.

Ölüm korkusu kâfirlerde daha belirgindir. Onların ne denli korkak oldukları Kur'an'da *“Yahut onlar, karanlıklar içinde gökten boşanan gök gürültülü, şimşekli bir yağmura tutulmuş kimseler gibidirler. Yıldırımlar yüzünden ölümden korkarak parmaklarıyla kulaklarını tıkırlar. Hâlbuki Allah inkârcuları çepeçevre kuşatmıştır”*⁴⁵⁴ ayetiyle ifade edilir. Münafıklar ise, korktuklarında ölüm endişesiyle şuursuz ve baygın bir halde bakakaldıklarını *“İçinizden engelleyicileri ve size karşı nekeslik içinde arkadaşlarına, “Tehlike yaklaştığında ölümden dolayı kendinden geçip gözü kaymış kimse gibi sana baktıklarını görürsün, tehlike geçince de hayra karşı nekeslik içinde size sivri dillerini uzatırlar. Bunlar gerçekte iman etmemişlerdir, Allah da onların yaptıklarını geçersiz saymıştır. Bunu yapmak Allah için çok kolaydır”*⁴⁵⁵ ayetiyle öğreniyoruz.

2.1.23. İnsanda Ölüm Hali

İnsan beden ve ruhtan müteşekkil bir varlıktır. Eceli gelen insanın ruhu bedenden ayrılmaktadır. Bu ayrılımda insanın bir takım sıkıntılar çektiği müşahede edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda bu durumu anlatan bir kısım ayetlere de rastlamaktayız;

Yukarıda ifade edildiği üzere Can boğaza kadar gelip⁴⁵⁶ hasta ölümle yüz yüze geldiğinde etrafında bulunan insanlar, *“Bunu yaşatacak bir şifacı yok mu?”*⁴⁵⁷ diye sorarlar ve telaşla acaba son bir çare bulabilir miyiz gayesiyle araştırırlar. Ölmek üzere olan kimsenin yanında ölüm meleği olduğu gibi azap ve rahmet melekleri de bulunur. Ölen kimsenin ruhunun azap melekleri mi, yoksa rahmet

⁴⁵³ Bakara, 2/155.

⁴⁵⁴ Bakara, 2/19.

⁴⁵⁵ Ahzab, 33/19.

⁴⁵⁶ Kıyamet, 75/26

⁴⁵⁷ Kıyamet, 75/27

melekleri mi götürecekler, ölen kimsenin hali belirleyecektir. Bu kargaşa esnasında ölüm döşeğinde olan kişi artık dünyadan ve yakınlarından ayrılma vaktinin geldiği anlar⁴⁵⁸ ve bacaklar birbirine dolaşır⁴⁵⁹ dünya ile alakası kesilir, ahirete ve ilahi huzura yönelir. Artık kendi isteği ve iradesiyle hareket edemez. Sonunda ecelinin gelmesiyle canı kabzedilir ve Yüce Allah'ın huzuruna sevk edilir,⁴⁶⁰ dünyada yapıp ettiklerinin hesabı sorularak, cennete veya cehenneme gönderilir.

Ölüm, tüm insanların başına gelecek kesinleşmiş bir kaderdir. Zaman, mekân ve şekil olarak kimsenin seçim yapma hakkına sahip olmadığı sırlı bir olaydır. Bütün bilinmeyenlerde olduğu gibi, ölüm de insanda ürperti ve endişe meydana getirir. Ölümü dosta kavuşma muştusu olarak görenler olsa da çoğunlukla ölüm, insanları tir tir titretir. Ölenler, bu tecrübelerini diğer insanlarla paylaşamadıklarından dolayı herkes ölümü kendisi yaşamak ve tecrübe etmek zorundadır. Bu açıdan bakıldığında ölüm sahneleri, ölenlerin sayısı kadardır. Hiçbir ölüm sahnesi bir diğeri gibi değildir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de bu sır perdesini çok az aralayıp sanki *"İş bildiğiniz gibi değil"* buyurarak ölüm anındaki sahneleri ve halleri, herkesin farklı bir şekilde yaşayacağını bildirir.

Evet, *"Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz."*⁴⁶¹ Buna hiç şüphe yoktur. Ancak herkesin tatması farklı olacaktır. Kimi azabı, cezayı ve acıyı tadacak, kimi ise cennet nimetlerini hissederek ve lezzetini tadarak bu âlemden, ebedî âlemine davet edilecek. Ölümün bir zâhiri vardır, bir de insanların dıştan görüp hissedemediği bâtını vardır. Ölüm bazen zâhiren güzelmiş gibi görünse de gerçekte ölen kimsenin ne acılar çektiğini, Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de, *"Melekler, kâfirlerin yüzlerine ve sırtlarına vura vura ve "haydi tadın ateş azabını" diyerek canlarını alırken bir görseydin"*⁴⁶² buyurarak, kâfirlerin ölüm halini bizlere haber vermiştir.

Şu ayetlerde ise hem ölüm anı geldiğinde insanların durumu hem de mü'minler ve kâfirlerin ölüm sonrası halleri karşılaştırılarak verilir:

"Can boğaza gelip dayandığında; İşte o zaman siz (çaresiz) bakar durursunuz. Biz ona sizden yakınız, fakat göremezsiniz. Mademki kimsenin

⁴⁵⁸ Kıyamet, 75/28

⁴⁵⁹ Kıyamet, 75/29

⁴⁶⁰ Kıyamet, 75/29

⁴⁶¹ Ankebût, 29/53.

⁴⁶² Enfâl, 8/50.

*hâkimiyeti altında değilmişsiniz; Haydi onu (hayatı) geri döndürün, sözünüzde doğruyunuz! Şayet o, Allah'a yakın olanlardan ise; Ona huzur, güzel nasip ve nimetlerle dolu cennet vardır. Eğer amel defteri sağından verilenlerden ise, (ona şöyle denir:) "Selâm sana ey hakkın ve erdemin yanında olmuş kişi!" Ama yoldan sapmış inkârcılardan ise; Onu da kaynar sudan bir ziyafet ve atılacağı cehennem ateşi beklemektedir! Şüphesiz bu kesin gerçeğin ta kendisidir."*⁴⁶³

Kur'an-ı Kerim'in anlatım üslubunda, insanların aklını kullanıp, hangisini tercih ettiğini belirleyerek yaşantısını ona göre ayarlaması için, cennetle cehennem ve cennetliklerle cehennemlikler beraber zikredilir.

2.1.24. Kur'an'da Ölüm Anı ve Son Nefesle İlgili Ayetler

Kur'ân-ı Kerîm'de ölüm hali tasvir edilirken canın köprücük kemiklerine veya boğaza dayanmasından, ölenin ve etrafındakilerin telâşa düşmesinden ve ölüm baygınlığından söz edilmekte, ancak bu durum kâfir, zalim ve münafıkların ölüm halini ifade etmektedir.⁴⁶⁴ Nitekim Kıyamet Sûresi'nde ölümün bu türüne maruz kalacak kimselerin Hz. Peygamber'in getirdiği vahyi kabul etmediği, namaz, dua ve niyazla ilgisi bulunmadığı, yalan saydığı dinî gerçeklere sırt çevirip taraftarlarıyla birlikte kibirlendiği belirtilmiştir.⁴⁶⁵ Yine Kur'an'da, meleklerin, kâfirlerle münafıkların ruhlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuracakları,⁴⁶⁶ dinî gerçekleri yalan saymak suretiyle kendilerine zulmetmiş kimselerin ruhlarını kabzederken de onları bir anlamda azarlayacakları ifade edilmektedir.⁴⁶⁷ Bu beyanlar ölüm güçlüklerinin kâfir, zalim ve münafıklar için söz konusu olduğunu göstermektedir.

Kur'an üslubunda cennet ve cehennem, cennetlikler ve cehennemlikler birlikte zikredilir. İnsan aklını kullanıp, hangisini istediğini belirleyerek yaşantısını ona göre ayarlayacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de ölümle ilgili bazı ayetleri burada zikretmek istiyoruz;

---

⁴⁶³ Vakıa, 56/83-95.

⁴⁶⁴ Kaf, 50/19; Vâkıa, 56/83-84; Kıyamet, 75/26-30).

⁴⁶⁵ Kıyamet, 75/31-33.

⁴⁶⁶ Enfal, 8/50-51; Muhammed, 47/27-28.

⁴⁶⁷ Nisâ, 4/97; A'râf, 7/37; Nahl, 16/28-29).

“Hele can boğaza dayandığı zaman, o vakit siz bakar durursunuz. Biz ona sizden daha yakınız, ama göremezsiniz.”⁴⁶⁸

“Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de: İşte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir, denir.”⁴⁶⁹

“Melekler, onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken halleri nasıl olacak?”⁴⁷⁰

Şu ayetlerde de sâlihlerin ve fâcirlerin ölüm halleri karşılaştırılarak verilir: *“Can boğaza geldiğinde ve siz de ona bakıp duruyorken; biz ona sizden daha yakınız ve fakat siz göremezsiniz. Eğer (kıyamette dirilip) hesaba çekilmeyeceğiniz sözünde doğru iseniz, o (çıkmakta olan can)ı geri çevirseniz ya! Eğer (ölen kişi) Allah’a yakın kılınmışlardan (mukarrebînden) ise, ona rahatlık, hoş kokulu güzel rızık ve Naîm (bol nimet) cenneti vardır. Eğer (ölen kişi amel defteri sağ eline verilecek) bahtiyar kimselerden ise kendisine; Bahtiyar kullardan sana selâm var! denilir. Ama haktan sapan yalancılardan ise, işte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır. Bir de cehenneme atılma vardır. İşte, hakkında hiç şüphe olmayan gerçek budur!”⁴⁷¹*

Arapçada mevt, vefat, helâk gibi kelimelerle ifade edilen ölüm hayatın karşılığı olup sözlükte “hayatın sona ermesi” anlamına gelir. Genellikle “ruhun bedenden ayrılması suretiyle kişinin maddî hayat kaynağını yitirmesi” şeklinde tanımlanan ölüm ve ölüm sonrası hakkındaki algılama, inanış ve uygulamalar kültürden kültüre, devirden devire değişmektedir.

2.1.25. Hazreti Peygamberin Vefatı

Hayatın ve insanî değerlerin korunması, dünyanın imar edilmesi ve ebediyet için gerekli hazırlığın yapılabilmesi için, Allah insana hayatı sevdirmiş, ölümü ise acı ile karşılanır bir niteliğe büründürmüştür. Nitekim ölüm anında insanın özellikle Peygamber Efendimizin neler yaşadığı bazı hadislerde bizlere bildirilmiştir.

---

⁴⁶⁸ Münâfikûn, 63/10.

⁴⁶⁹ Vâkıa, 56/83-85.

⁴⁷⁰ Kâf, 50/19; Ölümle ilgili diğer ayetler için bkz. Muhammed, 47/27; Rahmân, 55/26; Şuarâ, 26/ 88-89; Âl-i İmrân, 3/102; Yâsîn, 36/68; Yûsuf, 12/101; A’raf, 7/126; Hicr, 15/99; Enbiyâ, 21/35; Mülk, 67/2.

⁴⁷¹ Vâkıa, 56/83-95.

Konumuz ölüm sahneleriyle ilgili olduğundan Hz. Peygamberin ölüm haline de kısaca değinmek istiyoruz.

Resûl-i Ekrem'in ölüm hastalığında Hz. Âişe'nin evinde olduğu ve son nefesini onun kucağında verdiği bilinmektedir. Hz. Âişe, Resûlullah'ın ölüm sırasında acı çektiğini söylemekte ve *“Lâ ilâhe illallah, ölümün de sarsıntıları varmış, Allah'im, bana yardım et!”* dediğini nakletmektedir.⁴⁷²

Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamberin son hastalığında yanlarında bir kap içerisinde su vardı. Hz. Peygamber bu hastalığında, elini suya sokup yüzünü ıslattıktan sonra:

*“Allah'im, sekerat-ı mevte (ölüm zahmeti ve baygınlığında) bana yardım et.”*⁴⁷³ diye dua ediyordu.

Hz. Aişe diyor ki; *“Ben Hz. Peygamberin, vefatında çektiği ıstırabı gördükten sonra, kolay ölmesinden dolayı kimseye gıpta etmem (imrenmem).”*⁴⁷⁴

2.1.26. Konuyla İlgili Bazı Hadisler

*“Kimin (hayâтта söylediği) en son sözü ”lâ ilâhe illallah” olursa, cennete gider.”*⁴⁷⁵

*“Kabir, (amellere göre) ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.”*⁴⁷⁶

Rasûlullâh (sav): *“Ölüp de pişmanlık duymayacak hiçbir kimse yoktur.”* buyurmuştu. *“O pişmanlık nedir yâ Rasûlallâh?”* diye sorulunca, *Efendimiz: “(Ölen), muhsin (ihsan sâhibi, sâlih) bir kişi ise, bu hâlini daha fazla artıramamış olduğuna; şayet kötü bir kişi ise, kötülükten vazgeçerek hâlini ıslah etmediğine pişman olacaktır.”* cevâbını verdiler.⁴⁷⁷

*“Zevkleri bıçak gibi keseni -ölümü- çok hatırlayın!”*⁴⁷⁸

⁴⁷² Buhârî, Rikak, 42; İbn Mâce, Cenâiz, 64; Tirmizî, Cenâiz, 8.

⁴⁷³ İbn Mâce, Cenaiz, 64; Tirmizi, Cenaiz, 8.

⁴⁷⁴ Tirmizi, Cenaiz, 8.

⁴⁷⁵ Ebu Dâvud, Cenâiz, 15-16.

⁴⁷⁶ Tirmizî, Kıyamet, 26.

⁴⁷⁷ Tirmizî, Zühd, 59.

⁴⁷⁸ Tirmizî, Zühd, 4.

*“Hiçbiriniz ölmeyi istemesin. Ölüm kendiliğinden gelmeden önce de öleyim diye dua etmesin. İnsan ölünce hiçbir iyilik yapamaz. Mü’minin hayatta kalması iyiliklerini çoğaltır.”*⁴⁷⁹

2.1.27. Mü’minlerin Ölümü

“Mümin” kelimesi “âmene” fiilinden türemiş ismi faildir. Bu fiilin asıl kökü “emene” dir. Bu kelimeye baktığımızda inanmak, emanet etmek, güvenmek, boyun eğmek, emniyette olmak gibi anlamları içermektedir.⁴⁸⁰ Kur’an’a göre ise Allah’ı ve Hz. Muhammed’i kabul ve tasdik edenler mü’min olarak vasıflandırılırlar.⁴⁸¹

Kur’an-ı Kerim, ölüm anında insanların müjde, lütf ve ceza gibi durumlarla karşılaşacağına işaret eder. Bu durum dünyada iken yapılan iyi veya kötü amellere göre şekillenecektir. Örneğin Allah Teâlâ *“Kendisine kavuştukları gün onları esenlik dileyerek selâmlayacaktır ve onlar için değerli bir ödül hazırlamıştır”*⁴⁸² ayetiyle müminlerin dünyada yapıp ettiklerinin boşuna değil kesinlikle mükâfatı ve karşılığı olacağını müjdeler. Başka bir ayette ise, *“Onlar, meleklerin, “Selâm size; yaptıklarınıza karşılık girin cennete!” diyerek mutluluk içinde ruhlarını teslim alacağı kimselerdir.”*⁴⁸³ buyurularak, iman edenlerin ruhlarının alınırken tertemiz bir şekilde alınacağı ifade edilir. Ayrıca ayette geçen “selamün aleyküm” ifadesi de, meleklerin müminlerin ruhlarını aldıkları esnada onlar ikram için verdikleri selamdır.⁴⁸⁴

Mukâtil’in tefsirinde baktığımızda mü’minin ölümü Nâziat Sûresi’nde geçen *“Kolayca çekip çıkaranlara”*⁴⁸⁵ ve *“Dalıp yüzenlere”*⁴⁸⁶ ayetleriyle izah edilmektedir. Mukâtil müminin ruhu suda yüzmekte olan yüzücüye benzer demektedir. ayetteki yüzmekten maksat ise meleklerin semada yüzmeleridir. Yüzleri güneş gibi parlayan, başlarında taşları olan, gülümseyen hoş ve sevinçli melekler

⁴⁷⁹ Müslim, Zikir 13; Ayrıca bkz. Nesâî, Cenâiz 1.

⁴⁸⁰ İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur’ân*, s. 90,-91.

⁴⁸¹ Maide 5/69.

⁴⁸² Ahzab, 33/44.

⁴⁸³ Nahl, 16/32.

⁴⁸⁴ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 14/144.

⁴⁸⁵ Nâziat, 79/2.

⁴⁸⁶ Nâziat, 79/3.

müminin ruhuna adeta yarışircasına varırlar ve onun ruhunu alıp hiçbir engele takılmadan sidre-i muntahaya çıkarırlar.⁴⁸⁷

Kur'an, inkâr edenlerin karşılaştacağı elem verici azabı bildirdikten sonra, iman edip dosdoğru olan müminlere önemli iki mükâfat verileceğini haber vermektedir: Birincisi, ölürken veya yeniden dirilirken, meleklerin sıcak bir dost olarak müjdelerle inmeleridir⁴⁸⁸ ikincisi ise, meleklerin müminleri ebedi olan cennet ile müjdeleyip orada arzu edilen her şeyin bulunduğunu bildirmeleridir.⁴⁸⁹

Hz. Peygamber'in, müminin son nefesini ter dökerek verdiğini söylediği de rivayet edilmiştir.⁴⁹⁰ Onun bu tür beyanından, hastalanıp ıstırap çekmek ve bazı günahlarının cezasını çekmek suretiyle ölmenin ansızın ölmekten daha hayırlı olduğu gibi bir sonuç çıkarmak mümkündür.⁴⁹¹

Hz. Peygamber, *“Allah'a kavuşmayı arzu eden kimse ile Allah'ta buluşmayı murat eder, bunu arzu etmeyen kimseyle buluşmayı ise kerih görür”* buyurmuş, bunu duyan Hz. Âişe'nin hiç kimsenin ölmeyi hoş görmediğini söylemesi üzerine Resûlullah: *“Senin zannettiğin gibi değildir. Bir mümine ölüm hali gelince ilâhî rıza ve lütufla müjdelenir. Artık onun için hiçbir şey ahiret yolculuğu kadar sevimli değildir. Kâfire ölüm hali gelince karşılaştacağı azap kendisine bildirilir. Artık onun için de hiçbir şey ölüm kadar sevimsiz olmaz. Kâfir, Allah'ın huzuruna çıkmaktan hoşlanmadığı gibi Allah da onunla mülâki olmayı murat etmez.”*⁴⁹² buyurarak mü'min ve kafirlerin ölüm anında ve sonrasında karşılaştıkları durumu haber vermiştir.

2.1.28. Kâfirlerin Ölümü

“Kâfir” kelimesi, “kefera” fiilinin ismi fail şıgasıdır. Bir şeyi gizleyen, örten manasındadır. Terim olarak ise “kâfir” Allah'ın birliğini, dini, peygamberliği bilerek açıkça inkâr eden demektir.⁴⁹³

⁴⁸⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 15/571-572.

⁴⁸⁸ Fussilet, 41/30.

⁴⁸⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/5413.

⁴⁹⁰ Tirmizî, Cenâiz, 8-10.

⁴⁹¹ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 10.

⁴⁹² Buhârî, Rikak, 41.

⁴⁹³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garib'il-Kur'an*, s.714-715

Kur'an'da kâfirlerle ilgili ayetlerin büyük bir çoğunluğu ahiretteki cezalarıyla ilgilidir. Allah Teâlâ, kâfirlerin ölüm vakti geldiğinde melekler onların yüzlerine ve arkalarına vurarak canlarını alacaklarını⁴⁹⁴ haber vermektedir.

İnkâr edenlerin ölüm anında cehennemlik oldukları müjdelenecekleri yerler gösterilince tekrar dünyaya dönmek isteyeceklerdir. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de *“Nihayet onlardan birine ölüm gelip çattınca, “Rabbim! Beni geri gönder de, geride bıraktığım dünyada iyi işler yapayım” der. Hayır! Onun söylediği bu söz boş laftan ibarettir. Önlerinde, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır. Sûra üflendiğinde artık ne aralarındaki akrabalık bağları işe yarayacak ne de birbirlerine soru sorabilecekler!”*⁴⁹⁵ ayetinde olduğu gibi birçok ayette zikredilir. Bu ayetler inkâr edenlerin ölüm esnasında ve ebedi âlemde cezalandırılacaklarını haber vermektedir.

Mukâtil, kâfirlerin nasıl öleceğini anlatırken, Nâziat Sûresinde geçen *“Andolsun şiddetle söküp alanlara”* ayetindeki *“Nâziat”* kelimesinin ölüm meleği anlamına geldiğini ifade etmektedir. Ölüm melekleri kâfirin ruhunu alırken ruh boğaza geldiği anda onu boğazına saplar. Daha sonra pürüzlü bir demiri yünden çıkarır gibi ruhunu boğazından çıkarır. Bu şekilde kâfirin canı ayağından başlayarak boğazından çıkıncaya kadar pürüzlü demirin ıslanmış yünden çıkarılması gibi zor bir şekilde çıkarılır.⁴⁹⁶

Kâfir olanlar dünyada iyi bir iş yapmışsa, onun karşılığı olmak üzere, Allah ona ölümü kolaylaştırır ve yaptığı iyiliğin karşılığını dünyada almış olarak onu cehenneme atar denmiştir. Kâfirlerden kolay bir şekilde ölenler varsa onlara imrenmemeli, asıl ölümden sonraki hayatı huzur içinde olacak olanlara imrenmeli. Çünkü kâfirin göreceği mükâfatın tamamı dünyada, mümininki ise hem dünyada hem de ahirettedir. Allah Teâlâ Müslümanlara, kâfirlerin dünyadaki bolluk ve refahlarına hayret etmemeyi ve imrenmemeyi emretmiştir.⁴⁹⁷ Biz onlardan ölümü kolay olanlara da imrenmeyiz ki, zaten bu pek nadir olur. Genellikle kâfirlerin azapları ölüm anından itibaren başlar. Melekler onların ruhlarını alırken onlara azap ederler ve bu, onların azaplarının başlangıcıdır. Peygamberimiz (sav) kâfirlerin ölümüyle ilgili şöyle buyurur:

⁴⁹⁴ Enfal, 8/50; Muhammed, 47/27.

⁴⁹⁵ Mü'minun, 23/99-101; ayrıca bkz. Enfal, 8/50; Mü'min, 40/84-85; Enam, 8/51.

⁴⁹⁶ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 15/571.

⁴⁹⁷ Tevbe, 9/55.

“Kâfirin ruhu alınacağı vakit, azap melekleri mish (denen kıldan kaba bir elbise) ile gelirler ve şöyle derler: “Bu cesetten kendin öfkeli, Allah'ın da öfkesini kazanmış olarak çık ve Allah'ın azabına koş!” Bunun üzerine, cesetten, en kötü bir cife kokusuyla çıkar. Melekler onu arzın kapısına getirirler. Orada: “Bu koku ne de pis!” derler. Sonunda onu kâfir ruhların yanına getirirler.”⁴⁹⁸

2.1.29. Hz. Peygamberin Vahiy Alma Telaşı ve Allah Teâlâ'nın O'nu Teskin Etmesi

Son olarak Kıyamet Sûresi'nin on altı ila on dokuzuncu ayetlerine baktığımızda Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Vahyi tam alma telâşı yüzünden dilini kımıldatma. Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et. Sonra onu anlatmak elbette bize aittir.”⁴⁹⁹

Resûlullah (S.A.V.), kendisine vahiy geldiğinde hemen ezberleyip ondan bir şey kaçırmamak için acele eder, dudaklarını ve dilini kımıldatır. Kendisine okunan vahyin bitmesini beklemeden telaşla tekrar etmeye çalışır. Bunun üzerine Allah Teâlâ, gelen vahyi bitinceye kadar dinlemesini ve kalbine yerleşmesi için susmasını O'na emretti. Nitekim Yüce Allah başka bir ayette “Sana vahy tamamlanmadan Kur'an'ı okumada aceleci davranma ve “Rabbim! İlmimi arttır” de.”⁵⁰⁰ buyurmaktadır.⁵⁰¹

Yine A'lâ Sûresi'ndeki “Sana okutacağız ve Allah dilemedikçe unutmayacaksın. O, açık olanı da bilir, gizli olanı da.” mealindeki ayetlere baktığımızda aynı garantinin verildiğini görmekteyiz. Bu uyarıların üzerine Hz. Peygamber, Cibril (A.S.) vahiy getirdiğinde susup dinler, O gidince tekrar ederdi. Ayrıca, Hz. Peygamberin vahyi unutmamak için tekrarlamaya çalışması, gelen seslerin kendinden değil, Cibril (A.S.) aracılığıyla Allah'tan (cc) geldiğini gösterir. Vahyin ne anlamı ne de sözleri Peygamberin kendinden değil, bizzat Allah'tandır.

---

⁴⁹⁸ Nesai, Cenaiz, 9

⁴⁹⁹ Kıyamet, 75/16-19.

⁵⁰⁰ Taha, 20/114.

⁵⁰¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 15/165.

Hız. Peygamber bunları unutmamak için kendisi bizzat çaba sarf ettiği gibi, akabinde de duyduğu bu sözleri vahiy kâtiplerine yazdırıyordu.⁵⁰²

Peygamber (A.S.), gerek Cibril'in (A.S.) heybeti, gerek gelen vahyin ağırlığına dayanabilmekte zorlanıyordu. Bu durum vahiy geldiğinde O'nun yüzünde okunuyordu. Hız. Aişe bir hadiste bu durumu, Allah Resulü'ne çok soğuk bir günde bile vahiy gelse, mübarek alnından terler boşalırdı. Dudaklarını titremesi belki de bundan dolayıydı, şeklinde anlatır. Kimileri Peygamberin dudaklarını kıpırdatması O'nun âdetiydi, der. Bazıları ise, bunu her zaman değil, ara sıra yapmaktaydı, demektedir.⁵⁰³

Bir sonraki ayette ise, “*Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir.*”⁵⁰⁴ buyurularak, Hız. Peygamberin vahyi tam alabilme kaygısı yüzünden telaşa kapılmaması gerektiğini hatırlatmakta ve O'nu teselli edip rahatlatmakta ve akabinde bu durumda nasıl davranması gerektiği “*O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et.*”⁵⁰⁵ ayetiyle açıklanmaktadır.

Bazı müfessirler bu ayeti “biz Onu Sana indirdiğimizde okunuşunu dinle!”, bazıları ise, “Sana okuduğumuz vakit onun içinde bulunan hüküm ve kanunlara uy!” şeklinde tefsir etmişlerdir. İbn-i Abbas ve Taberî'de ikinci görüşe benzer bir açıklamada bulunmuşlardır.⁵⁰⁶

Kurtubî ise, bu ayet geldikten sonra, Allah Resulü (S.A.V), vahiy geldiğinde onu dinler, daha sonra kendisine okunduğu gibi okurdu, der.⁵⁰⁷

On dokuzuncu ayette ise, “*Sonra onu anlatmak elbette bize aittir.*”⁵⁰⁸ buyurulmaktadır.

Kısaca bu dört ayeti özetleyecek olursak, Allah Teâlâ Peygamberine, kendisine vahiy geldiğinde görevinin sadece onu dinlemek olduğu, gelen vahyin

⁵⁰² Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 10/175.

⁵⁰³ Ahmed Davudođlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 3/1400-1401.

⁵⁰⁴ Kıyamet, 75/17.

⁵⁰⁵ Kıyamet, 75/18.

⁵⁰⁶ Taberî, *Camii'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an*, 29/189-190.

⁵⁰⁷ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 19/106.

⁵⁰⁸ Kıyamet, 75/19.

zihninde toplanması, ezberlenip öğrenilmesi, beyanı ve açıklanmasının kendisine ait olduğunu tekeffül etmektedir.⁵⁰⁹

Peygambere gönderilen vahiy, Allah Teâlâ'nın kesin garantisi altındadır. Kur'an'ı vahiyetmek, ezberletmek, toplamak ve açıklamak Allah'a aittir. Hz. Peygamberin vahyedilenleri tam olarak alabilme konusundaki özen ve gayreti, bu konudaki ciddiyeti, bir kelime bile atlamadan alabilme endişesi ve bu yüzden Cebrail'in (A.S.) okuması esnasında her ayet ve kelimeyi aynen tekrarlamaya çalışması, Kur'an'da hiçbir şeyin zayi olmadığına farklı bir ispatıdır. Bu durumun bizzat Kur'an'da anlatılması da indirilen vahiylerin ne kadar sağlam ve kıymetli olduğunu ortaya koymaktadır.⁵¹⁰

Bu ayetlere farklı bir meâl verilmiş ve ona göre farklı bir yorum da getirilmiştir: “(Mazeret bildireyim derken, korku ve dehşetten dili dolaşacak. İşte o zaman kendisine şöyle denecek): *“Telaşla dilini dolaştırıp durma. Bütün yaptıklarını (amel defterinde) toplamak ve şimdi onu sana okumak bizim işimizdir. Amel defterini sana okuduğumuzda, ondan ne okunduysa kabul et. Şayet (bir itirazın olursa) bil ki onları açıklamak da bizim işimizdir.”*⁵¹¹

Hız. Peygamber diğer insanlar gibi ezber yapmamıştır. Cebrail'in (a.s) getirdiğini kalbinde hazır bulmuş, o gelen vahiy vakit geçirmeden tebliğ ve tebyinde bulunmuştur. Vahiy alırken beşer olması hasebiyle bir nevi korku ve heyecana kapılıyordu. Bunun sonucunda titrediği, yüzünün rengi değiştiği oluyordu.⁵¹² Bu hallerin dereceleri vahyin şekli ve muhtevasına göre değişmekteydi. Çünkü vahiy ağır bir sözdü.⁵¹³ Kıyamet Sûresi'ndeki 16-19. ayetlerden çıkarabileceğimiz hüküm, Kur'an'ı doğru tebliğ eden, doğru açıklayan, doğru okuyan Hz. Peygamberdir. Onun göz ardı edildiği yerde Kur'an'ın doğru anlaşılması mümkün olmaz. Çünkü o, Kur'an kendisine vahyedildiği, okunduğu ve hükümlerin doğrudan öğretildiği kimsedir. Diğer bir hüküm de şudur: Kur'an'ı gönderen de onu önce resulüne öğreten de Allah Teâlâ olduğunun ilanıdır. Allah'ın ayetlerinde bunun diğer bir delili

⁵⁰⁹ Kerim Buladı, el-Kıyâme Sûresinin Tefsiri ve Tasvir Ettiği İnsan Karakteri, s.115.

⁵¹⁰ Seyyid Kutub, *Fîzilâli'l-Kur'ân*, 6/3370.

⁵¹¹ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016, s.655.

⁵¹² Bkz. Buhârî, *Bed'ül-Vahiy*, 1.

⁵¹³ Müzzemmil, 73/5.

“Şüphesiz onu biz indirdik onun koruyucu da elbet biziz.”⁵¹⁴ Ancak Őu hususu da unutmamak gerekir ki, Allah Teâlâ’ın Kitabı kendi katında deęiŐmez, yeryüzünde ise kıyamete kadar inananlar vasıtasıyla koruyacaktır.

---

⁵¹⁴ Hicr, 15/9.

SONUÇ

Şüphe yok ki Kur'an-ı Kerim anlaşılır bir kitaptır. Allah Teâlâ kitabını kolay anlaşılın ve gereği yapılsın diye insanların dilinden ve üslubundan göndermiştir. O, üzerinde hem tefekkür edilecek hem de hayatımızın iman, ibadet ve ahlak bakımından merkezinde bulunacaktır. Kur'an hayatla irtibatı bakımından muğlak, şifrelerle dolu, anlaşılmaz bir kitap değil aksine anlam ve içerik olarak kolay kendi ifadesiyle de anlaşılın apaçık olan bir hidayet kaynağıdır. Bütün insanlık Kur'anla tanışmakla kendine gelmiş, Onu okuyup anlayarak niçin yaratıldığının sırrına erebilmiştir.

Kur'an, insana insanca yaşamasını öğreten, adaleti, hürriyeti veren ve tüm faziletleri emreden; haksızlığı, zulmü, şirki, cehaleti ortadan kaldıran, ferdi ve toplumu koruyan bir Kitab-ı İlahîdir. Her asra ve çağa hitap eden mucizevi bir kitaptır. Her dönem insanı için terütaze olarak hakikatlerini yaymaya devam edecektir. Kur'an kendisinin anlaşılmasını istemektedir. Biz de bu Emr-i İlahîye dayanıp güvenerek, Kur'an'ın kısa bir bölümü olan Kıyamet sûresini ve bu bağlamda kıyamet ve ölüm sahnelerini gücümüzün yettiğince yazıya dökmeye gayret ettik.

Kur'an'ın 75. sûresi olan ve 40 ayetten oluşan Kıyamet sûresi, "ölüm ve sonrası, dirilme ve ceza günü" konularını içermektedir. Allah Teâlâ'nın sûreye kıyamete yemin ederek başlaması olayın büyüklüğüne delalet etmektedir. Kıyamet şüphesiz meydana gelecektir ve tüm insanlar Huzur-u İlâhîde toplanacaktır.

Allah Teâlâ, çürümüş kemiklerin tekrar diriltilemeyeceğini iddia edip, kıyameti inkâr edenlere karşı yemin ederek, o kemikleri parmak uçlarına varıncaya kadar yaratacağını bildirmektedir. İnsanı yoktan var eden Yüce Yaratıcı için ikinci kez yaratmak elbette daha kolay olacaktır. Kıyamet kesinlikle vuku bulacak ve güneşle ayın ışıkları sönüp bir araya geleceklerdir. Bununla birlikte daha nice kıyamet sahneleri yaşanacak ve insan dünyada yaptıklarından dolayı hesaba çekilmek üzere Rabbinin huzuruna götürülecektir. Bu durumdaki insan "kaçış nereye" diye feryat ederek kaçacak yer arayacaktır. Fakat bu feryatları boşa çıkacak ve Allah'ın huzurundan başka sığınılacak yer olmadığını anlayacaktır.

Dünya hayatında Allah'a inanıp emirleri yerine getirenler, ahiretteki nimetlerle mutlu olacaklar. O'nu inkâr edip ibadetlerden uzaklaşanlar ise pişman olacaklardır.

Her canlı gibi insanın da ömrü sınırlıdır. Allah Teâlâ'nın takdir etmiş olduğu yaşam süresi dolduğunda her insan ölümle yüzleşir. Fakat ecel geldiğinde her insanın farklı olarak karşılayacağı ölüm sahneleri vardır. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde bu konuya temas edilmiş ve ölümler yaşanacak olan bu sahnelerden bir kısmı bizlere bildirilmiştir.

Allah Teâlâ sûrenin yirmi altıncı ayetinde, "*Hayır (gerçekten), can boğaza (köprücük kemiğine) dayandığı zaman*" buyurarak, her şeyin yok olacağı büyük kıyametten önce, kişinin kendi kıyameti olan ölümle karşı karşıya kalıp kurtuluşun olmadığını anlayan kişi ve etrafındakiler;

"Yok mu bu adamı tedavi edecek hekim, şifa verecek ilaç?" derler. "*(Ölmek üzere olanın) Bunun ayrılış olduğunu bildiği*" ve can boğaza dayanıp, kendi iyileştirecek hiç kimse bulunmayınca (ki Allah Teâlâ'nın kesin hükmü olan ölüme karşı yapılabilecek bir şey yoktur) can veren kimse, malından, ailesinden, çocuklarından ve bütün dünyadan ayrıldığını idrak eder ve varılacak yerin, Allah Teâlâ'nın huzuru olduğunu anlar.

Ölüm, tüm insanların başına gelecek kesinleşmiş bir kaderdir. Zaman, mekân ve şekil olarak kimsenin seçim yapma hakkına sahip olmadığı sırlı bir olaydır. Bütün bilinmeyenlerde olduğu gibi, ölüm de insanda ürperti ve endişe meydana getirir. Ölümü dosta kavuşma muştusu olarak görenler olsa da çoğunlukla ölüm, insanları tir tir titretir. Ölenler, bu tecrübelerini diğer insanlarla paylaşamadıklarından dolayı herkes ölümü kendisi yaşamak ve tecrübe etmek zorundadır. Bu açıdan bakıldığında ölüm sahneleri, ölenlerin sayısı kadardır. Hiçbir ölüm sahnesi bir diğeri gibi değildir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de bu sır perdesini çok az aralayıp sanki "*İş bildiğiniz gibi değil*" buyurarak ölüm anındaki sahneleri ve halleri, herkesin farklı bir şekilde yaşayacağını bildirir.

Bu çalışmamızda yukarıdaki açıklamalara ilaveten şu çıkarımları da ekleyebiliriz:

Allah Teâlâ, Mekki sûrelerin birçoğunda yemin üslubunu kullanmıştır. Allah'ın zatı dışındaki varlıklara kalem etmesi onlara tazim değil, Arapça dil yapısı içerisinde o varlıklar üzerinden kendi zatına ve kudretine işaret etmektir.

Mekki sûreler özellikle, tevhid, mead ve nübüvvet konularına ağırlık vermiş, üzerinde çalışma yaptığımız bu sûrenin de bu üç esası merkezine aldığını görmekteyiz.

Kur'an'ı anlamada asıl olan, ondaki bir konuyu sadece kendi içinde parçacı bir yaklaşımla izahtan öte bütünsel bir sonuca varmak ve Kur'an'ın muhatap aldığı insana verilen mesajı anlamaktır. Bu çerçevede Kur'an hangi konudan bahsederse etsin onun hedefinde İnsanın başıboş, gayesiz, maksatsız yaratılmış bir mahlûk olmadığı aksine sorumlu, ferdî ve toplum hayatında her yaptığını imanına göre ölçüp biçmesi gereken bir varlık olduğu söz konusudur.

Ayrıca; ölüm ötesinde bir bedenlenmenin ve herkesin kendini bulacağı gerçeğinin anlaşılması, vahyin gerçek sahibinin Allah Teâlâ olduğu, Peygamberine onu ezberletmesi, okutması ve açıklamasının kendisine has olduğunun ilanı ile beraber, inananlar açısından Hz. Peygamberin Kur'an'ın anlaşılmasındaki vazgeçilmez rolünün anlaşılması.

Cennette dünya idrakiyle anlayışın dışında tamamen ahiret şartları içerisinde Allah'ın görüleceği hususunun açıklandığı, insanın kıyameti olan ölümün yok oluş değil, baki hayata doğuş olduğu, her başlangıcı olanın bir de sonunun olduğu gerçeğinden hareketle kâinatın ölümü denilen kıyametin vurgusunun tespiti gibi çıkarımlara da ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Açıkgenç**, Alparslan; “Bilgi Felsefesi”, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Ahmed b. Hanbel**, *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Akseki**, Ahmet Hamdi; *İslam Dini*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1976.
- Alûsî**, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Mahmud, *Ruhu'l-meânî fî-tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-sebu'l-mesânî*, Beyrut: y.e.y., trs.
- Asım Efendi**, *Kâmusu'l-Muhit Tercümesi*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013.
- Ateş**, Süleyman; *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1988.
- Beydavî**; Nâsiruddîn Ebu Sâid ‘Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî; *Envâru't- tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed ‘Abdurrahman el-Maraşlî, Beyrut: Dâru ihyâi'it-türâsi'l-Arabî, h. 1418.
- Beyyûmî**, İbrahim; *Dirâsât fî't-tefsîri'l-Mevdûi*, Kahire: y.e.y. 1981.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi; *Muvazzah İlmi Kelam*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1972.
- Boynukalın** Ertuğrul, “Yemin”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara: TDV Yayınları, 43. Cilt, 1996.
- Buhârî**, Muhammed b. İsmail, Ebu ‘Abdullâh el-Cağfî; *Sahihu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, by.: Dâru tûki'n-necât, h. 1422.
- Buladı**, Kerim; “el-Kıyâme Sûresinin Tefsiri ve Tasvir Ettiği İnsan Karakteri”, Ankara: yayımlanmamış yüksek lisans tezi, 1995.
- Bursevî**, İsmail Hakkı; *Rûhu'l-Beyân (Kur'an Meâli ve Tefsiri)*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2010.
- Cevherî**, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd; *es-Sihâh*, thk. Şihâbüddîn Ebu Amr, Beyrut: y.e.y., 1998.
- Çalışkan**, Mehmet; “Kur'an Dilinde Kasem (yemin) Üslûbu”, Adana: yayımlanmamış doktora tezi, 2016.

- Davudođlu**, Ahmed; *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1986.
- Derveze**, İzzet; *et-Tefsîru 'l-Hadis*, çev. Ahmet Çelen, Mehmet Çeleni, İstanbul: Ekin Yayınevi, 1997.
- Hayrettin Karaman ve dđr.** *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Ebu Davud**, Süleyman b Eşas b. İshak; *Sünen-i ebî Davûd*, Dimeşk: Mektebet-ü İbn Hacer, 2. Baskı, 2003.
- en-Nedvî**, Seyyid Süleyman; *Tebliğat ve ta'limât*, (Çev: Ali Genceli), İstanbul: Sebilürreşad Yayınevi, 1971.
- Ergun**, Mustafa; "İnsan ve Eğitimi (Mevlana Üzerine Bir Deneme)", Ankara: Ocak Yayınları, 1993.
- Fazlurrahman**, *Ana Konularıyla Kur'an*, (çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Firuzabâdi**, Mecdüddin Yakub; *Kamûsu 'l-Muhit*, (çev. Mütercim Asım Efendi), Beyrut: y.e.y., 1987.
- Fuzûlî**, Muhammed b. Süleyman el-Bağdadî; *Matlau 'l-i'tikad fi-marifeti 'l mebde 'i vel-maad*, (çev. Esad Coşan), İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınevi, 2003.
- Gazzâlî**, Ebû Hâmid Muhammed ibn-i Muhammed; *Akîdetu 'l-Muslim*, Dimeşk: y.e.y. 2012.
- Gazzâlî**, Ebû Hâmid Muhammed ibn-i Muhammed; *Ölüm ve Ötesi* (çev. Abdullah Aydın), İstanbul: Seda Yayınları, 1997.
- Gökkır**, Bilal; "Konulu Tefsir: Hedef, İmkân ve Sınırları", İSAM, makale, 2009.
- Gündüz İrfan**, "Gümüşhanevi Ahmet Ziyâüddîn", İstanbul: Seha Neşriyat, 1984
- Hazin**, Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî; *Tefsîru 'l-Kur'an lübâbu't-te'vîl fi meâni 't-tenzîl*, Mısır: Matba-i Meymeniyye, 1899.

- Hicâzî**, Muhammed Mahmud; *el-Vahdetü'l-mevdûiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire: y.e.y., trs.
- Hicâzî**, Muhammed Mahmud; *Furkan Tefsiri*, (çev. Mehmet Keskin), İstanbul: İlim Yayınları, trs.
- Hökelekli**, Hayati; “Din Psikolojisi” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 22. Cilt, 2000.
- Işık Emin**, “Hâkka Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 15. Cilt, 1996.
- İbn-i Âşûr**, Muhammed Tahir; *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: y.e.y. 1984.
- İbn-i Kesir**, Ebü'l-Fida İsmâîl b. Ömer; *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, b.y.: Dâru Tayyibe, 2. Baskı, 1999.
- İbn-i Mace**, Ebu Abdullah Muhammed ibn Zeyd, Sünen-i İbn-i Mace, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Baskı, 1992.
- İbn-i Manzûr**, Muhammed b. Mükerrrem b. 'Ali Ebü'l- Fazl Cemâlüddîn el-Ensârî; *Lisânu'l-arab*, Beyrut: Dâru Sâdir, h. 1414.
- İsfahânî**, Râgıb, Huseyn b. Muhammed; *el-Müfredât fi garîb'il-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Kîlânî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1991.
- Izutsu**, Toshihiko; “Kur'an'da Allah ve İnsan”, (çev. Süleyman Ateş), Ankara: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2005.
- İbn-i Kuteybe**, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineveri; *Garibü-l Kur'an*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.
- Karaca**, Faruk; “Ölüm Psikolojisi”, İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Kurtubî**, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr; *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî, Kâhire: Dâru'l-kitâbi'l-Mısriyye, 2. Baskı, 1964.
- Kutub**, Seyyid; *Fîzilâli'l-Kur'ân*, (çev. Bekir Karlığa ve dğr.), İstanbul: Hikmet Yayınları, trs.

- Kutub**, Seyyid; *Meşahidu'l-Kiyame fi'l-Kur'an*, (çev. Ömer Aydın, Ertuğrul Özalp), İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.
- Kutub**, Seyyid; “Kur'an'da Kıyamet Sahneleri” (çev. Süleyman Ateş), İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998.
- Mahallî**, Celâlüddin Muhammed b. Ahmed; **Suyûfî**, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr; *Celaleyn*, Kahire: y.e.y. trs.
- Mevdûdî**, Ebu'l Âlâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, (*Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*), (trc. Kurul), İstanbul: y.e.y. 1996.
- Mukâtil b. Süleymân**, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Mustafa Müslim**, *Kur'an çalışmalarında yöntem*, (çev. Salih Özer), Ankara: Fecr Yayınevi, 1998,
- Müslim**, Ebu'l Huseyn Müslim el- Haccac b. El-Kuşeyrî; *Sahîhu Müslim*, Thk. Salih b. Abdulaziz, Riyad: Dâru Selâm, 2000.
- Nesâî**, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman; *Sünen*, Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1. Baskı, 1986.
- Nesefî**, Ebü'l-Berakât Abdullah; *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, Beyrut: Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 1. Baskı, 1998.
- Öztürk** Mustafa, “Kur'an-ı Kerim Meali, Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri”, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Paçacı**, Mehmet; “Kur'an'da ve Kitab-ı Mukaddeste Ahiret İnancı”, İstanbul: Nun Yayıncılık, 1994.
- Râzi**, Fahreddin, Muhammed b. Ömer el-Bekrî; *Mefâtîhu'l-ğayb*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1990.
- Sâbûnî**, Muhammed Ali; *Revâiü'l-beyân fi tefsîri âyâti'l-ahkâmi mine'l-Kur'an*, , Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1999.
- Sâbûnî**, Muhammed Ali; *Safvetü't-tefâsîr*, Beyrut: Dâru'l-Kur'an'il-Kerim, 1980.

- Serahsî**, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Ebû Bekir; *Sıfatu eşrati's-Saâ*, (çev. Dr. Zeki Toprak), Kahire: y.e.y., 1993.
- Süyûtî**, Celaleddin; *ed-Dürrül-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr*, Kahire: y.e.y., 2003.
- Süyûtî**, Ebû Bekr el-Mahallî Ahmed b. Muhammed; *Tefsîru'l-celâleyn*, Dimeşk: Dâru İbn Kesir, 1. Baskı, 1982.
- Süyûtî**, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî; *el-Budûrî's-sâfire fi umûri'l-âhire*, Süleymaniye Ktp.
- Tabbara**, Afif Abdul-Fattah; *Ruhu'd-Dini'l-İslâmî*, (çev. Mustafa Öz), İstanbul: y.e.y., 1981.
- Taberi**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr; *Cami'u'l-beyan 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmet Muhammed Şâkir, b.y., Müessesetü'r-risâle, 2000.
- Tanç**, Halil İbrahim; Konu "Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi", Erzurum: 2014, Sayı: 42, s.40.
- Tathisu**, A. Osman; "Esmâü'l-Hüsna Şerhi", İstanbul: Yağmur Yayınları, 1982.
- Taşçı**, İbrahim; "Ayetlerle Kıyamet Sahneleri", Konya: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Tefsîru ibn Abbas**, *Sahifetü Ali b. Ebi Talha*, thk. Raşit Abdül Mün'im er-Ricâl, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1991.
- Tirmizî**, Ebu İsa Muhammed ibn İsa ibn Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Baskı, 1992.
- Topaloğlu**, Bekir; "Ahiret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Üzüm** İlyas, "Kıyâme Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25.cilt, Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Vahidî**, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed; *Esbâbu nüzûli'l-Kurân*, thk. Kemâl Besyûnî Zeğlûl, Beyrut: y.e.y., 1991.

Vehbî, Mehmed; *Hulâsatü'l-beyân fi tefsîr'il-Kur'ân*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1969.

Yavuz, Ömer Faruk; “Kur'an ve Kıyamet”, İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi; *Hak Dini Kur'an dili*, İstanbul: Eser Yayınevi, 1971.

Yıldırım Celal; *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Anadolu Yayınları, 2. Baskı, 1986.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ömer; *el- Keşşâf*, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1995.

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Yozgat'ta doğdu. İlkokulu Yozgat'ta okudu. İlkokuldan sonra hafızlığını tamamladı. Bu süre zarfında orta ve liseyi dışarıdan bitirme sınavlarına katılarak Yozgat İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 1996 yılında açılan imam hatiplik sınavını kazanarak Yozgat Evcı Köyü'nde göreve başladı. 1999 yılında başlayan askerlik görevini uzun dönem olarak Sakarya'da tamamladı. 2003 yılında Yozgat Merkez Dediklioğlu Camii'ne naklen atandı. 2004 yılında ilahiyat önlisans ve 2007 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2011 ve 2016 yılları arasında Almanya'da uzun dönem yurtdışı görevinde bulundu. 2017 yılı güz döneminde Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimlerinde Tefsir alanında Yüksek Lisans eğitimine başladı. Yozgat Merkezde çeşitli camilerde görev yaptıktan sonra, 2018 yılında açılan görevde yükselme sınavını kazanarak, Din Hizmetleri Uzmanı oldu. Halen bu göreve devam etmekte olan Ömer Evcı evli ve üç çocuk babasıdır.